

**BSV
BÜLTEN
2014**

85

TÜRK SİNEMASI HAFIZASINA KAVUŞUYOR

TSA

Türk
Sineması
Araştırmaları

www.tsa.org.tr

**BİLİM
VE
SANAT
BAKANLIĞI**

Yayın Kurulu

**Ali Pulcu, Faruk Deniz
Betül Özel Çiçek, Metin Demir
F. Samime Inceoğlu, Serhat Aslaner**

Tasarım: **Erkan Söğüt**

Mizanpaj: **Nisanur Karakuş
Nurgül Orhan**

Baskı

Şenyıldız Matbaacılık

Gümüşsuyu Cad. No. 3, Kat: 2

Topkapı-İstanbul

Sertifika No. 11964

Tel: [212] 483 47 91

Baskı Tarihi Eylül 2014

Vefa Cad. No. 41

34134 Vefa İstanbul

Tel 0212. 528 22 22 plx

Faks 0212. 513 32 20

bsv@bisav.org.tr

twitter.com/BSV_BilimSanat

facebook.com/BilimVeSanatVakfi

www.bisav.org.tr

Ücretsizdir. Dört ayda bir yayınlanır.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
Yayınlanan yazıların sorumluluğu
yazarına aittir.

Bilim ve Sanat Vakfı'nın, Mayıs 2014-Ağustos 2014 arasında düzenlediği faaliyetlere dair havadis ve değerlendirmeleri ihtiva eden 85. *Bülten* ile huzurlarımızdayız. Ramazan ayı, yaz tatili ve yeni sezon hazırlıkları gibi yavaşlatıcı unsurlara rağmen nisbeten hareketli ve bereketli bir dört ayı daha geride bıraktık. Bu süre zarfında, eski ve hâl-i hazır kademe öğrencileri ile beraber her yaz belirli bir konuya merkeze alarak bir hafta boyunca sunum ve tartışmalarla gerçekleştirdiğimiz Yaz Seminerleri'nin bu seneki konusunu Toplumsal Hareketlilik teşkil etti. 21-26 Haziran 2014 tarihleri arasındaki program kapsamında 24 Haziran'da hocalarımızın da iştiraki ile bir de Sapanca gezisi yapmış olduk. Öte yandan 29 Haziran'da da Vakfımızın yıllardan beri tertib ettiği, dostlarını bir araya getirdiği İftar programımızı gerçekleştirdik.

Araştırma merkezlerimiz ve TSA proje ekibi, ilerleyen sayfalarda mufassalen göreceğiniz vechile, program ve program serilerine aynı minval üzere devam ettiler. Sanat Araştırmaları Merkezi daha önce düzenlediği "Bir Garip Yolcu: Hasan Aycın" başlıklı panelde sunulan tebliğleri aynı isimle 29. *Notlar* olarak neşretti. Yine online sinema dergimiz *Hayal Perdesi*'nin 40. (Mayıs-Haziran) Ve 41. (Temmuz-Ağustos) sayıları da bu süre zarfında okuyucu ile buluştu.

Geride bıraktığımız 4 ay içerisinde yaşadığımız heyecan verici ve sevindirici gelişmelerden birisi de her geçen gün koleksiyonunu genişletmeye ve vasıflı bir araştırma kütüphanesi olmaya doğru seyreden Kütüphanemizin 100.000. kitabının kaydını yapması oldu.

Serhat Aslaner'in hazırladığı "Mola" sayfalarımızda, Ahmet Hamdi Tanpınar'dan yapılmış, müstefid olacağınızı tahmin ettiğimiz, üç iktibasa yer verdik.

Bülten'in elinizdeki 85. sayısından itibaren "Mola" ve "Seyr ü Sefer" gibi faaliyet harici alanlarına bir yenisini daha, "Efemera" bölümünü ekliyoruz. Bu sayıdan itibaren gerek Vakıf arşivinden gerekse muhtelif mecralardan tarafımıza intikal eden evrakta da yer vereceğiz. Tek başına bir çalışma konusu olmasalar da yapılan çalışmalara katkı sağlayacakları aşikar olan bu bölümün açılışını BSV Kütüphanesi arşivinde bulunan Arslan Pulathaneli evrakından biri Orhan Şaik Gökyay ve diğeri Talat S. Halman'a ait iki mektup ile yapıyoruz.

Zevkle okuyun, hayırla kalın!

BİLİM VE SANAT VAKFI

BÜLTEN

**Mayıs-Ağustos 2014
Yıl 26 Sayı 85**

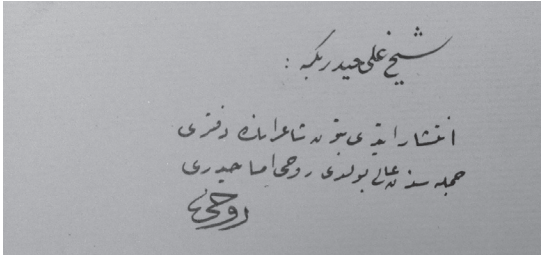
İÇİNDEKİLER

BSV HAVADİS	2
KAM	
Küresel Araştırmalar Merkezi.....	6
MOLA	18
MAM	
Medeniyet Araştırmaları Merkezi.....	20
MOLA	38
SAM	
Sanat Araştırmaları Merkezi.....	40
MOLA	54
TAM	
Türkiye Araştırmaları Merkezi.....	55
EFEMERA	76
YAZ SEMİNERİ	78

Başbakan Sayın Davutoğlu Vakfımızı ziyaret etti.

Başbakan Ahmet Davutoğlu hocamız, 5 Eylül Cuma günü saat 11.00'de kuruluşunda ve gelişiminde büyük katkılarda bulunduğu ve daha önce başkanlığını da yürüttüğü Bilim ve Sanat Vakfı'nı ziyaret etti. Sayın Başbakan, uzun yıllar vakıf çatısı altında teşrik-i mesai yaptığı dostları, arkadaşları ve öğrencileri ile bir araya geldi ve fikir teatisinde bulundu. Toplantıyı müteakip davetlilerle yenilen öğle yemeği sonrası sayın Başbakan ve beraberindeki heyet Cuma namazı için Süleymaniye Camii'ne geçti.

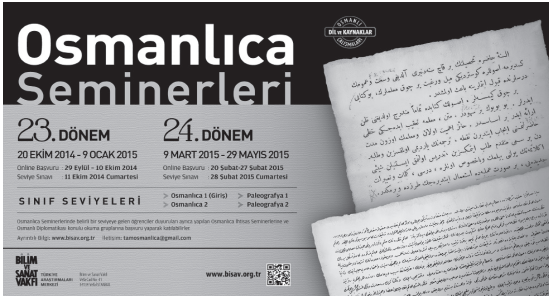
BİSAV Kütüphanesi 100.000 Kitaba Ulaştı

Kurulduğu günden bu yana sürekli genişleme istidadında olan, özellikle beşeri bilimler sahasında yerli/yabancı dillerde ihtiva ettiği eserlerle temayüz eden ve Türkiye'nin en büyük şiir kitapları koleksiyonlarından birisine ev sahipliği yapan BİSAV Kütüphanesi kitap koleksiyonu yüz bin esere ulaştı. 99.999. eser Eyüp Karayağdı Baba dergahı şeyhlerinden Hafız Mehmed Salih Baba'nın gayrimatbu *Divan-ı Aşk* nâmlı eseri olurken, 100.000. demirbaş numarasını da Türk matbuat tarihinin önemli isimlerinden Ruhi Naci Sağdıç'ın hususî defteri aldı.

Bilim ve Sanat Vakfı İftar Yemeği

Vakfımızın geleneksel iftar sofrası 29 Haziran 2014 Pazar günü İstanbul Şehir Üniversitesi Batı Kampüsü'nde kuruldu. Geniş bir katılımı gerçekleştiren iftar programında Vakfımız Yönetim Kurulu Başkanı Mustafa Özel ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da birer konuşma yaptılar.

Osmanlıca Seminerleri

23. DÖNEM
20 EKİM 2014 - 9 OCAK 2015
Online Sınav: 29 Eylül - 10 Ekim 2014
Seviye Sınav: 11 Ekim 2014 Cumartesi

24. DÖNEM
9 MART 2015 - 29 MAYIS 2015
Online Sınav: 29 Şubat - 27 Mart 2015
Seviye Sınav: 28 Şubat 2015 Cumartesi

SINIF SEVİYELERİ

Osmanlıca 1 (GİRİŞ) > Paleografya 1
Osmanlıca 2 > Paleografya 2

Osmanlıca İhtisas Seminerleri için bir diziye giren öğrenciler İstanbul'a gelip Osmanlıca İhtisas Seminerlerine Online Sınavlarına katılmak üzere programlarına katılmaları gerekmektedir.

AYRINTI BİLGİ: www.bisav.org.tr İletişim: tam@bisav.org.tr

BİLİM VE SANAT VAKFI
TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
BİRİM VE SEMİNERLER MERKEZİ
46100 ÇARŞI
34154 HİSARLILIK
www.bisav.org.tr

Osmanlıca Seminerleri Devam Ediyor

Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen ve "Osmanlı Türkçesi'ne Giriş ve Paleografya" ile "Osmanlıca İhtisas Seminerleri" başlıkları altında iki kademeli olarak yapılandırılan Osmanlıca Seminerleri devam etti. Osmanlı Türkçesi'ne Giriş ve Paleografya muhtevalı ilk kademe seminerlerinin 22. dönemi 30 Mayıs 2014'te tamamlandı. 20 Ekim 2014-9 Ocak 2015 tarihleri arasında devam edecek 23. Dönem seminerleri için başvurular 29 Eylül-10 Ekim tarihleri arasında online olarak kabul edilecektir. Seviye tespit sınavı ise 11 Ekim 2014'de yapılacaktır.

Ücretsiz olarak verilen ve tüm ilgililere açık olan bu seminerlerle ilgili detaylı bilgiye web sitemizden ulaşabilirsiniz.

Sözlü Tarih Çalışmaları devam ediyor

Sesli, görsel ve yazılı bir sözlü tarih arşivi kütüphanesi oluşturmak amacıyla düzenlediğimiz sözlü tarih çalışmalarımıza kaldığımız yerden devam ediyoruz. Sözlü tarih çalışmasında şu ana kadar önemli ilim ve kültür adamlarımız ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden güngörmüş, pek çok olaya şahitlik etmiş sıradan insanların hatıralarını sesli veya görüntülü kayıtlarla arşivledik. Sözlü tarih çalışmalarımıza teklif veya katkıda bulunmak isteyenlerin www.bisav.org.tr web sayfamız üzerinde yer alan sözlü tarih başvuru formunu doldurmaları gerekiyor. Ayrıca, sorularınız veya önerileriniz için sozlutarikh@bisav.org.tr adresine yazabilir, varsa, elinizde mevcut kayıtları bizimle paylaşabilirsiniz.

OSMANLICA - İHTİSAS - SEMİNERLERİ

Ekim 2014

Yazma Eserler

Kasım 2014

Nümismatik

Aralık 2014

Tenkittli Metin Nesri

Ocak 2015

Osmanlı Arşivleri

Mart 2015

Osmanlı Epigrafisi: Kitabeler

Nisan 2015

Osmanlı Epigrafisi: Mezar Taşları

Mayıs 2015

Hüsn-i Hat

Haziran 2015

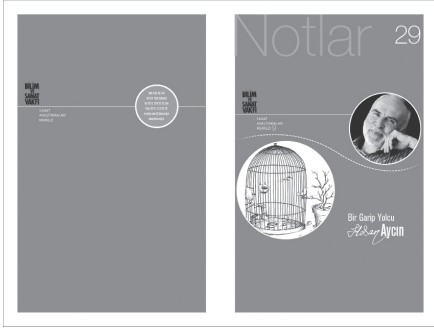
Metin Tahlihi

Osmanlıca İhtisas Seminerleri'nin her bir kısmı ile ilgili detaylı bilgiler seminer decesinde web sitesini üzerinden duyuracağız, katılım taleplerini online olarak alınacaktır.
Ayrıntılı Bilgi: www.bisav.org.tr İletişim: tam@bisav.org.tr

Osmanlıca İhtisas Seminerlerine devam edildi...

Osmanlıca seminerlerinin ikinci kademesini teşkil eden ve her ay bir konuyu ele alan Osmanlıca İhtisas Seminerlerine, 9 Mayıs-6 Haziran 2014 tarihleri arasında Muhittin Serin hoca nezaretinde düzenlenen "Hüsn-i Hat: Tarihi, Usulü" semineriyle devam edildi. Bu seminer, 2013-2014 döneminin 7. ve son semineriydi. Osmanlıca İhtisas Seminerleri yeni dönemini Ekim 2014 itibarı ile başlayacak ve yıl boyunca muhtelif konularda düzenlenecektir. Tüm ilgililere açık ve ücretsiz olan bu seminerlere katılmak için web sitemizden ilanlarımızı takip edebilir ve kayıt olabilirsiniz.1

BSV Notlar 29 Çıktı!

BSV *Notlar* serisinin yirmi dokuzuncusu Sanat Araştırmaları Merkezi tarafından Bir Garip Yolcu Hasan Aycın başlığı ile haziran ayında yayınlandı. Sanat Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen, oturum başkanlığını Salih Pulcu'nun yaptığı "Bir Garip Yolcu: Hasan Aycın" panelinin *Notlar*'ında Ömer Lekesiz'in "Hasan Aycın'ın Çizgi-Anlam Dünyasına Yolculuk", Sibel Eraslan'ın "İki Yıldız Sahibi: 'Sâhipkırân'", İhsan Kabil'in "Hasan Aycın Çizgisinin Animatif İmkanları" başlıklı konuşmalarının deşifreleri bulunuyor.

Yaz Seminerleri Gerçekleştirildi

Bu süre zarfında, eski ve hâl-i hazır kademe öğrencileri ile beraber her yaz belirli bir konuya merkeze aralar bir hafta boyunca sunum ve tartışmalarla gerçekleştirdiğimiz Yaz Seminerleri'nin bu seneki konusunu "Toplumsal Hareketler" teşkil etti. 21-25 Haziran tarihleri arasında cereyan eden toplantılarda "toplumsal hareket" olgusu pek çok boyutu ile ele alındı ve tartışıldı.

Türk Sineması Araştırmaları'nda Çalışmalar Sürüyor

1 Haziran 2014'te test yayınına açılan Türk Sineması Araştırmaları (TSA) içerik ve altyapı geliştirme çalışmaları devam ediyor.

İlk etapta 7000 uzun metraj sinema filmi, 25.000 kişi, 750 kitap, 1500 makale, 500 söyleşi, 450 teze ait künye bilgilerine, özgün içeriklere, telif hakkı söz konusu olmayan ilgili dokümanlara ulaşılabilen arşiv veritabanına www.tsa.org.tr üzerinden erişim sağlanabiliyor. Ayrıca Türk sineması ile ilgili haberler, özel dosyalar, makaleler, söyleşilerin de yer aldığı TSA web sitesinin yakın dönemde kullanıcılarına interaktif özellikler sunan bir platform haline getirilmesi planlanıyor.

İnternet üzerinden erişilebilen dijital platforma paralel olarak proje kapsamında temin edilen film, kitap, süreli yayın, afiş, lobi vb. materyaller ve BİSAV Kütüphanesi bünyesinde oluşturulan TSA Arşiv Birimi yine yakın bir zamanda ilgililerin kullanımına açılacak.

İkinci Dünya
1921

Yeni Dünya
1929

Yeni Dünya
1931

Yeni Dünya
1933

Yeni Dünya
1934

Yeni Dünya
1935

Yeni Dünya
1936

Yeni Dünya
1937

Yeni Dünya
1938

Yeni Dünya
1939

Yeni Dünya
1940

Yeni Dünya
1941

Yeni Dünya
1942

Yeni Dünya
1943

Yeni Dünya
1944

Yeni Dünya
1945

Yeni Dünya
1946

Yeni Dünya
1947

Yeni Dünya
1948

Yeni Dünya
1949

Yeni Dünya
1950

Yeni Dünya
1951

Yeni Dünya
1952

Yeni Dünya
1953

Yeni Dünya
1954

Yeni Dünya
1955

Yeni Dünya
1956

Yeni Dünya
1957

Yeni Dünya
1958

Yeni Dünya
1959

Yeni Dünya
1960

Yeni Dünya
1961

Yeni Dünya
1962

Yeni Dünya
1963

Yeni Dünya
1964

Yeni Dünya
1965

Yeni Dünya
1966

Yeni Dünya
1967

Yeni Dünya
1968

Yeni Dünya
1969

Yeni Dünya
1970

Yeni Dünya
1971

Yeni Dünya
1972

Yeni Dünya
1973

Yeni Dünya
1974

Yeni Dünya
1975

Yeni Dünya
1976

Yeni Dünya
1977

Yeni Dünya
1978

Yeni Dünya
1979

Yeni Dünya
1980

Yeni Dünya
1981

Yeni Dünya
1982

Yeni Dünya
1983

Yeni Dünya
1984

Yeni Dünya
1985

Yeni Dünya
1986

Yeni Dünya
1987

Yeni Dünya
1988

Yeni Dünya
1989

Yeni Dünya
1990

Yeni Dünya
1991

Yeni Dünya
1992

Yeni Dünya
1993

Yeni Dünya
1994

Yeni Dünya
1995

Yeni Dünya
1996

Yeni Dünya
1997

Yeni Dünya
1998

Yeni Dünya
1999

Yeni Dünya
2000

Yeni Dünya
2001

Yeni Dünya
2002

Yeni Dünya
2003

Yeni Dünya
2004

Yeni Dünya
2005

Yeni Dünya
2006

Yeni Dünya
2007

Yeni Dünya
2008

Yeni Dünya
2009

Yeni Dünya
2010

Yeni Dünya
2011

Yeni Dünya
2012

Yeni Dünya
2013

Yeni Dünya
2014

Türk Sineması Araştırmaları (TSA) Arşiv Veritabanı Test Yayınına Başladı

BİSAV tarafından İstanbul Şehir Üniversitesi ortaklığı, İstanbul Kalkınma Ajansı desteği ile hayata geçirilen Türk Sineması Araştırmaları projesi sonucunda, 1 Haziran 2014'te, TSA arşiv veritabanı test yayınına açıldı.

www.tsa.org.tr üzerinden film, kişi, kitap, süreli yayın, makale, röportaj ve tez kategorilerinde binlerce başlığa ait künye bilgilerine, özgün içeriklere ve ilgili dokümanlara ulaşılabilir. Buna paralel olarak proje kapsamında temin edilen belgeler, BİSAV Kütüphanesi bünyesinde kurulacak TSA arşiv biriminde kısa bir süre sonra ilgililerin istifadesine sunulacak.

Projenin danışma kurulunda Giovanni Scognamiglio, Burçak Evren, Semih Kaplanoğlu, Peyami Çelikkan, Yalçın Yelence, Abdülhamit Kırmızı, Celil Civan gibi isimler yer alıyor.

HAYALPERDESİ

SAYI: 41 TEMİZLİK-GELECEK 2014

Hayal Perdesi Sinema Dergisi 41. Sayısı Yayında

www.hayalperdesi.net adresinden online olarak yayınlanan derginin Vizyon sayfalarında Celil Civan, Nuri Bilge Ceylan'ın Altın Palmiyeli son filmi *Kış Uykusu*'nu dilsel yapısı ve mülkiyet ilişkileri üzerinden değerlendiriyor. *Hayal Perdesi* yazarları ise filmin artı ve eksilerini tartışıyor. Vizyon'da ayrıca Çin'den gelen sıradışı polisiye *İnce Buz Kara Kömür (Bai Ri Yan Huo)* ve Bryan Singer'ın yeni X-Men uyarlaması *X-Men: Geçmiş Günler Gelecek (Days of Future Past)* hakkında değerlendirmeler yer alıyor.

Son Kuşlar, *Gramafon Avrat*, *Ah Güzel İstanbul* gibi filmlerin senaryolarını kaleme alan ve *Yeşilçam Günlüğü* isimli kitabında Türk sinemasına dair tecrübeleriyle fikirlerini aktaran ve 17 Haziran 2014 tarihinde aramızdan ayrılan Ayşe Şasa *Hayal Perdesi*'nin dosya konusu oldu. Bu konuda; Tuba Deniz, Hilal Turan, Mustafa Emin Büyükcoşkun, Gülşah Nezaket Maraşlı ve Zeynel Abidin Budak Ayşe Şasa ile hatıra ve değerlendirmelerini aktardılar. Kapak dosyasının sonunda 19 Nisan 2014 tarihinde düzenlenen "Senarist ve Düşünür Ayşe Şasa" panelinin notları yer alıyor.

Türk Dış Politikasında Yeni Aktörler

Türkiye'nin Kültürel Diplomasi Stratejisi ve Yunus Emre Enstitüsü

Hayati Develi

31 Mayıs 2014

Değerlendirme: İrem Güneş

“Türk Dış Politikasında Yeni Aktörler” dizisinin dördüncüsünde Yunus Emre Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Hayati Develi, Türkiye'nin kültürel diplomasi stratejisini anlattı; kültürümüzün ve dilimizin yurtdışında tanıtımını açısından önemli bir kuruluş olan Yunus Emre Enstitüsü'nün işleyişi ve faaliyetleri hakkında bilgi verdi. Ayrıca Türkiye'nin bu yönde gerçekleştirdiği ya da gerçekleştirmesi gereken çalışmalardan bahsetti.

Develi, konuşmanın başında enstitü faaliyetlerinin kültür diplomasisi kapsamında değerlendirilebileceğini, yumuşak güç (soft power) ögesi olarak daha ucuz ve kolay yollarla daha uzun süreli sonuç veren çalışmalar yürütüldüğünü ifade etti. Türkiye'nin son yıllardaki en önemli yumuşak güç unsurunun geniş kitlelere hitap

eden Türk dizileri olduğunu da belirtti.

1980'lerin sonundan itibaren dünyada güç ve stratejilerin değişimiyle birlikte Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'daki birçok halkın yönünü Türkiye'ye döndüğünü, bunun aydınlarımızın zihniyetinde ve çalışma alanlarında büyük kazanımlar sağladığını dile getirdi. Develi'ye göre, Türklerin elde ettiği ekonomik ve diplomatik dinamizmin bir sonucu olarak Türkçeye, Türk şirketlerine, Türkiye'deki üniversitelere talep arttı. Öte yandan bu gelişmeler bizi imaj sorunuyla karşı karşıya bıraktı. Bir değişim süreci olarak yorumladığı kültür diplomasisi, Develi'ye göre, kültürel değerlerimizi paylaştığımız toplumlarda ve kendimizle ilgili oluşturduğumuz alanlarda en nihayetinde bir imaj oluşturuyor. Türk/Türkiye imajını iyileştirmek ve kuvvetlendirmek için çalışılması gerektiğini ifade eden Develi, “Kültür diplomasisi ile temel hedef Türkiye'yi bilen ve seven, Türk tarihini bilen, Türk insanına ve kültürel değerlerine sempati ile bakan entelektüel ve bürokratik bir kitle oluşturmaktır” dedi.

Develi'ye göre, “toplumlararası kültürel ilişkiler” olarak tanımladığı kültür diplomasisi, geçmiş yıllarda resmî kanallar aracılığıyla inşa edilirken günümüzde kültür merkezleri, üniversiteler, gönüllü kuruluşlar, devlet ya da sivil kuruluş destekli yapılar ile yürütülüyor kültür, felsefe ve edebiyat alanlarındaki bu faaliyetler sivil bir paylaşım hizmet ediyor.

Yurtdışından ülkemize gelenlere anlatılan ve tanıtılan kültür de kültürel diplomasi işlevi görüyor. Bu açıdan Türkiye'nin en önemli kültürel diplomasi araçlarından biri de Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. Konuşmacı, en iyi şekilde kültür imajı oluşturabilmek için uluslararası öğrencilerin, Türkiye hakkında doğru ve üst bir algı oluşturan ve onlara iyi eğitim imkânı sunan şehirlere yerleştirilmesi gerektiğine dikkat çekti.

Develi, kültür diplomasisini yürütürken çok dikkat edilmesi gereken altı hususa dikkat çekti: (i) Barış sürdüren politikalar izlemek; (ii) hem bireylerin hem de kurumların ülkeyi en iyi şekilde temsil etmesi; (iii) kurumsal bir kültür çalışması içinde olmak ve hâlâ tam uygulama

namasa da kültürel bir takvim ile çalışmak; (iv) çatışma ve uzlaşmazlık durumlarından uzak durmak, dostlukları pekiştirici çalışmalar yürütmek, ortaklığın olduğu noktalara yönelmek, gelecek için kültür oluşturmak; (v) paylaşımcı bir kültür politikası benimsemek; (vi) her toplumun kültürel değerlerine saygıyla yaklaşmak.

Yunus Emre Enstitüsü'ne gelince, devlet bütçeli ve vakıf temelli kurulan ve yurtdışında kültür merkezleri açarak kendini tanıtan Enstitü, herhangi bir devlet kurumuna bağlı olmadan sivil toplum kuruluşu olarak hayata geçtiği için vakıf çalışmalarında hızla ve kolayca ilerleyebil-

di. Enstitünün iki temel işlevi söz konusu: Türkiye'yi, kültürel etkinliklerle, tanıtmak ve Türkçeyi öğretmek. Türkçeyi dünya standartlarına uygun bir şekilde öğretmek, bu amaçla her topluma uygun farklı materyaller üretmek, buna uygun donanımlı okutman kadrosu yetiştirmek gerekiyor ki henüz bu noktaya ulaşılmış değil.

Enstitünün 28 ülkede 35 kültür merkezine ulaşan başarısının 2014 yılı sonunda 40'a yükselmesi ve daha geniş coğrafyalara, Avrupa'ya ve Amerika'ya açılması bekleniyor. Bu enstitülerde Türkiye'yi ve değerlerini en iyi derecede temsil eden bireylerin tercih edilmesi, gidi-

KAM - FAALİYETLER

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YENİ AKTÖRLER

Türkiye'nin Kültürel Diplomasi Stratejisi ve Yunus Emre Enstitüsü • **Hayati Develi** 31 Mayıs 2014

ÖZEL ETKİNLİK

Remembering Hyderabad: A Journey Through Deccani Souls • **Kaz Rahman** 25 Nisan 2014

Türk Seçmen Tercihini Belirleyen Geçici ve Kalıcı Etkiler • **Ali Akarca** 04 Haziran 2014

Yeni Sosyal Medya ve 21. Yüzyılda İletişimin Yeniden Şekillenışı • **Hans Köchler** 07 Haziran 2014

ORTADOĞU KONUŞMALARI

Ateş Hattında Irak • **Mesut Özcan** 21 Haziran 2014

AVRASYA KONUŞMALARI

Kırım Kimliği ve Rusya Siyaseti • **Hakan Kırımlı** 14 Haziran 2014

İKTİSAT KONUŞMALARI

Cash Waqf Theory and Current Practices in Malaysia and Other Asian Countries • **Magda Ismail Abdel Mohsin** 17 Haziran 2014

Is There a Universal Shariah Foundation for Corporate and Economic Governance? Some Lessons in the light of 20 08 U.S. Financial Crisis • **Muhammad Arif Zakaullah** 23 Haziran 2014

Some Lessons in the light of 2008 U.S. Financial Crisis • **Muhammad Arif Zakaullah** 23 Haziran 2014

KAM PANEL

Kalkınmayı Yeniden Düşünmek: Alternatif Teoriler, Yeni Yaklaşımlar 10 Mayıs 2014

len ülkedeki itibarı, görüşmeleri ve protokolleri olumlu etkiliyor.

Ciddi anlamda devlet desteğinin sağlandığı Türkoloji, 100 Türkiye Kütüphanesi, Türkiye’de düzenlenen Türkçe Yaz Okulu projelerinin yanı sıra her hafta bir merkezde olacak şekilde kültür-sanat etkinlikleri, giderek artan katılımcıları ve başarılarıyla enstitü bünyesinde devam ediyor. Kurslar, paneller, festivaller ve fuarlara katılımla uzun vadede enstitünün Türk kültürünü tanıtan ve Türkiye’nin yurtdışında tanınırlığını sağlayan bir platform olması bekleniyor.

Koordinasyonsuz çalışmanın problemine vurgu yapan Develi, benzer yurtdışı faaliyetleri olan belediyelerle ortaklaşa çalışmalar yapılırsa daha organize, kalıcı ve sağlam işlere imza atılabileceği görüşünde. Kültür üreticilerine destek verme çabasında olan enstitüsünün hedef noktası, gelecekte Türkiye’nin yurtdışındaki kültür işlerinin markası haline gelmek. Develi’ye göre doğru planlanır ve doğru hareket edilirse Yunus Emre Enstitüsü, uluslararası piyasada her alanda sanatımızın daha iyi tanıtılması ve pazarlanması için uygun bir platform haline gelebilir. Bunun için de hem yurtiçinde hem de yurtdışında destek alması ve ortaklıklar kurması gerekiyor. Enstitünün kültür anlayışı, Türkiye’nin farklı kesimlerde paylaştığı her şeyi tüm yönleriyle yurtdışına taşımak, hükümet politikalarının oluşturduğu çerçeveler içinde, ayrılmı yapmadan, ortaklaştıkları görüşlerle, kaliteli örnekleri ve profesyonelleriyle çalışmalarını dışarıya götürmek.

Develi, Türkiye’nin bu alandaki ilk resmî kurumu olma özelliğini taşıyan Enstitünün önünde örnek bir kültürel yapı olmadığını, uluslararası alanda bu işler için organizatör eksikliği olduğunu ve sistemin tam işleyebilmesi için bu açığın kapatılması gerektiğini vurgulayarak konuşmasını bitirdi.

KAM Özel Etkinlik

Yeni Sosyal Medya ve 21. Yüzyılda İletişimin Yeniden Şekillenışı

Hans Köchler

07 Haziran 2014

Değerlendirme: **Metin Demir**

Küresel Araştırmalar Merkezi Haziran ayında Avusturya Innsbruck Üniversitesi profesörü, Birleşmiş Milletler danışmanı ve International Progress Organization başkanı Hans Köchler’i misafir etti. Köchler ile interneti ve yeni sosyal medyanın, siyaset ve toplumsallığın üzerindeki etkilerini konuştu.

Köchler konuşmasına tarih boyunca tüm yeni teknolojilerin şüphe ile karşılanmış olduğunu hatırlatarak başladı ve içinde bulunduğumuz dönemde hayatlarımızı etkileyen yeni teknolojileri ciddi anlamda analiz etmemiz gerektiğini vurguladı. Yeni sosyal medyanın gerçekliği algılamamızdaki bireysel ve sosyal, düzeni tanzim etmedeki politik ve sosyal etkilerinin felsefi bir analizini yapmak istediğini belirtti.

İnternetin demokratikleştirici etkileri üzerine ümitvar yaklaşımların mevcut olduğunu, bu yaklaşımlara karşı şüpheyile yaklaşacağını ve özellikle internetin antropolojik etkilerine odaklanacağını söyledi. Bilgi teknolojileri yoluyla herkesin düşüncesini hiçbir filtreleme mekanizması olmadan ifşa etmesinin zorunlu olarak demokrasi manasına gelmeyeceğini ifade etti. Ayrıca internette özel ve kamusal alan ayrımının belirsizleşmesi ve kamusal alanın manasızlaşması da toplumsal sorunların demokratik şekilde ele alınmasında kamusal alanın çöküşüne ve dolayısıyla bu durumda sosyal meselelerle ilgilenen siyasetin çöküşüne sebep olur. Üçüncü, antropolojik, boyut bireylere yanılmalı bir şahsi güç sahibiymiş hissi vermesi, dördüncü boyut yeni sosyal medyanın sosyal eğilimler üzerinde katlayan etkisi yaratmasıdır. Köchler bu durumu Gustave Le Bon'un *Kitleler psikolojisi*'ne referansla dijital kitle olarak adlandırır. Beşinci boyut sosyal sorumluluktan bireysel özgürlüğün lehine vazgeçilmesidir. Bir diğer boyut ise politik mücadelelerin Occupy Wall Street hareketinde olduğu gibi uluslararasılaşmasıdır. Ayrıca internet üzerinden organize olan politik süreçlerin yönlendirilmesi sorunu da güvenilirlik açısından sorun teşkil etmektedir.

Köchler internette kurulan sosyallik ve politikliği Gustave Le Bon'un Kitleler Psikolojisi üzerinden okumayı önerdi. Le Bon'a göre sosyal hareketler gelip geçicidir. Köchler bunu internetteki politikliğe bağlayarak, yeni sosyal medyadaki siyasal kitlelerin sürdürülebilirliğinin olmadığını belirtti. Aynı zamanda tıpkı psikolojik kitleler gibi dijital kitleler de telkine açıktır ve akıldan ziyade görsellik ve duygularla hareket ederler. Klasik medyalarda olmayan interaktivite bilginin kontrolsüz yayılımı ile sonuçlanır. Bu interaktiviteden dolayı her türlü bilgi, kontrolsüz bir şekilde çıg etkisi ile büyüyebilir. Bu belirsizlik ortamında anonimlik de giderek artar ve sorumluluk giderek azalır. Bu anonimlik kamusal alanda oluşan hareketlerin ardında bir görünmez elin müdahalesine imkan tanır. Böyle bir durum da demokrasiler için vazgeçilmez olan kamusal alanın şeffaflığına hale getirir. Sanal alemde kitlelerin, tıpkı psikolojik kitleler gibi hareketlerinin tahmin edilemezliği ve çılgınca ha-

reketi burada meydana gelen sosyal hareketlerin de gelip geçiciliği sonucunu doğurur. Bilgi ve kitlesel davranışın bu belirsizliği gerçek demokrasi için hayati bir öneme sahip olan "bilgi" ile "propaganda" arasındaki ayrımın da altını oyar. Yine, interaktif iletişimin eş-zamanlılık ve aynı anda birden çok yerde olma özellikleri herhangi bir trendi neredeyse göz açıp kapayıncaya kadar bir megatrende dönüştürebilir. Bu durum, yapay bir güçlenme hissine ve kişinin kendi "yaşama-dünyası"na ya da toplum içindeki pozisyonunu yanlış değerlendirmesine götürebilir.

KAM Ortadoğu Konuşmaları

Ateş Hattında Irak

Mesut Özcan

21 Haziran 2014

Değerlendirme: Meltem Dumanlıkaya

Uzunca bir süredir "Arap Baharı" ile bağlantılı gelişmelerin gölgesinde kalan ve büyük ölçüde dünya gündeminden düşen Irak, haziran ayı içerisinde ülkenin ikinci büyük vilayeti olan Musul'un IŞİD öncülüğündeki silahlı grupların eline geçmesi ve bu grupların Bağdat'a doğru ilerlemesiyle yeniden ana gündem maddesi haline geldi. KAM bu sıcak gündemi, "Ortadoğu Konuşmaları" toplantı dizisinin on sekizincisine T.C. Dışişleri Bakanı Danışmanı ve Diplomasi Akade-

misî Başkanı Doç. Dr. Mesut Özcan'ı misafir ederek ele aldı.

Bugün yaşanan sürecin anlaşılabilmesi için Irak'ın coğrafi, etnik ve stratejik özelliklerinin bir arada düşünülmesi gerektiğini söyleyen Özcan, sunumuna Irak için dönüm noktası olan 2003 yılını değerlendirerek başladı. Özcan'a göre, 11 Eylül olaylarının zemini oluşturduğu Irak'ın işgali, ülkede önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Amerika, işgal sonrasında kendisine müttefik bir yapı oluşturmayı hesaplarken süreç tam tersi işlemiş ve 2005 Anayasası ile Irak kendi içinde üç vilayete ayrılmıştır. Ülkede Baassızlaştırma politikası uygulanarak asker ve sivil birçok kişi görevden uzaklaştırılmıştır. Sünnilerin 2005 seçimlerine katılmamaları nedeniyle ülkede ağırlıklı olarak Şiiilerin ve Kürtlerin söz sahibi olduğu bir yönetim ortaya çıkmıştır. Bununla beraber 2005 Anayasasında tartışmalı bölgeler olarak geçen toprakların statüsünün belirsiz olması Başbakan Nuri el-Maliki ile Kürtler arasında önemli bir sorun oluşturmuştur.

2003'ten sonra siyasetin genellikle din ve mezhep üzerinden yapılması, başa geçen yönetimlerin istekleri karşılayamamasının ve halkın memnuniyetsizliğinin en önemli nedenidir. Bu durum ülkede ayrışmayı ve çatışmayı beraberinde getirmiş, kaos ortamı oluşmuştur. 2006'dan itibaren başbakanlık görevini üstlenen Şii lider Nuri el-Maliki, Irak'ı birleştirici ve bütünleştirici bir siyaset izleyeceğini söyleyerek ve Amerika'nın da desteğini alarak iktidara gelmiştir. Ancak Maliki, bu desteği Irak içerisindeki diğer siyasi grupları dışlamak için kullanmıştır.

2010 yılında Irak'ta seçim yapılmış ancak dokuz ay aşkın bir süre boyunca hükümet kurulamamıştır. Özcan bunu, herkesin hükümette yer almak istemesine bağladı. Çünkü dışarıda kaldığında hem can güvenliği tehlikeye girmekte hem de siyasi ve iktisadi pazardan pay alamamaktadır. İyad Allavi liderliğindeki İrakîye Koalisyonu daha fazla milletvekili çıkarmış olmasına rağmen İran'ın ve Amerika'nın desteğiyle Maliki önderliğinde bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Diğer gruplar ise aşamalı bir şekilde siyaset-

ten dışlandıklarını düşünmeye ve gerginlik ortamı oluşmaya başlamıştır.

Amerikan askerlerinin 2011 yılında Irak'tan çekilmesi ülkede birçok sorunu ve tartışmayı beraberinde getirmiştir. Têchizat ve eğitim anlamında Irak askerlerinden çok daha ileri düzeyde olan Amerikan askerleri, Irak'taki operasyonlarda profesyonelce denetim sağlamıştır. Özcan'a göre Irak askerlerinin teknolojik açıdan geride kalması, Baassızlaştırma sonucu ordunun dağılmasıyla yeni kişilerin orduya alınması ve bunların bir kısmının farklı siyasi gruplara mensup milisler olması askeriyenin yeterince gelişmemesinin ve örgütlenememesinin sebeplerini oluşturmaktadır.

Temelleri 2004'te atılan ve geçtiğimiz yıllarda Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) adını alan örgüt, Irak sınırlarını işgal ederek Musul'u ele geçirmiştir. İŞİD'in bugünkü noktaya gelmesinin önemli sebeplerinden birisi Ebu Garib Hapishanesinin basılıp oradaki bütün eski el-Kaidecilerin serbest bırakılması ve bunların Suriye'ye geçmesidir. İŞİD'in Esed rejimi ile enteresan bir ilişki biçimi olup birbirlerinin ayaklarına basmakta, muhalif gruplarla savaşarak kendince stratejik bir yol izlemektedir. Özcan'a göre İŞİD'in tek başına bu kadar kısa sürede başarılı olması mümkün değildir; eski Baasçı subayların ve yerel Sünni aşiretlerin de bu hızlı ilerleyişte etkisi vardır. Baasçı subaylar konumlarını kaybetmenin verdiği rahatsızlıkla, Sünni aşiretler ise kendi siyasetçilerinin zor durumda bırakılması, sürekli kendilerine yönelik saldırılar ve baskılar olması nedeni ile merkezî yönetime tepki göstermektedir.

2014'teki genel seçimlerde Maliki'nin önderliğindeki ittifak birinci olmuştur. Ülkedeki bölünmüşlük sebebiyle her yerde seçim yapılamamış, Bağdat başta olmak üzere Sünniler büyük oranda oy kaybetmiştir. Sünnilerin ve Kürtlerin Maliki'den büyük rahatsızlık duydukları bir ortamda hükümetin nasıl kurulacağı ve Irak siyasetinin geleceği belirsizdir.

Son olarak 2014 yılı için genel bir değerlendirme yapan Özcan'a göre, Irak'ın bir bütün olarak bir arada kalma ihtimali eskiye nazaran biraz daha azalmış durumda, bütün olarak kalsa bile yapının gevşek olması

kuvvetle muhtemel. Zira Irak'ta kimlik vurgusu daha da belirgin hale gelmiş olup siyaset bunun üzerinden yapılmaktadır.

KAM Avrasya Konuşmaları

Kırım Kimliği ve Rusya Siyaseti

Hakan Kırımlı

14 Haziran 2014
Değerlendirme: Yunus Bağırılmaz

“Kırım, coğrafi konumu ve tarihsel arka planıyla her daim dikkate alınması gereken bir bölge, ancak son gelişmelere kadar ne yazık ki unutulmuştu.” diyerek sözlerine başlayan Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Hakan Kırımlı, Kırım'ın iklim, coğrafi özellikler ve kültür bakımından zenginliğine ve stratejik konumuna değindi. Bu çerçevede bölgenin uzun bir müddet İpek Yolu'na ev sahipliği yaptığını, Kırım Tatarcasının konuştuğumuz Türkçeye en yakın dil olduğunu vurguladı. Kırım Tatar nüfusunun büyük ölçüde bölgeye 11. yüzyılda yerleşen Kıpçak Türklerinin soyundan geldiğini, ancak daha sonra Osmanlı ahalisinden muhtelif halk gruplarının nüfusa karıştığını söyleyen Kırımlı, bugün Türk halkları olarak bildiğimiz pek çok milletin soyunun Kıpçak

Türklerine dayandığına da dikkat çekti.

Kırımlı'ya göre, 15. yüzyılda parçalanan Altınorda devletinin bir parçası Kırım Hanlığıydı, başındaki hanedanı da teorik olarak Cengizhan'ın soyundan geliyordu. Resmî tarihte belirtilenin aksine Kırım Osmanlı'nın bir vilayeti değildi; yalnızca Kırım'ın güneyindeki Kefe ve sahil şeridi Osmanlı toprağı sayılıyordu. Kırım Hanlığı, hutbesi han adına okunan ve sikkesi de han adına bastırılan, kendi iç ve dış ilişkileri olan müstakil bir devlettir. Hatta 1700'lerin başına kadar Rus Çarlığı'ndan ve Polonya Krallığı'ndan düzenli bir şekilde vergi alıyordu.

1783'te Rus İmparatorluğu'nun Kırım'ı istila ve ilhak etmesi, Kırım Hanlığı için de sonun başlangıcıydı. Bu dönemde Rus kaynaklarına göre Kırım'ın %99'u Müslüman ve nüfusun tamamının konuştuğu dil de Türkçeydi. Bu tarihten itibaren Rus İmparatorluğu'nun her fırsatta Kırım'ı Hristiyanlaştırmak için girişimlerde bulunduğunu belirten Kırımlı, 19. yüzyılın başlarıyla beraber Kırım halkının adeta alt tarafı delinen bir çuvaldan akar gibi Osmanlı'ya göçe başladığını ve bunun Osmanlı'ya yönelen ilk büyük göç dalgası olduğunu belirtti. 1783'ten itibaren dalga dalga Anadolu'ya göç eden Kırımlı sayısının toplamda iki milyona yaklaştığını söyleyen Kırımlı, o zamanki Müslüman Anadolu halkının nüfusunun on milyondan az olduğu dikkate alınrsa bu rakamın muazzamlığının anlaşılacağına söyledi. Rus Çarlığı'nın yıkılmasından sonra Kırım'ın toparlanma eğilimi gösterdiğini, ancak bunun 1920'deki Bolşevik istilasıyla son bulduğunu sözlerine ekledi ve şöyle devam etti: Stalin'in tahakkümü altında geçen yıllar boyunca Sovyet coğrafyasında milyonlarca insan kıyımına tâbi tutuldu; bu rakam Kırım özelinde yüz binlerle ifade ediliyor. İkinci Dünya Savaşı sırasında 1941-44 yılları boyunca bölge Almanların yönetimi altında kaldı. Alman Ordusu'nun Kırım'dan çıkarıldığı 1944'ün 18 Mayıs günü Kırım Tatarları için kara gün olup günümüzde de “büyük matem günü” olarak anılmakta. Bu kara günde Kırım halkının yaklaşık %20'si hayvan vagonlarına bindirilip trenle Sovyetlerin çeşitli bölgelerine yollanarak tecrit edildiler.

Sürgün edilenlerin büyük kısmı götürüldükleri yerlere varamadan vagonların içinde havasızlıktan hayatlarını kaybettiler. Sağ kalan nüfus ise Özbekistan çöllerine bırakılıp etrafları tellerle çevrildi. Mevcut verilere göre bu nüfusun da %46,2'si hayatını kaybetti ki bu oran yaklaşık 300 bin insana tekabül ediyor.

Kırım'ı'ya göre, Rusların yok olup gideceğini zannettiği Kırım Tatarları, 1960'lı ve 1970'li yıllarda benzerine çok az rastlanabilecek bir milli hareket başlattılar. Bu milli hareket, Özbek çöllerinde yok olduğu zannedilen bir halkın vatan topraklarına geri dönüşü şeklinde cereyan etti. Bu halk hareketi belirli prensiplerle zuhur etti; bunlardan en önemlisi, kim olursa olsun ezilen her halka el uzatmak ve bütün eylemleri açık bir şekilde dünyanın gözü önünde gerçekleştirip gizli hiçbir iş yapmamaktı. Kırım'a son yirmi yılda dönen 350 bin Kırım Tatarı'nın tamamı bin bir fedakârlıkla buldukları yerden göç etti. Birkaç istisna durum haricinde Kırım aslında 1991'den beri Kırım'daki Rusların yönetimindeydi ve bu Ruslardan müteşekkil yönetim Kırım'a Tatar göçünü engellemek için her türlü baskıyı uyguladı.

2010 yılında Ukrayna'nın başına geçen Yanukoviç'in Putin'in güdümünde olduğunu anlatan Kırım'lı'nın verdiği en çarpıcı örneklerden biri, Yanukoviç'in Ukrayna ordusundaki asker sayısını 40.000'e indirmesi ve bunun da yalnızca 6.000'inin muharip güç olarak görev yapmasıydı. Yine Ukrayna istihbaratı Rus istihbaratının esareti altında çalışıyordu. Ayrıca Kırım'daki Ukrayna askerî birliklerinin tamamına yakını şovenist Rus askerlerinden müteşekkildi; bu birlikler Rus ordusunun gelmesiyle hemen onlara katıldı. Hatta Ukrayna ordusunun donanma komutanı bile hemen Rus saflarına geçti.

Kırım'lı belli çevrelerde yüceltilen Putin ve Rusya imajına da değindi. Rusya'nın doğalgaz ve petrole endeksli ekonomisinden ve örneğin petrol fiyatlarındaki küçük bir düşüşün ülkeyi çöküşe götürebileceğinden kimse'nin bahsetmediğine dikkat çekti. Putin'in KGB çıkışlı olması hasebiyle hâlen 19. yüzyıl zihniyetiyle hareket ettiğini ve onun için değişen dünya ve argümanların

pek bir şey ifade etmediğini sözlerine ekledi.

Konuşmacı Kırım'da bugün Rus ajanlarının her noktada cirit attığını ve bölgenin bir çeşit polis devletine dönüştüğünü, mevcut yönetimin vatandaşlardan sosyal medya şifrelerini bile istediğini, televizyon programlarına kadar her şeyin kontrol altında olduğunu belirtti. Kırım Tatarlarının lideri Mustafa Kırımoglu'nun da Kırım'a alınmadığını hatırlattı. Kırım'lı, Kırım Tatarlarının korunup kollanmasında Putin'e herhangi bir şekilde itibar edilmesinin tarihi bir hata olacağı uyarısıyla sözlerine son verdi.

KAM İktisat Konuşmaları

Para Vakfı Kuramı ve Malezya ile Diğer Asya Ülkelerindeki Uygulamaları

Magda İsmail Abdel Mohsin

17 Haziran 2014

Değerlendirme: **Abdurrahman Yazıcı**

KAM'ın "İktisat Konuşmaları" toplantı dizisinin on ikincisinde Uluslararası İslami Finans Eğitim Merkezi (INCEIF) öğretim üyelerinden Magda İsmail'i ko-

nuk ettik. Lisansını Kahire Üniversitesi'nde (1984), yüksek lisans (1996) ve doktorasını (2003) Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi (IIUM)'de tamamlayan Dr. İsmail, para vakıflarıyla ilgili *Cash Waqf: A New Financial Product* (2009) ve *Corporate Waqf: From Principle to Practice* (2014) adlı iki eser yazmıştır. Para vakıflarının teorik zeminine ve başta Malezya olmak üzere Asya ülkelerindeki uygulamalarına değinen Dr. İsmail, vakıf müessesesiyle ilgili genel bilgiler vererek sunumuna başladı. Vakfın tanımına, mahiyetine, hukuki boyutuna, kuruluşuna, tarihteki uygulamalarına, toplumsal fonksiyonlarına ve sürekliliğine ilişkin bahisler ile para vakıfları konusundaki çalışmalara değindikten sonra Murat Çizakça ve Monzer Kahf'in eserlerinin bu alandaki değerine temas etti. Para vakfını, "bir miktar para ve kullanım hakkının toplumun yararına Allah'ın mülkü olarak temellük edilmesi" olarak tanımlayan İsmail, bütün vakıfların kurulabilmesi için hukuken belirli şartları taşıması gerektiğini ifade etti. Buna göre, malı vakfeden kişi âkil ve bâliğ olmalı, vakfedilecek mal mevcut olmalı ve mülkiyetinin intikaline engel bulunmamalı, mütevellî tayin edilmeli, vakıftan yararlanacak şahıslar belirlenmeli ve vakfın tahsis ciheti dinen yasaklanmış olmamalıdır. İslam'ın vakıf müessesesinin kurulmasını teşvik ettiği kadar, kurulduktan sonra korunması için gerekli önemleri de aldığını belirten İsmail, Allah'ın "Sevdiğiniz şeylerden hayra harcamadıkça iyiliğe kavuşamazsınız." (3/92) buyurması ve Peygamber (sav)'in de ölümle amel defterinin kapanmayacağı üç şey arasında -vakfın da kapsamında bulunduğu- sadaka-i cariyeyi zikretmesinin vakfın kurulmasını teşvik eden nasslara en iyi örnekler olduğunu kaydetti. Nitekim İsmail'in belirttiği üzere vakıf kurulduktan sonra artık onun mülkiyetinin intikalini sağlayan hibe, miras ve satım gibi işlemler söz konusu olmaz. İsmail, vakıf müessesesini çeşitli açılardan sınıflandırdıktan sonra vakfı, amacı ve yararlananlar açısından (i) hayrî, (ii) zürri ve (iii) her ikisini de kapsayan müşterek; yararlanma şekline göre de (i) doğrudan ve (ii) dolaylı olarak tasnif etti.

İsmail, para vakıflarının kurulmasında özellikle Hanefî fakihlerince vakfın mahiyeti ve toplumdaki ihtiyaçları esnek hale getiren on şartın gerekli görüldüğünü; vâkîfın vakıftan yararlananlar lehine ve vakıf malıyla ilgili yapacağı artırma/azaltma, idhâl/ihraç ve istibdal/ibdal gibi şartlarının bulunduğunu belirtti. Her bir şartı kendisiyle ilgili ihtilaflarla birlikte ele alan İsmail'e göre, vakıf malının mülk mal ile değiştirilmesi olan istibdalle ancak vakıf malının yararlanılmaz veya masrafının gelirini karşılayamaz olması durumunda başvurulmalıdır. Konuşmasına para vakıflarının tarihten günümüze pratik uygulamalarına değinerek devam eden İsmail, bu vakıfların Osmanlı döneminde "bey'ul-îne" gibi fazizli yöntemlerle de işletildiğine, günümüzdeki teverrük uygulamalarının da bunun bir başka şekli olduğuna vurgu yaptı. Vakıf gibi İslam medeniyetinin önemli bir müessesesinin gerek toplumdaki fonksiyonlarını tam anlamıyla yerine getirmesi gerekse amacına uygun verimlilikleri için faiz gibi İslam'ın yasakladığı işlemlerden uzak durması gerektiğinin altını çizen İsmail, fıkhîta vakıf mallarının mudârebe yoluyla işletilmelerinin kabul edildiğini, ancak İslam Fıkıh Akademisi'nin 2004 yılında vakıfların helal yöntemlerle işletilebilecekleri yönünde karar aldığını, günümüzde de İslam dünyasında birçok vakfın mudârebe yanında az riskli yatırımlarda selem, istisna, müşareke ve icâre gibi faizsiz finansal yöntemleri değerlendirdiklerini söyledi. Bu çerçevede kurumsal vakıfların ortaklık, tekâfül, kurumsal para vakfı, zorunlu (compulsory), yatırım şirketi (mutual fund), kooperatif vakıf/deposit product gibi kurumsal vakıf modelleri işletme yöntemleri üzerinde etraflıca duran Dr. İsmail; bu tür vakıfların Malezya, Türkiye, Pakistan, Sudan, Hindistan, Endonezya, Özbekistan, Bangladeş, Singapur, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve İngiltere gibi ülkelerde kurulduğunu söyledi. Konuşmasının sonunda vakıf müessesesinin toplumdaki eğitim, sağlık, fakirliğin önlenmesi, iş imkânı, temel ihtiyaçların karşılanması gibi önemli fonksiyonlarına ve geleceğin inşasındaki önemine değinen Dr. İsmail, konuya ilişkin katılımcılardan gelen çeşitli sorulara verdiği cevaplarla sunumunu sonlandırdı.

KAM İktisat Konuşmaları

İslam'ın Evrensel Ekonomik ve Kurumsal Yönetişim İlkesi Var mı? 2008 Finansal Krizinden Bazı Dersler

Muhammad Arif Zakaullah

23 Haziran 2014

Değerlendirme: **Abdurrahman Yazıcı**

“İktisat Konuşmaları” toplantı dizisinin on üçüncü oturumunda Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi (IIUM) öğretim üyesi ve BM Medeniyetler İttifakı (UNAOC) büyükelçisi Prof. Dr. Muhammad Arif Zakaullah'ı konuk ettik. Yüksek lisansını Karacı ve Boston üniversitelerinde tamamlayan Zakaullah, doktorasını da Clark Üniversitesi'nde yaptı. Çalışma alanı olarak iktisat, kalkınma ekonomisi ve siyaseti seçen Zakaullah ile Kur'ân'da ekonomi yönetimi ilkeleri konusunda yazdığı ve 2014 yılının sonlarında yayımlayacağı kitabının bir bölümünde de ele aldığı 2008 Amerikan finansal krizinden çıkartılacak dersleri konuştuk. Bu

çerçevede İslam'ın evrensel bir iktisadi ve idari yönetim ilkesi olup olmadığını da tartışmış olduk. 2008 Amerikan finansal krizinin gerçek sebebi nedir? Neler yanlış gitti de bu kriz ortaya çıktı? Bu sorularla sunumuna başlayan Zakaullah'a göre para kazanma hırsı, aşırı borçlanma, bankacılık sektörü, finans çevreleri, faizlerin artması, borçların ödenememesi, sorumsuzluk vs. zannedildiği gibi ekonomik krizin asıl sebepleri değil, birer neticesidir. Kriz en temelde ekonomi yönetimiyle doğrudan ilişkilidir. Kurumsal yönetimdeki, yani Wall Street'teki bozukluğa ekonomi yönetimindeki bozukluk yol açmıştır. Nasıl ki bir çocuğun tüm zamanını sevdiği oyunları oynayarak geçirmesinin aslı sorumluluğu ailesine aitse finansal krizin doğrudan müsebbibinin de Wall Street, finans ve bankacılık sektörü olmadığını; burada çalışanların görevleri, yöneticilerinin isteksizlikleri, hedeflerinin sadece para kazanmaya endekli olması gibi durumların teşbihteki çocuk mesabesinde olduğunu belirtti. Asıl sorumlunun ekonomi yönetimi (economic governance), yani ekonomik ve ticari hayata ilişkin hukuki kuralları koyan, ekonomik sistemi belirleyen ve ekonomiyle ilgili bakanlıkların, merkez bankası ve hazine gibi ekonomiyle ilgili kuruluşların nasıl çalışacağına, hangi esaslara göre idare edileceğine karar veren kesim olduğuna vurgu yaptı.

2008 ekonomik krizinin sorumlusu olarak Amerikan ekonomi yönetimini gören Dr. Zakaullah, ABD'nin ekonomi politik yönetim tarihine ve ekonomiyle ilgili hukuk kurallarının tarihî süreçteki değişimine ilişkin açıklamalarda bulunarak bu devletin ekonomik yönetim sistemini ikiye ayırdı: (i) ekonomiyle ilgili hukuk ve kuralları belirleyen, yönetim sistemini tasarlayan Kongre, Başkan, Yüksek Mahkeme, siyasi partiler, lobiler vb. ile, (ii) mevcut kanun ve kuralları uygulayan Ekonomi Bakanlığı, Hazine, ABD Merkez Bankası (FED) gibi uygulayıcı (executive) kurumlardır.

Krizin sorumluluğu bağlamında Amerikan ekonomi yönetimi ve politikası tarihine, Cumhuriyetçiler ile Demokratlar arasındaki ideolojik farklılığa ilişkin bilgiler veren Dr. Zakaullah, bu bağlamda küçük tasarruf sahiplerine yönelik ticaret bankaları (commercial banks)

ile daha çok büyük yatırım riskleri olarak faaliyette bulunan yatırım bankalarının (investment banks) işleminde yaklaşık her kırk yılda bir kuralların değiştirilmesine de değindi.

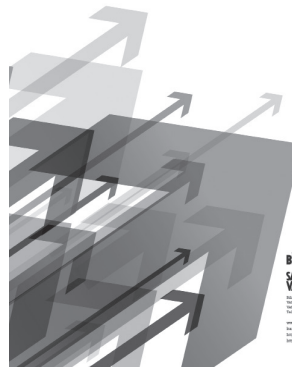
İbn Haldun'un "İnsanın verimli dönemi kırk yıldır" sözünü hatırlatan Dr. Zakaullah, 1930'larda yaşanan Büyük Buhran'dan alınan dersler ve uygulamaların kırk yıl sürdüğünü, sonrasında gevşediğini belirtti. Büyük Buhran sonrası Amerika'da devlet müdahalesi artmış, yatırım ve ticaret bankacılıkları ayrılarak bankalar daha fazla kontrol edilmişti. Zakaullah'a göre, ekonomiye devlet müdahalesinin artması, "toplum çıkarlarının kişisel çıkarların önüne alınması" anlamındaki maslahatın gözetilmesi demektir. Kırk yıl devam eden bu süreçte küçük ekonomik durgunluklar yaşansa da büyük krizlerle karşılaşılmaştı. 1930'lar aynı zamanda kriz yıllarına dair hafızaya sahip olmayan, "baby boom" denilen neslin yıllarıydı. Bu neslin verimli yaşlarına geldikleri dönem ise 1980'li yıllar olup ABD'de ekonomik alanda devlet denetiminin ve vergilerin azaldığı bu dönemdeki liberal ekonomi yönetimi 2008 krizinin temellerini attı. Ticari bankalar yatırım bankacılığı yapmaya başladı, küçük yatırımcılar böylece büyük risklere girdi ve yatırım bankacılığı üzerindeki denetimler azaldı. İslami prensipler bağlamında bu, maslahatın unutulması demektir. Neticede, ekonomi yönetimindeki bozukluk kurumsal bozukluklara zemin hazırladı ve Wall Street'teki açgözlülük, aşırı risk hevesi ile birlesince 2008 krizine neden oldu.

Konuşmasının sonunda Dr. Zakaullah, hangi yönetim ve din mensubu olursa olsun ekonomi yönetimi konusunda "toplum yararının" öncelenmesi gerektiğine, İslam'ın evrensel nitelikteki "maslahat" ilkesine göre hareket ettikleri ölçüde başarılı olacaklarına, maslahatın farklı dillerde çeşitli şekillerde ifade edilebileceğine ve maslahat ilkesinin ekonomi yönetimi açısından önemine vurgu yaptı.

Sunum, finansal kriz, maslahat prensibi ve uygulaması, ekonomik hayata ilişkin tarihî birikim ve verinin değerlendirilmesinin önemine dair dinleyicilerden gelen sorular ve cevaplarıyla tamamlandı.

KAM Panel

Kalkınmayı Yeniden Düşünmek: Alternatif Teoriler, Yeni Yaklaşımlar

KALKINMAYI YENİDEN DÜŞÜNMEK ALTERNATİF TEORİLER, YENİ YAKLAŞIMLAR

10 Mayıs 2014 Cmt
15⁰⁰ - 17⁰⁰
Zeyrek Salonu

Ahmet Faruk Aysan
Doç. Dr., T.C. Merkez Bankası
Kalkınmayı Yeniden Düşünmek

Devrim Dumludağ
Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi
Muhabakat, Payda ve Refah

Özge Gökdemir
Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Kalkınmaya Farklı Bir Bakış: İyi Olus

10 Mayıs 2014
Değerlendirme: Şeyma Tok

Küresel Araştırmalar Merkezi, "kalkınma" kavramını yeni araştırmalar ve farklı bakış açıları ışığında yeniden yorumlamak ve tartışmak için mayıs ayında düzenlediği "Kalkınmayı Yeniden Düşünmek: Alternatif Teoriler, Yeni Yaklaşımlar" başlıklı panelde T.C. Merkez Bankası Meclis Üyesi Doç. Dr. Ahmet Faruk Aysan'ı, Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. Devrim Dumludağ'ı ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesi Dr. Özge Gökdemir'i konuk etti. Toplantının başında, aslında iktisadi alanda 1960'ların ve 1970'lerin popüler konusu olan kalkınmanın günümüzde de önemli bir konu olma yolunda ilerlediği ve bu bağlamda panelde kalkınma üzerinde durulacağı belirtildi.

Ahmet Faruk Aysan diğer konuşmacılar için giriş niteliği taşıyan, kalkınmayı yeniden düşünmeye dair görüşlerini paylaştı. Devrim Dumludağ ile birlikte yayına hazırladıkları *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar* (İmge

Kitapevi, 2014) adlı kitap üzerine konuşan Aysan, kalkınma söylemlerinin 1980'lerden sonra büyüme ve makro ve mikro ekonominin diğer alanları ile yer değiştirdiğini vurguladı. Fakat özellikle 2008 ekonomik krizinden sonra kalkınma kavramının yeniden gündeme geldiğini belirtti. Aysan, Türkiye'de kalkınmanın genel olarak 1960'lardaki literatür çerçevesinde bağımlılık teorileri üzerinden anlatıldığını, ancak kalkınmanın artık 1960'lardaki ve 1970'lerdeki eski anlamlarını yitirdiğini, yeni yatırımlarla birlikte -sanayileşmenin ve devletin nasıl organize edileceğinin ötesinde- yeni anlamlar kazandığını söyledi. Bu yeni anlamları toplumun dönüşümü, kurumların dönüşümü, demokrasi ve hatta insanların mutlu olup olmama durumu olarak adlandırırken “Kalkınma artık mutluluk ve insani kalkınma endeksi ile tanımlanıyor” vurgusu da yaptı. Artık daha özgün ve doğru sorular sorulması gerekliliğinin altını çizen Aysan'a göre, “Türkiye orta gelir tuzağının içerisinde mi değil mi?” yerine “Türkiye bu orta gelirliliği tercih edip yanında sağlık, eğitim gibi diğer insani değerlere de yer verebilir mi?” gibi soruların sorulmasının daha anlamlı olacağına dikkat çekti. Aysan, bu soruları sormak için de kalkınmaya yeniden bakılması ve kalkınma adı altında olmasa da bu alanda yeni alternatiflerin, yeni yaklaşımların varlığının bilinmesi gerektiğini vurguladı.

Özge Gökdemir, kalkınmaya farklı bir bakış getirerek “iyi oluş (well-being)” kavramı üzerinde durdu. İyi oluş kavramını açıklamak için “objektif göstergeler” (veriler ve gelir düzeyi), “sübjektif göstergeler” (kişisel mutluluklar) ve her ikisinin oluşturduğu “karma göstergeler”den faydalanan Gökdemir; “tahminî yaklaşım” (bir ülkenin kalkınma oranının eğitim imkânları, gelir düzeyi gibi genel ölçümlerle belirlenmesi) ve “belirgin yaklaşım” (insanların bireysel mutluluğu ön planda tutulurken hayatlarının bir bütün olarak ele alınması) arasındaki farkları da belirterek sunumunu bu çerçevede yaptı. Yaşanılan ortam, sağlık, barınma, boş vakit, gelir, aile yaşantısı, sosyal ilişkiler gibi içerisinde çeşitli anlamları barındıran “iyi oluş” kavramını açıklarken mikroorganizma örneğini kullana-

rak “dışsal fırsatlar”, “dışsal getiriler”, “içsel fırsatlar”, “içsel getiriler”den bahsetti. Gökdemir bu çerçeveye ilgili ayrıntılı tanımlamalar yaptıktan sonra, tahmini objektif iyi oluş göstergelerini gayri safi yurtiçi hâsıla, ekonomik refah ölçümü, sürdürülebilir ekonomik refah endeksi, gerçek ilerleme göstergesi, ekonomik iyi oluş endeksi, insani gelişme endeksi, sosyal ilerleme endeksi ve sosyal gelişme endeksi olarak sıraladı. Bu endekslere göre OECD ülkeleri sıralanmalarında genel olarak Türkiye'nin son sıralarda ve Meksika ile rekabet içerisinde olduğu görülüyor. Gökdemir daha sonra hem objektifliği hem sübjektifliği içinde bulunduran belirgin karma göstergeleri iyi yaşam endeksi, mutlu yaşam beklentisi, mutlu gezegen beklentisi ve gayri safi mutluluk maddeleri ile tanımladı. Yine OECD ülkeleri arasında İzlanda'nın 62 yıl mutlu yaşayarak birinci, Moldova'nın ise 20 yıla sonuncu olduğu mutlu yaşam beklentisi göstergesine göre Türkiye 40 mutlu yaşam yılına sahip. Son olarak belirgin sübjektif gösterge olarak dünya mutluluk sıralaması üzerine konuşan Gökdemir, yapılan anketlere göre gelişmişliğin mutluluk ile paralel olduğunu söyleyerek buradan “Belirli bir zamanda, ekonomik olarak gelişmiş ülkeler, ekonomik olarak gelişmemiş ülkelere göre kesinlikle daha mutludur” sonucuna ulaştı.

Gökdemir, Devrim Dumludağ'ın sunumu için teorik bir arka plan oluşturan konuşmasını üç önemli sonucu vurgulayarak bitirdi. Buna göre, (i) iyi oluş kavramı kalkınmayı da kapsar; (ii) objektiflik ve sübjektiflik, içerisinde hem tahminî hem de belirgin göstergeleri bulundurur; (iii) göstergeler arasındaki bağın zayıf ya da güçlü olması ülkelerin politikalarını yeniden tanımlar.

Devrim Dumludağ, son konuşmacı olarak mutluluk, refah ve fayda üzerinden davranışsal iktisat alanında iktisat ve mutluluk arasındaki bağa odaklandı ve iktisat tarihinde mutluluk kavramına ilişkin yaklaşımları anlatarak konuşmasına başladı. Buna göre, 18. ve 19. yüzyıllar iktisat teorisinde mutluluk, aranan ve altı çizilen bir kavram olmasına rağmen bundan sonraki dönemde daha fazla tüketerek yaşam standartlarını

arttırma anlayışının gelişmesi göstergelerin değişmesine neden oldu. Bireysel mutluluk arayışı, yani öznellik azalırken iktisat teorilerinde sadece iyi oluş kavramı kaldı. Böylece bir toplumun iyi durumda olup olmadığını hesaplarırken kullanılan göstergeler, o ülkedeki üretim ve kişi başına düşen gelir miktarı olarak belirlendi. Bir diğer deyişle, iktisat ve mutluluk arasındaki ilişki kaybolurken üretim ve tüketim miktarını belirleyici kabul eden “daha fazlası iyidir” anlayışı ortaya çıktı.

1970 sonrası dönemde mutluluk kavramının iktisat ile ilişkisinin yeniden gündeme geldiğini söyleyen Dumludağ, literatürdeki “Mutluluk ve yaşam memnuniyeti aynı mıdır?” tartışmasına dikkat çekti. Bu konuda farklı görüşler olmakla birlikte Dumludağ’a göre bu iki kavram birbirinden farklıdır. Çünkü belli bir zaman diliminde yaşanan olaylar mutlu veya mutsuz olma halini dönemsel olarak etkileyebilir; fakat hayat bir bütün olarak ele alındığında bu memnun olup olmama hali tersine dönebilir. Bu yüzden Dumludağ, belirleyici olarak yaşam memnuniyeti kavramını kabul ederek Amerika’da 1960’tan, Türkiye’de 2003’ten beri her yıl yapılan ve mutluluğa ilişkin soruları da içeren sosyoekonomik anketler üzerinden değerlendirmelerde bulundu. Anketlerden ulaşılan iki gözleme değindi: (i) Gelişmiş ülkelerde ortalama mutluluk, gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksektir ama arada istisnalar vardır; (ii) Bir ülkede yüksek gelirli insanların mutluluk ortalaması düşük gelirli insanlara göre daha yüksektir. Fakat Dumludağ bu gözlemlere, uzun vadede zenginleşmenin mutluluk getirmediğini de ekledi. Örnek olarak Amerika’nın yirmi yılda iki kat zenginleşmesine rağmen mutluluk oranında bir değişim olmamasını gösterdi. Aynı şekilde Almanya, Fransa, İngiltere gibi diğer gelişmiş ülkelerde zaman içerisinde artan zenginleşmeye rağmen mutluluk oranları değişmedi. Japonya örneğinde ise kişi başı milli gelir oranında büyük bir artış olmasına rağmen mutluluk oranında bir düşüş kaydedildi. Buradan yola çıkarak Dumludağ, iktisat teorisinin savunduğu daha fazla zenginleşme sayesinde daha fazla tüketerek mutluluğa ve faydaya

ulaşılacağı tezinin düştüğü yanılıya dikkat çekti. Çünkü zenginleşme uzun vadede mutluluk getirmemiştir. Dumludağ bu durumu nispi gelir ve nispi mutluluk teorisine bağladı; zenginleşirken mutlu olmayı engelleyen nedenler arasında sosyal karşılaştırma, adaptasyon ve istekleri sıraladı. 2000-2009 yılları arasındaki mutluluk oranına harita üzerinde bakan Dumludağ gelişmiş ülkelerdeki mutluluk oranının daha yüksek olduğu fakat bu mutluluğun zaman içerisinde artmadığı sonucuna vardı.

Ahmet Faruk Aysan’ın “Kalkınmayı yeniden düşünmek, sadece milli gelire değil içeriğe de bakmayı, sadece sayıları değil sayıların ne ifade ettiğini de düşünmeyi gerektirir” tespiti toplantının bir özeti mahiyetindedir.

Fotoğraf: Tuba Deniz

Amatör Yokluğu

- Sanat meselelerinde sizi memleketimiz hesabına en ziyade sevindiren ve üzen şey nedir?

Bana bu suali soran genç adama hayretle baktım. Sakin, güler yüzlü bir çocuktü. Koltuğunun altında birkaç kitap, beni görünce yolundan dönmüş, konuşmak istediğini söylemişti.

- Dostum, dedim, bu sual nerden, nasıl aklınıza geldi? Belki sadece şu anınızı harcıyorsunuz. Belki de hakikaten merak ettiğiniz bir meseledir bu. Ben ikincisine karar veriyorum. Sizinle ciddi olarak konuşacağım. Sualinizin ilk kısmının cevabı siz kendinizsiniz. Yani bu soruyu sormanızdır. Bir dakikadır size bakıyorum. Hiç de bir istisnaya benzemiyorsunuz. Demek ki meseleyi böyle alanlar var. İşte bu beni şimdi, şu anda sevindirdi. Şimdi ikinci kısma geçiyorum. Sanat hayatımızın beni üzen tarafı amatör yokluğu. Bilen ve anlayan amatörün yokluğu. Ressamımız, heykeltıraşımız, şairimiz, romancı ve musikişinâsımız, az çok hepsi var. Fakat etraflarında hakikî amatörün, anlayarak, seven adamın yapacağı hava yok. Bu, sade bugünün eserleri için böyle değil, eski sanat hareketleri için de böyle. Seçmeden beğeniyor, düşünmeden seçiyor, yahut hayran oluyoruz. Daha doğrusu hakikî hayranlığı duymadan kelimeleri çıgıklara harcıyoruz. Sanat eserini elimize alıp evirip çevirmesini bilmiyoruz. Ona kendimizi veremiyoruz. Durmadan en olmayacak şeyleri birbirine karıştırıyoruz. Geçen gün

bir şiir defteri gördüm. Genç bir adam, sevdiğini sandığı eserleri dikkatle, özene bezene toplamış, yazmış. İçinde kimler yoktu? Yahya Kemal, Hâşim, şiirimizin belki en iyi şairleri vardı. Ne yazık ki defterin yedide altısını bu şairlerle hiç münasebeti olmayan biçare, sakat manzumeler, küçük aptal hicivler, hani o caz musikisine benzeyen gülüncün ötesi parçalar dolduruyordu. Belli ki Yahya Kemal, Hâşim ve öbür şairlerimizin eserleri bu bostana tesadüfen düşmüşlerdi. Bir an bu adamın zevkini tasavvur etmek, bu zevke göre kendisine bir hüviyet vermek, onu muhayyelemde inşâ etmek istedim. İnsan çehresinde mümkün her aksaklığın, her ahenk bozukluğunun yaptığı bir çeşit yüz başlı bir mahluk gözümün önüne geldi. Evet bu zevk hiç de bütün bir şey değildi. Ve tabiatıyla bir bilgiye, bir şuura, hatta tabiat tarafından tanzim edilmiş bir iç duyuya dayanması imkânsızdı. En iyiden en kötüye doğru bir maden kuyusuna inilir gibi iniliyordu. Bu ittatsızlık, bu kendisini bütünüyle vermeden bir takım seyleri sever görünme, bu seçip ayırma yokluğu en acınacak şeydir. Zenci, her bulduğunu hoşuna gitmek şartıyla boynuna, koluna takar. Saksığan yuvasında parlak, renkli, gözüne ne rastlamışsa buluruz. Fakat kendi seçtiğimiz şiirlerle yaptığımız bir şiir mecmuasında... Garb'da yaşayan şiirden Ortaçağ şiirine, yaşayan romandan on altıncı asır romanına, Çin, Japon eserlerine, antik madalyadan Avustralya vahşilerinin sanatına kadar her sanat dalının her fikir hareketinin, her sanatkarın, hatta her büyük gazetecinin yüzlerce bilen, anlayan, ömrünü ona vakf eden amatörü vardır. Bınlar ne üniversite hocaları gibi derinleşmiş alimlerdir, ne de şöhretli münekkitlerdir. Bu bilgileri ile hiçbir şey kazanmazlar. Hatta içlerinde bazıları bu uğurda iflas ederek hayatlarını zenginleştirirler. Çok defa üniversite hocası, büyük münekkit onlardan istifade eder. Kimi, Hugo'nun otuz bin mısraı ezberinde olduğu için farkına varılması en imkânsız hatayı düzeltir. Kimi adını ancak ansiklopedide göreceğiniz bir şair için en geniş bibliyografi malumatını verir, kimi Corot'ya veya Rubens'e atfedilen bir eser hakkında en salahiyetli münakaşayı açar. İşte en büyük eksiğimiz bu bilgi, bu kendini verme, bu tanıma, ayırma ve bu şartlar içinde sevme yokluğudur.

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, İstanbul: Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları, 1970, s. 62-64 "

Tezgahtakiler - Sosyal Bilimler

Kimlik Oyunu: Video Oyunları ve Siber-uzayın Kimlik Üzerindeki Etkileri

Umut Yener Kaya

12 Nisan 2014

Değerlendirme: Metin Demir

Medeniyet Araştırmaları Merkezi, Tezgahtakiler toplantıları çerçevesinde Nisan ayında Hacettepe Üniversitesi'nden Umut Yener Kara'yı misafir etti ve yakın zamanlarda Kimlik Oyunu adlı kitabı yayınlanan Kara ile internette oynanan oyunların kimlik kurucu etkisi üzerine bir toplantı gerçekleştirdi.

Kara; kitapta kimlik kuramlarından başlayarak, sosyoloji, felsefe, zihin felsefesi ve ludolojiye (oyun bilimi) kadar pek çok konuya temas ederek, internet oyunlarına dair felsefi bir analiz için kuramsal temeller aradığını belirtti. Sunumuna öncelikle farklı kimlik kuramlarını aktararak başlayan Kara; kimlik meselesi, psikoloji, felsefe, bilişsel bilimler, sosyoloji ve sosyal psikoloji gibi envai çeşit alandan farklı

şekilde problematize edildiği için kimlikle ilgili literatürde mevcut olan kavram karmaşasına işaret etti. Ardından, Locke, Hume, Freud ve William James'in "benlik" (self) kuramlarına kısaca değinerek, kimliğin özellikle özdeşliğe (identity) ve bu özdeşliğin zamansal sürekliliğine (personal identity) dayandığını belirtti ve kimliğin sosyal kullanımlarına dair kuramlardan bahsetti.

Doksanların başında Sherry Turkle ve A. R. Stone adlı araştırmacılar, mercek altına aldıkları MUD (Multi User Domains) uygulamaları ve "chat odaları" tipi mecralar üzerinden yeni medya çalışmalarında kimliğe dair iki önemli yaklaşım öne sürmüşlerdi. Kara, söz konusu araştırmacıların, kişilere istedikleri kimliğe girebilme ve kimlik oyunları oynayabilme imkanı sundukları için geliştirilen bu türden medyanın özgürleştirici bir karakter taşıdığını savunduklarını belirtti. İnterneti bir kimlik laboratuvarı olarak gören Turkle ve Stone, postmodern akışkan kimlikleri olumlar, hesaplama çağından simülasyon çağına geçişi selamlarlar. Ancak daha sonra yapılan araştırmalarda, bu tarz kullanımların trans-gender olmaktan çok hiper-maskülen ve hiper feminen özellikleri daha da güçlendirdiğini göstermiştir. Ayrıca sanal medya kullanımı arttıkça, farklı kimliklere bürünmek özgürleşme değil fakat bir tür "ahlaksızlık" şeklinde değerlendirilmiş ve bu nedenle Facebook gibi mecralarda gerçek kimlikler daha çok öne çıkmaya başlamıştır.

Dijital oyunlarda genellikle oyuncu ile "avatar" arasında özdeşleşme yaşandığı şeklinde bir takım teoriler ileri sürülmüştür. Kara, burada büyük oranda bir özdeşleşmeden söz edilse bile ortada özdeşleşmeyi sıkıntıya sokacak başka pek çok faktörün bulunduğunu savundu. Ardından, kullanıcılarla avatarlar arasında tam bir özdeşleşmenin gerçekleşmediğine, kullanıcıların nihayetinde bir oyun oynadıklarının farkında olduğuna dair anket çalışmalarına değindi. Örneğin, Lara Croft oyununu oynayanlar büyük oranda erkek olmasına rağmen, oyun esnasında çoğu zaman kendilerini kadın olarak hissetmedik-

lerini ifade etmişlerdir. Dijital oyunları açıklamak için Gilles Deleuze'ü ve Manuel de Landa'nın Deleuze yorumlarını operasyonelleştirmeye çalıştığını belirten Kara, Deleuze'ün etkilenme kapasitesi (affection) ve assamblage kavramlarını kullanarak oyunların etkileme kapasitesine temsili olmayan bir ontoloji üzerinden ışık tutmayı amaçladığını söyledi. Kara, bu etkileme kapasitesi kavramını, Spinoza'cı varlığın tek sesliliği (univocity) kavrayışına atıfla, tek bir tözün içinde tüm birey-oluşların birbirlerini etkilemesine bağladı: Sürekli oluş halindeki varlıklar, özne ve nesne ayırmaksızın her zaman birbirlerini etkileme kapasitesine sahiptir. Her birey bu anlamda bir etkilenmeler derlemesidir (assamblage).

Son olarak, bu ilişkiyel ontolojik yaklaşımı Latour'un sosyal ontolojisine bağlayan Kara, aslında sabit özne ve nesnelerin olmadığına ve her şeyin özne-nesne karışımından oluşan bir araya gelişlerden ibaret olduğuna dikkat çekti. Bu anlamda, Süper Mario'daki mantar, dış dünyadaki mantarın temsili değil; oyun içerisindeki öğelerle anlamına kavuşan, yeni

ve kendine has ilişkiyel bir anlama sahip bir şeydir. Bir şeyin anlamını, onun neye benzediğinden hareketle değil, neyle ilişkiye girdiği ve neleri etkilediği üzerinden tanımlamak gerekir. Oyunlardaki karakterlerin de bu şekilde anlaşılması gerektiğini belirten Kara, kişilerin benzerlikler üzerinden değil, oyun içindeki öğelerin kurduğu lokal birliktelikler üzerinden oyunlara katıldıklarını ifade etti.

MAM - FAALİYETLER

TEZGAHTAKİLER

Sosyal Bilimler: Kimlik Oyunu: Video Oyunları ve Siber-Uzayın Kimlik Üzerindeki Etkileri • **Umut Yener Kaya** 12 Nisan 2014

Felsefe: Matematik ve Metafizik • **Ayhan Çitil** 19 Nisan 2014

İslam Düşüncesi: Tasavvufi Geleneğin Osmanlı Siyasî Düşüncesinde Tezahürü • **Özkan Öztürk**

Felsefe: Ruhun Erdeme Uygun Etkinliği: Aristoteles'te Mutluluk • **Sümeyye Sel Odabaş** 10 Mayıs 2014

Sosyal Bilimler: Sol ve Şiddet: 70'lerde Türkiye'de Devrimci Şiddet • **Hüseyin Etil** 17 Mayıs 2014

Sosyal Bilimler: Toplumsal Hafıza ve Modernite • **Faruk Karaarslan** 14 Haziran 2014

TOPLANTI DİZİLERİ

Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi 10: Türk Sosyolojisinde Gençlik Çalışmaları • **Demet Lüküslü** 3 Mayıs 2014

Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi 11: Türk Sosyolojisinde Foucault • **Orhan Tekelioğlu** 21 Haziran 2014

Tezgahtakiler - Felsefe

Matematik ve Metafizik

Ayhan Çitil

19 Nisan 2014

Değerlendirme: Halil Aziz Velloğlu

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Tezgahtakiler toplantılarının Nisan ayı konuğu 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden Ahmet Ayhan Çitil idi. Çitil, "Matematik ve Metafizik" başlığıyla yaptığı sunumun ilk bölümünde önemli düşüncülerin matematiğe nasıl baktıklarına, matematiğin gerekliliğine ve matematiğin mantık üzerinden nasıl ele alındığına değindi. Sonrasında ise, matematik felfesinde metafiziğin dışarıda bırakılarak nesnesizleştirilmesi ile nesne-merkezli matematik görüşlerini tartıştı. Çitil sunumunu, matematiğin metafizikten ayrı bir kavram olarak düşünülmemeyeceğini, varlık alanının bizatihi metafizik olduğunu belirterek tamamladı.

Çitil'e göre, felsefe tarihinde önemli görülen bütün düşüncüler fikriyatlarını veya felsefi çerçevelerini oluşturmak istediklerinde önce matematiğin, matematiksel nesnenin ve matematikle insan ilişkisinin ne olduğuyla ilgilenmiş ve bunlara bir cevap bulma gerekliliği hissetmişlerdir. Platon'da, Aris-

toteles'te, Platinos'ta, Descartes'te, İbn-i Sina'da bu sorulara cevap verme arayışı bariz bir şekilde görülür. Bu düşüncülerin hemen hepsi gerçeklik ile sayılar arasındaki ilişkinin doğası ve sayıların kendi başlarına var olup olamayacakları gibi konular üzerinde yoğun bir şekilde durmuşlardır.

Yirminci yüzyılın başlarında Alman matematikçi ve felsefeci Gottlob Frege, aritmetikle ilgili tüm doğruların mantığa, dile, dilin mantığına ya da kurulan biçimsel dile indirgenebilir olduğunu göstermeye çalışmıştır. Ona göre, sayıların bireysel kendi başlarına bir varlığa sahip oldukları görüşü aslında bir yanlışlıktan başka bir şey değildir. Sayılar her zaman bir dilin içine gömülü halde vardırlar, kendi başlarına bir varlığa sahip değildirler. Bundan dolayı mantık doğru kurulduğu sürece, mantığın sınırları içerisinde sayıların ve sayılarla ilgili tüm doğru önermelerin temsil edilebileceği iddia edilebilir. Bu nedenle, matematik yapmak için bir nesnenin kendi başına sayı olması ya da sayıların dolaysız bir görüş üzerinden deneyimlenmesi, tecrübe edilmesi veya vasıtasız bir şekilde bilinmesine gerek yoktur. Frege bu tutumuyla, dilden ya da duyumsal tecrübeden bağımsız bir gerçekliği olan matematiksel varlıkların mevcudiyetini iddia eden bir metafiziğin var olduğunu düşünenlerin en önemli dayanaklarından birini ortadan kaldırdığını düşünür. Ona göre, tüm felsefi meseleler ancak dilin ve mantığın sınırları içerisinde ele alınabilir, ondan bağımsız kendinde bir varlıktan söz edilemez ya da edilmesine gerek yoktur. Dolayısıyla felsefe "metafiziği eleyerek" yoluna devam edebilir.

Çitil'e göre burada dil ve dilde kurulanın bir önceliğe sahip olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, bu yaklaşımda kişinin dışında bir nesnenin varlığı fikrinin bir önceliği yoktur. Matematik felsefesinde bu tarz yaklaşımlarla ortaya çıkan "metafiziğin elenmesi" süreci bir bakıma, Wittgenstein'in de deyimiyile, "dilimizin sınırları dünyamızın sınırlarıdır" algısını hakim kılmıştır. Bu durum aynı zamanda yirminci yüzyılın tamamında matematik felsefesinin nesnesizleşmesine yol açmıştır. Artık kimsenin, "Matema-

tik nedir? Matematik nesnesi var mıdır? Matematiksel nesne nedir?” sorularıyla uğraşmasına gerek kalmamıştır. Bu dönemde, nesne ya da nesnellik var olduğu fikri mevcudiyetini korurken, matematiksel etkinliğin bu nesne ya da nesnellikle bağlantılı olduğuna dair görüş gittikçe zayıflamaya başlamıştır. Sonuç olarak, matematiksel nesnenin ya zaten olmadığı ya da var olsa bile tartışmalar bakımından bir öneminin bulunmadığı düşüncesi ortaya çıkmıştır. Çitil, matematiğin ne olduğu nerede matematik yapıldığı, sayı, biçimsel dizge, küme denildiğinde ne kastedildiği gibi meselelerin, ontolojiden ve nesnenin ne olduğuna ilişkin bir tartışmadan bağımsız olarak ele alınamayacağını belirtti. Bu nedenle, matematik felsefesi yapmak temelde ontoloji yapmak demektir. Bu ontoloji özellikle tecrübe ile nesnenin ortaya çıkarılma zemininin belirlenmesi anlamına gelmektedir. Matematik felsefesi üzerine yapılan tartışmaların büyük oranda Kant’ın nesne anlayışına dayandığını ifade eden Çitil, bünyesinde bir takım eksiklikleri barındırması nedeniyle Kant’ın nesne anlayışının bu meselede bir tür karmaşıklığı ortaya çıkardığının altını çizdi. Çünkü Kant’ta, kişinin düşüncesinde bir şeyin “birey” veya “tane” olarak nasıl ortaya çıktığı sorusunun bir cevabı yoktur. Kant’ın, aklın yalnızca muhakeme yaptığı, bir meleke olarak nesnenin kuruluşunda herhangi bir dahlinin bulunmadığı şeklindeki görüşlerini eleştiren Çitil, bu söylemin aksine aklın “tanelerin” veya “bireylerin” kuruluşunda devreye girdiğini savundu. Çitil’e göre, aklın transandantal işlevi olmasa hiçbir nesne “tane” olarak kişinin karşısında mevcudiyet kazanamaz. Akıl, tümel nesneyi kurarak bunu gerçekleştirir. “tane” denilen şeyin mekanı, aklın kurduğu tümel nesne mekanı olmak zorundadır. Çitil, burada iki türlü problemin var olduğunu ifade etti: İlk olarak, bir nesnenin tane olarak kuruluşundaki sentetik birliği, nesnenin içerdiği temsillerin sentezlenmesinin birliği nasıl kurulur? İkinci olarak da, nesne kişinin karşısında tane olarak duran herhangi bir nesne (ki buna anali-

tik kuruluş denir) nasıl açıklanabilir? Kant’ın tüm matematik felsefesi ve kendisinden sonra gelen matematik felsefesinin dayandığı esas şudur: Aslında sayının kendisi dahi kişinin nesne kurma etkinliğinde oluşturulan şeydir. Ancak Çitil’e göre, nesne kurma faaliyeti aslında sayıyı varsaymaktır. Daha sonra Çitil, biçimsel dizgeden bahsederek ilk biçimsel dizgenin dil üzerinden Frege tarafından kurulduğunu belirtti. Frege, bu biçimsel dil içerisinde sayıyı ve sayı ile ilgili doğruları mantığa yani biçimsel dizgeye indirgemeyi amaçlamıştır. Ancak burada da, böylesi bir dizge kurulmak istendiğinde, söz konusu işaretlerin sırası nereden gelmektedir sorusu ortaya çıkar. Çünkü ilk bakışta işaretlerin kendisinde var olduğu andan itibaren bir sıra olduğu düşünülür. Çitil, böyle bir şeyin söz konusu olamayacağını, hiçbir işaretin kendisinin belli bir sırada olduğunu belirtmeyeceğini savundu: Bu işaretler insanlar tarafından sıraya dizilmişlerdir ve bu şekilde bilinirler. Aynı şekilde, işaretlerin sırası geometriden de gelemez. Ek olarak, bir kural çerçevesinde örneğin, işaretler soldan sağa doğru sıralansın dendiğinde, bu kuralın da ifade edilmesi, sıralanması gerekmektedir. Başka bir deyişle, işaretlerin okunması için bir kural seti ortaya koymak, herhangi bir sırayı varsaymaksızın yapılamayacak bir şeydir. Bu kuralların ifade edilmesi ve uygulanması istendiğinde de bu sıranın idrak edilmesi gerekmektedir. Yani, kuralların ifade edilmesi istense dahi sıraya ihtiyaç vardır. Çitil, sunumunun sonlarında, matematik yapılırken ya da nesne kurulurken matematiksel nesnelere ve onun metafizikinden kurtulmak gibi bir durumun söz konusu olmadığını belirtti. Bu şekilde düşünen bir kimse burada ontolojik bir dögüseliği temel almaktadır. Herhangi bir sistem kurulmak istendiğinde, aslında o kuruluşa tabi olmayan, o kuruluş öncesinde fark ve idrak edilen bir varlık alanının var sayılması gerekir. Sayı ile matematiksel nesne bu varlık alanındadır ve bunların varlığı ile temas içerisinde olmadan matematik yapılamaz.

Tezgâhtakiler - İslam Düşüncesi

Tasavvufi Geleneğin Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Tezahürü

Özkan Öztürk

26 Nisan 2014

Değerlendirme: Abdullah Taha İmamoğlu

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Tezgâhtakiler programının Nisan ayı konuğu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü'nde hazırladığı "Tasavvuf Geleneğinin Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Tezahürü" başlıklı tezle doktorasını tamamlayan Özkan Öztürk idi. Sunumuna Osmanlı öncesi sûfi siyaset geleneğine dair bir literatür değerlendirmesiyle başlayan Öztürk, kökenini İbnü'l-Arabî'den alan, Konevî'yle kökleşen, Davûd-ı Kayserî'yle gelişen ve İsmail Hakkı Bursevî'de sistemleşen ilm-i ilâhî algısına ve bunun siyaset ilmiyle irtibatlarına değindi. Öte yandan bir ilimden söz etmenin, o ilim alanındaki varlık türünden bahsetmek olduğu fikrinden hareketle siyaset ilminin hangi varlık türüne dair bir bilgi alanını oluş-

turduğuna, siyasetin nasıl bir varlık alanına tekabül ettiğine ve mutlak varlık ile irtibatına vurgu yaptı. Sûfi siyaset düşüncesinin kaynaklarına, epistemolojik ve metafizik referanslarına dair genel bir bilgilendirmenin ardından Öztürk, sûfi siyaset düşüncesine ait meselelerin Osmanlı siyaset düşüncesi içerisindeki tezahürlerine işaret etti. Öztürk'e göre bu siyaset anlayışında varlığın ilkeleri olan ilâhî isimler, siyasî varlık alanını da koşullayan temeller olarak belirlenmiştir. Öztürk, özellikle Bursevî'nin yaklaşımlarının siyasî alanın ilâhî isimlerin tecellileri üzerinden nasıl bir varlık tasavvuru geliştirdiğini belirtti. Ardından vahdet-i vücûd temelli bu anlayışa göre mevcûdlara dair icra edilen her ilmin en üst ve kuşatıcı ilkesinin ilâhî isimler olduğunu ifade etti. Dolayısıyla siyaseti ortaya çıkaran fiiller alanının ve bu alanın ilkelerinin sûfilere göre ilâhî/fiilî isimlerin varlık ve zuhûrları olarak değerlendirildiğini söyledi. Bu yaklaşım anlaşılmadan sûfilerin siyasete müteallik söz ve tasavvurlarının anlaşılamayacağı gibi, kahir ekseriyetini tasavvuf ve onun kurduğu algı dünyasına intisaplı yöneticilerin idare ettiği Osmanlı devlet form ve siyasetinin de olguların örtüsü altında kalmaya mahkum bırakılmış olacağını vurguladı.

Siyaset yorumunun Osmanlı siyaset düşüncesi için yeni bir anlama çizgisi olduğunu ifade eden Öztürk bu çizginin, ilâhî isimlerin kendi arasındaki ilişkiyle devletteki siyasî ilişkileri eş ve paralel değerlendirdiğine ışık tuttu. İlâhî isimlerin devletlerinden, bu isimlerin saltanatlarının müddetinden ve siyasî varlık alanına taalluk eden ilâhî isimlerden bahsetti. Öztürk, sûfi siyaset düşüncesinin temellendirilmesi ve bir ilim olarak kurulmasıyla ilgili temel ilkelerden bahsettikten sonra bu siyaset algısının özelde dört varlık mertebesi için geçerli olduğuna dikkat çekti ve bunları sıraladı. Bu mertebelerin en üstü diğer mertebeler içinde belirleyici olan "ilâhî isimler mertebesi"dir. Diğer mertebeler sırasıyla "misâl", "mülk" ve "insân" âlemleridir. Öztürk, bütün âlemlerin yöneticisinin "kutub", mülk âleminin yöneticisinin "sultan" ve insanî âlemin yöneticisinin ise "insanî rûh" oldu-

gunu vurguladı. Âlemin kuşatıcı siyaseti olarak kutbun siyasetine, imâmeyn, evtâd ve abdâl gibi kutbun devlet ricalinden olan mertebelerin görev ve hiyerarşisine değindi. Bu mertebelerin ve arasındaki ilişkileri belirleyen hükümlerin kaynaklarını ilâhî isimlerden aldığı ve kutbun devlet sisteminin de aynı kıvamı âlem-i mülkteki devlete verdiğini söyledi.

Osmanlı sûflerinden özellikle Bursevî'nin padişahı birçok ilâhî hüküm ve hakikatlerin taşıyıcısı konumunda gördüğüne işaret eden Öztürk, başta vezir, şeyhülislâm, Anadolu ve Rumeli beylerbeyleri, yeniceri ve dârussaâde ağası, enderûn ağaları ve nakîbulesraf gibi devlet ricâlinin ilâhî isimler ve kutbiyyet mertebeleriyle olan ilişkilerine vurgu yaptı. Osmanlı Devleti'nin de ilâhî isimlerin yeryüzündeki bir görünümü olduğunu ve bu yaklaşımın cülûs merasiminden saray mimarisine, teşrifat kaidelerinden devlet görevlilerinin sayılarına kadar nasıl etki ettiğine dair bir çok örnekler verdi. Buna ek olarak sûflere göre benzer hükümleri âlem-i insanda rûh, akıl, zâhir ve bâtın kuvvetlerin taşıdığına işaret ederek insanda sultan, vezir, kadı, kâtip, hazine, vergi, elçi, savaş ve hakimiyet gibi unsurların nasıl tecelli ettiğini açıkladı. Öztürk, son olarak Osmanlı Devleti'nin menşei ve bekasına dair sûflerin değerlendirmelerine değindi. Sûflerin siyâset ve devlet mertebelerinde tezahür eden lafzî ve sayısal nisbetlere ve bu mertebelerde ilâhî isimlerin sayısal ve zamansal tezahürlerine dikkat çektiğine vurgu yapan Öztürk, mekânın siyasallığı başlığında Osmanlı şehirlerinde tecelli eden ilâhî isimler hakkında İsmail Hakkı Bursevî'nin yorumlarına temas ederek sunumunu nihayete erdirdi.

MAM Tezgahtakiler

Ruhun Erdeme Uygun Etkinliği: Aristoteles'te Mutluluk

Sümeyye Sel Odabaş

10 Mayıs 2014

Değerlendirme: Volkan Uzundağ

Medeniyet Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen Tezgahtakiler programının Mayıs ayındaki ikinci konuğu, Galatasaray Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde hazırladığı "Ruhun Erdeme Uygun Etkinliği: Aristoteles'de Mutluluk" başlıklı tezle yüksek lisansını tamamlayan Sümeyye Sel Odabaş'tı. Toplantıda Odabaş, Aristoteles'in mutluluğu nasıl anladığı, onu nasıl tanımladığı, bu tanımında hangi kavramlara yer verdiği gibi konulara tezi çerçevesinde belli yanıtlar verdi.

Sunumuna Aristoteles'de mutluluğun bugün anladığımız şekilde bir mutluluk yani üzülmeyen karşılığı olan psikolojik bir durum olmadığını söyleyerek başlayan Odabaş, Aristoteles'in mutluluk tanımıyla konuşmasını sürdürdü. Buna göre mutluluk, ruhun erdeme uygun etkinliğidir. Odabaş sunumunda, bu tanımında mevcut olan üç temel kavram üzerinde du-

arak onları ayrı başlıklar halinde inceledi: Aktivite, ruh ve erdem.

Sırasıyla önce “aktivite” kavramını ele alan Odabaş, kavramın tam bir Türkçe karşılığının olup olmadığından üzerinde durdu. Her ne kadar Türkçe’de “etkinlik” kavramıyla karşılaşılsa da, bu kavramın doğru bir kullanım olacağından emin olmadığını söyleyen Odabaş, bu nedenle “aktivite” kavramını kullanmayı tercih ettiğini belirtti. Aktivite kavramında vurgulanması gereken şey mutluluk için bir şeyin bilinmesinin yetmeyeceği, asıl önemli olanın onun icraata geçirilmesi gerektiğidir. Bir başka deyişle, Aristoteles’de mutluluk, potansiyellerin aktüalize edilmesine bağlı bir olgudur.

İkinci olarak “ruh” kavramına değinen Odabaş, Aristoteles’de mutluluğun bedenini değil ruhunu bir aktivitesi olduğunun altını çizdi. Bu anlamda ruh ile beden arasındaki ilişkiye de değinen Odabaş, Aristoteles’in de kullandığı örnekleri kullanarak meseleyi izah etmeye çalıştı. Buna göre bir baltada “kesmek” veya bir gözde “görmek” ne ise bedende de ruh öyledir. Nasıl ki baltadan “kesme” niteliğini aldığınızda artık balta olmaktan çıkarsa, bedenden de ruhu aldığınızda canlılığı ortadan kalkar. Dolayısıyla ruh canlı bir şeydir. Canlı olmak ise dışarıdan bir etki olmaksızın kendi kendini idame ettirebilmek demektir.

Buradan hareketle, mutluluğun hayvanlar ya da çocuklar için geçerli bir şey olmadığı sonucu da çıkmaktadır. Ayrıca, Aristoteles’e göre mutlu olmak için kişinin sadece ruh sahibi olması yeterli değildir, aynı zamanda kırk yaşına da gelmesi gerekir.

Üçüncü olarak “erdem”e değinen Odabaş, Aristoteles’e göre mutluluk için aktivitenin erdeme uygun olması gerektiğinden bahsetti. Nasıl ki bir müzik enstrümanını çalabilmek için sürekli, tekrar tekrar uğraşmak gerekiyorsa erdemler de iyi davranışların sürekli tekrarlanmasıyla elde edilebilir. Başka bir deyişle, ancak her zaman erdemli davranışlarda bulunmayı sürdürerek erdemli bir insan olabiliriz.

Son olarak, Aristoteles’e göre mutluluğun verili bir şey olmayıp, sonradan elde edinilen bir şey olduğuna

değinen Odabaş, tercihte bulunmanın önemini bu noktada ortaya çıktığını belirtti. Erdemde iyi ve güzel bir şeyi tercih etmenin söz konusu olduğunu söyleyen Odabaş, Aristoteles’e göre bu tercihin uygun şartlar altında itidalli olana dair olması gerektiğini ifade ederek sunumunu noktaladı.

Tezgahtakiler - Sosyal Bilimler

Sol ve Şiddet: 70’lerde Türkiye’de Devrimci Şiddet

Hüseyin Etil

17 Mayıs 2014

Değerlendirme: Sabri Akgönül

Geçen yüzyıl şiddet fenomeninin çok fazla açığa çıktığı bir yüzyıl oldu. John Keane bu yüzyılı “şiddetin yüzyılı” olarak değerlendiriyor. Türkiye’de şiddet kamusal alanda tartışılan ve karşılaşılan bir olgu olmasına rağmen, entelektüel ve sosyalbilim alanında politik polemiklerin dışında, derinlikli ve tafsilatlı bir tartışma henüz mevcut değildir.

Hem dünyada hem Türkiye’de toplumsal hareketler literatürü büyük oranda sol cenah tarafından tahkim

edilmektedir. Bu hâkimiyet, Solun kendi kibri ve gururu kendisini nesneleştirmeye izin vermemesi nedeniyle, literatürün epistemolojik gücünü kıran bir sonuç üretiyor. Ayrıca, bu literatürün esas aktörleri aynı zamanda birer aktivist oldukları için toplumsal hareketleri açıklamak ve kavramak yerine bir toplumsal hareket yaratmak için bilgiyi ürettikleri söylenebilir. Buna en yakın örnek olarak, Gezi Parkı eylemleri zamanında ve sonrasında, sol entelijansiyanın kendi siyasal konumunu kaybetmemek ve ona rıza üretmek adına, bilimsel nesnesini kuramaması ve sürekli bir idealizm üretmekten öteye gidememesi gösterilebilir. Hâl böyle olunca bu tartışma da politik bir tartışma olmanın ötesine bir türlü geçemiyor ve analiz noktası zayıf kalıyor. Medeniyet Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen Tezgahtakiler programının Mayıs ayı konuklarından Hüseyin Etil, bu tartışmanın analiz boyutunu tahkim etmeyi de amaçlayan “Sol ve Şiddet: 70’lerde Türkiye’de Devrimci Şiddet” başlıklı bir sunum gerçekleştirdi.

Hüseyin Etil, sunumuna toplumsal hareketler literatüründe şiddet olgusunun nasıl izah edildiğini tafsilatlı bir şekilde açıklayarak Türkiye’de sol ve şiddet ilişkisini anlattı. Etil, 60 sonrası sol ve şiddet ilişkisinde üç momentin olduğunu belirtti: 1965-73 moment, 75 ile 80 arası moment ve 95 yılı moment. Ancak sunum yalnızca ilk momentin analiziyle tahdit edildi. Bu moment üç düzeyden teşekkül eder: (i) kolektif öznenin (partilerin) oluşumu, ki bu özne sosyal, politik ve tarihsel bir okuma çerçevesi içerisinde kurulur; (ii) rasyonalite, başka bir ifadeyle stratejik tercihler, hesaplar ve pratikler; (iii) sosyal tip. Etil, çok geniş ve yanlış yönlendirmeye müsait anlamlara maruz kaldıkları için “terörizm”, “politik şiddet” ve “kolektif şiddet” kavramları yerine “devrimci şiddet” kavramını tercih ettiğini söyleyerek “devrimci şiddet”i Isabelle Sommier’den referansla şöyle tanımladı: “Politik bir topluluğun içinde politik rejime ya da politik aktörlere ve devlet iktidarına yönelik radikal bir değişim uyarınca yapılan bütün kolektif saldırılar.”

Sunumunun önemli bir bölümünü şiddet olgusuna dair üretilen literatürün sorunlarına ve bunların tenkidine ayıran Etil, bu sorunlardan ilkinin literatürün devlet kavrayışından kaynaklandığını belirtti: Max Weber, devleti, şiddeti tekeline almış bir aygıt olarak işler; sivil toplum ise şiddetten arındırılır. Şiddeti açıklamak isteyen liberal-antropolojik yaklaşım bu kavrayıştan hem beslenir hem de onu yeniden üretir. Dahası, politikayı sözel-yargısal bir alan olarak kodlayan bu kavrayış, şiddetin siyasetle hiçbir ilişkisinin olmadığı önkabulü üzerine kurulur. Dolayısıyla yasa ile şiddet ilişkisinde bir karşıtlık inşa edilir; “siyasi eylemci” ile “devlet” karşı karşıya gelince “suçlu” ile “yasa” karşı karşıya gelmiş olur. Bu şekilde formüle edilen sivil-toplum siyasî-toplum ayrımı, esasında, şiddetin meşruluğu meselesine işlevsellik kazandırmakla ilintilidir: Meşru şiddet ve gayrı-meşru şiddet ayrımı devletin ve devlet aygıtlarının lehine galebe çalar. Bu ayrımı eleştiren Etil, şiddetin failinin sadece devlet olmadığını, toplumsal hareketler ve devlet karşı karşıya geldiği vakit karşılıklı bir dönüşüm geçirdiklerini vurguladı. Devletin faillik özelliğini göz ardı etmemek için böylesi bir kavrayışın daha uygun olacağını belirten Etil, devletin hem bir fail hem de bir arena olduğunu; tıpkı devlet gibi parti ve konfederasyonların da bir çekişme alanı olduğunu vurguladı.

Şiddet literatüründeki ikinci sorunlu yaklaşım ise Psikolojist yaklaşımdır. Öncülüğünü kitlelerin ve toplumsal aktörlerin irrasyonel olduğu, duygusal olarak ve saldırgan güdülerle hareket ettiği, “ele başı” ve “ele başı tarafından güdülen kalabalıklar” dikotomisi şeklindeki tezle Gustave Le Bon’un yaptığı bu yaklaşım aktörlerin aktörlük vasıflarını görmez. Etil, Psikolojist yaklaşıma karşı rasyonalite tezini savduğunu ve şiddet eylemlerini ya da şedidi (şiddet pratiklerini sergileyen) rasyonel bir aktör olarak ele aldığını anlattı. Bu yaklaşıma karşı çıkan Etil, devrimci şiddeti sosyal karaktere sahip bir eylem olarak tarif etti ve toplumsal olan devrimci şiddetin birey fenomenine indirgenemeyeceğini söyledi. Ayrıca, bu

kavrayış, şiddeti yoksunluğa, zayıflığa, çaresizliğe ve hatta birey-devrimcinin çocukluğuna vs. atıfta bulunan “hoşnutsuzluk temelli” açıklamalara başvurarak anlamaya çalışır. İronik olan şu ki, bu tür açıklamalar hem sorunu gidermek isteyen siyasî aktörler tarafından hem de şedit kişiler/gruplar tarafından dillendirilir. Ancak, bu izahat tarzı hem kitle ya da gruplara bağımsız organik varlıklarınımsı gibi bir psikoloji atfetme hatasına düşer hem de şeditin hangi şiddet araçlarına ve hangi eylem şekillerine başvurduğunu izah edemez. Liberal-antropolojik yaklaşım şiddeti anti-politik bir doğaya mahkûm ederken, Psikolojist yaklaşım ise şiddeti anti-sosyal bir doğaya icbar eder. Etil'e göre, şiddet sosyal ve politik olarak ele alınmalıdır ve argümanı şöyle olmalıdır: Devrimci şiddet bireyler arası değil kolektiviteler arası bir karakter ve herhangi türden kolektiviteler arası değil politik kolektiviteler arası bir karaktere sahiptir.

Literatürün üçüncü sorunlu yaklaşımı ise, şiddet söz konusu olduğunda başvuru ahlâkî-politik tartışmalardır. Etil'e göre, en sıkıntılı izahat hattı da budur. Bu hatta şiddet, şiddetin haklı mı yoksa haksız mı olduğu formülasyonlarıyla tartışılır. Etil'in de vurguladığı gibi, “haklı savaş” ya da “haksız savaş” ayrımı etik ve politik tartışmalarda bir anlam ifade edebilir, lâkin bilimsel bir izahat gücünden mahrumdur. Bu tartışmaların ahlâk bölümünde Sartre ve Camus dururken, politik bölümünde suyun başını Fanon (bu isim aynı zamanda Psikolojist yaklaşıma da dâhil edilmelidir), Sorel, Arent, Troçki, Lenin ve Mao gibi isimler tutmaktadır. Etil'e göre bu tartışmalar, şiddetin ve şedit aktörlerin bilimsel analizine veri sunmaktan başka bir işleve sahip değildir.

Bu teorik mülahazalardan sonra Türkiye'de devrimci şiddet olgusunu izah etmek için Etil dört dinamikten bahsetti: (i) Karşı hareketin baskıları: Devletin dolaysız baskı aygıtları ve devlet-güdümlü paramiliter yapıların baskıları; (ii) İdeolojik düzey: Şiddeti haklı bulan bir ideoloji ve etigin varlığı, şiddetin pratik etkinliğine duyulan inanç ve şiddetli amel etmeye uygun zeminin mevcudiyeti; (iii) Sol içi rekabet: Çeşitli sol

örgütler arasındaki güç mücadeleleri ve solun kendi içindeki rakip unsurlar arasında yarışmacı bir tavrın açığa çıkması; (iv) Dünyanın devrimci konjonktürü: Cezayir Bağımsızlık Savaşı, Küba Devrimi, Vietnam Savaşı, ABD'ye karşı dünya ölçeğinde gelişen karşı çıkış, Çin'deki Kültür Devrimi.

Etil, Türkiye solundaki şiddet pratiklerinin analizini Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) üzerinden yaptı. Etil'e göre, FKF'yi önplana çıkaran tarihsel süreçlerden biri, dönemin solcu aktörleri üzerinde çok etkili olan 27 Mayıs 1960 darbesidir. Çünkü sol cenah 60'larda, 27 Mayıs darbesinin yarım kaldığı düşüncesini taşıyordu. İkincisi, CHP'nin 10 yıllık Demokrat Parti iktidarı sürecinde harekete geçirdiği toplumsal dinamiklerdir. Üçüncüsü, sendikal mücadelelerin artması ve Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmasıdır.

Dördüncüsü, 20 Aralık 1961 tarihinde Yön dergisinin yayına başlaması, beşincisi ise Dönüşüm dergisi olayıdır. Bu dönemin tabanı CHP'li ve Kemalist etkinin altındaydı, fakat bir taraftan da giderek radikalleşen bir solcu pratik yaşanmaktaydı. Bu kitlenin politikleşmesinin kurucu motifi ise, 27 Mayıs darbesinden bir ay önce Ankara Üniversitesi'nin Cebeci kampüsünde meydana gelen, İstanbul'da öldürülen Turan Emeksiz isimli bir öğrenciyi anmak amacıyla toplanan öğrencilerin isimlendirdiği şekliyle, “29 Nisan Direnişi” olayıdır. Ayrıca, Etil'e göre, 29 Nisan Direnişi, 27 Mayıs darbesine giden süreçte önemli bir politik vaka olması hasebiyle Kemalist Sol için güçlü ve motive edici bir örneklik teşkil eder. Ek olarak, sendikal mücadeleler, köy enstitülerinin kapatılmaması için yapılan eylemler ve 22 Nisan 1965 yılında ilk nüshası çıkan *Dönüşüm* dergisinin Kızılay'da satışı esnasında karşı-hareketten yapılan saldırı olayı sayılabilir. Etil, bu olayın doğurduğu iki sonucu şöyle formülize ediyor: (i) Sağcı örgütlerle sokakta ilk karşılaşma, buna bağlı olarak anti-faşizm sloganının yeşermeye başlaması ve (ii) Sosyalist gençlik hareketinin birliği fikri olarak Federasyon örgütlenmesi.

Yaşanan bu saldırıdan sonra sol içinde “toparlanma” ihtiyacı hâsıl olmuş ve 17 Aralık 1965'te FKF kurularak

“öğrenci gençliğin sosyalist örgütü” biçimini almıştır. CHP’nin etkisi altındaki bu kitle önce TİP ve YÖN-MDD hattından (özellikle Yunanistan’da askerî eğitim alan Mihri Belli’nin güçlü karizmatik otoritesiyle birleşen Millî Demokratik Devrim / MDD çizgisi) geçerek kendi öz-örgütlenmelerini inşâ edecekleri bir sertiven yaşamıştır. Bu dönemden sonra, FKF kurultaylarına giden süreç başlamış ve her kurultayda yeni kavram ve eylem repertuarı gelişmiştir. 1968 yılında birçok eylem, yürüyüş ve miting düzenlenmiş ve bu dönemde hem “ikinci kurtuluş savaşı” fikri ortaya çıkmış hem de “anti-emperyalist” hattı ortaya çıkmıştır. Etil’e göre, bu dönemlerde kolektif aktörü özneleştiren olaylar yaşanmıştır: Sırasıyla “Kanlı Pazar”, “15-16 Haziran” ve “12 Mart”.

Konuşmasının son kısımlarında Etil, sol cenah içerisinde yapılan teorik ve ideolojik tartışmaların ortaya çıkardığı bölünmelere ve iç rekabet olaylarına değindi. Bu tartışmaların sonucunda Dev-Genç, THKP-C, THKO, TKP-ML ve TİKKO gibi yeni aktörler ortaya çıkarak silahlı mücadele artık daha gür bir ses ve güçlü pratiklerle (bürokratlarla saldırılar, banka soymalar, firma ve mülklere saldırı, ve yabancı asker ve elçileri kaçırmalar) kendisine yer bulmuştur. Dönemin en önemli figürü olan Mahir Çayan’ın sahiplendiği “devrimci tedhiş” kavramı ve yöntemi dünya konjonktürüne de uygun bir repertuarı kapsamaktaydı. Özellikle TİKKO, Çin Devrimi ve Maocu stratejisi merkeze alarak doğrudan kır gerillasını örgütlemeye girişmiştir. Etil, bu örgütlerin birçok gerilla örgütlemeye girişiminin ya ihbarlarla ya da polisle girilen yoğun takip ve çatışmalardan sonra bertaraf edildiğini sözlerine ekleyerek konuşmasını noktaladı.

Tezgahtakiler - Sosyal Bilimler

Toplumsal Hafıza ve Modernite

Faruk Karaarslan

14 Haziran 2014

Değerlendirme: Seda Karaköse

İnsanların tabiatla ve diğer insanlarla kurduğu ilişkinin mahiyetinde büyük değişikliklere yol açan modernite, XIV ile XV. yüzyıllarda başlayan insan ve evren tasavvurundaki değişimin ve takip eden yüz yıllarda gerçekleşen bilimsel, teknolojik, siyasi ve iktisadi devrimlerin yol açtığı köklü bir paradigmatic dönüşüm olarak algılanabilir. Dogası gereği unutturan bir tabiata sahip bu kavram toplumsal hafızayla da bağlantılıdır. Medeniyet Araştırmaları Merkezi’nin düzenlediği Tezgahtakiler üst-başlıklı toplantılarının Haziran ayında ilk oturumuna konuk olan Erciyes Üniversitesi öğretim görevlisi Faruk Karaarslan, hazırladığı “Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü” başlıklı doktora tezi çerçevesinde bu iki kavramın birbiriyle ilişkisine dair bir sunum yaptı.

Konuşmasının başında tez konusunun şekillenme sürecine değinen Karaaslan, her ne kadar yola saha araştırması yapmak amacıyla çıksa da zaman içerisinde, modernite üzerine yapılan çalışmaların moderniteyi olumlamak veya eleştirmek yoluyla görüş bildirmekten öteye gitmediğini tespit ettikten sonra teorik bir çerçeve çizmeye karar verdiğini belirtti. Modernite kavramını, insanın evreni anlama çabasının eksenini değiştiren “paradigmatik bir dönüşüm” olarak tanımlayan Karaaslan, tezde söz konusu kavramı “metafizik düzeyden fizik düzeyine” indirgeyerek olgusallaştırmaya çalıştığını ve bunun için de Peter Berger ve Niklas Luhman’ın fenomenolojik karakterdeki “etkileşimci-inşacı yaklaşım”ını merkeze aldığını ifade etti. Modernitenin günlük hayatımıza temas ettiği noktalar, kendisiyle ilişkileneş biçimlerimiz ve toplumsal hafızanın modernite ile ilişkisi ise Karaaslan’ın üzerinde durduğu temel noktaları teşkil etti. Karaaslan’a göre, 1950’li yıllarda ve özellikle de Yahudi soykırımı sonrasında şekillenmeye başlayan “toplumsal hafıza” kavramı hakkında yürütülen çalışmalar çoğunlukla sözlü tarih düzeyinde kalmış ve bir müddet sonra da hesaplaşma siyasetinde bir araç haline almıştır. Öyle ki toplumsal hafıza üzerine teorik bir çalışma yürütmek bir hayli zorlaşmıştır. Bu durum, büyük oranda, üzerinde çalışmayı güçleştiren bir doğaya sahip “toplum” kavramından kaynaklanmaktadır. Toplumun sınırlarını çizenin ne olduğu, insanların sahip olduğu hangi ortak özelliklerin onları bir toplum haline getirdiği tam anlamıyla belirlenemekte ve toplum kavramı, Benedict Anderson’ın da belirttiği gibi, çoğu zaman “ulus” kavramına indirgenmektedir. Böylece, merkezi bir devlet politikasına ve belirli hukuk unsurlarına muhatap olan insanlar toplum olarak ele alınmaktadır. Karaaslan, toplum kavramının doğasının ortaya çıkardığı bu güçlükten ötürü sosyolojinin ilgi alanının “toplum” değil “toplumsal olan” olduğu görüşünü savundu ve bu nedenle çalışmasında “toplumsal hafıza” kavramını kullanmayı tercih ettiğini belirtti.

Modernite içersinden çıkan siyasal yapıların mekânsal, zamansal, tarihsel, dilsel düzenlemeler üzerinden unutturucu bir takım müdahaleler ve seçici hatırlatmalar yoluyla toplumsal hafıza üzerinde belirli müdahalelerde bulunduğu da değinen Karaaslan, moderniteyle ilişkili olan rasyonallite, sekülerizm, hümanizm, evrenselcilik gibi kavramların bu anlamda önemli bir işlev gördüğü şeklindeki tespitleri hatırlattı. Peki bu kavramların unutturucu doğası nereden gelmektedir? Bilindiği gibi toplumsal hafıza, tarihten bugüne getirilen kimlikle alakalı unsurların taşındığı ve tüm kodların muhafaza edildiği mekanizmayla tanımlanır. Kimlik denilen olgu geçmişle irtibat kurmayı zorunlu kıldığından, hafızası olmayan bir toplumun kimlik sahibi olması gibi bir durum düşünülemez. Kimlik sahibi olmak ise kendine has bir öyküye sahip olmayı gerektirir ve bu bağlamda kimlik, “evrenselcilik” görüşünün temel argümanıya çatışır. Çünkü evrenselcilik iddiası hümanizmi evrensel bir iddia olarak ortaya koyduğu için özgün öyküleri ortadan kaldıran bir doğaya sahiptir. Modernite için önemli kavramlardan bir diğeri olan rasyonallite ise, belirli metodolojik ilkelerin kullanılmasıyla doğruya ulaşılacağı iddiasını taşır. Bir şeyin bilgisine ulaşmak için metodolojiye hakim olmanın yeterli görüldüğü böyle bir noktada hızlanmak artık gereksiz hale gelmektedir. Dolayısıyla, modernitenin ortaya koymuş olduğu veya onunla ilişkili olan bu gibi kavramlar unutturucu bir tabiata sahiptir. Karaaslan’a göre, modernitenin unutturucu tabiatı zaman ve mekân tasavvurunda kendisini göstermektedir. Modern öncesi toplumlarda zamanın ayrı bir kategori olarak ele alınmadığını, aksine tabiat hareketliliklerinin bizatihi kendisi olduğunu belirten Karaaslan, modern dünyayla birlikte zamanın artık belli bir takım kategorilere ayrıldığını ifade etti. Mekân tasavvuru açısından bakıldığında ise, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sağladığı kolaylıklar sayesinde yaşanan mekânsal alan her ne kadar genişlemiş gibi görünse de, tecrübe edilen mekânsal ala-

nın daralmış olduğu söylenebilir. Örneğin, önceden günlerce süren yolculuklar kısa sürelere düşürülürken, yolculuk esnasında muhatap olunan mekânlar ve bu mekânlarla ilgili üretilen hafıza giderek azalır. Zamansal ve mekânsal tasavvurdaki bu değişim, tabiatın kendisinden kopma ve tabiatın mekân-sallaşması gibi birtakım ontolojik kopuşlara da sebebiyet verir. Bu durum bir taraftan parçalı bir mekân tasavvurunun ortaya çıkmasına neden olurken, diğer taraftan da bununla ilişkili veriler zihne parçalı bir halde girdikleri için kolay unutulurlar. Bir başka faktör ise, insan-tabiat arasında kurulan bire bir ilişkinin mahiyetinde meydana gelen değişimdir. Modern-öncesi toplumlarda hayat, bir öğretici olarak görülen tabiata uygun şekilde idame ettirilmeye çalışılırken, modern toplumlarda insanın tabiata uyması yerine tabiatın insana uydurulduğu paradigmatik bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Zamansal ve mekânsal tasavvurun yanında modernitenin içersinden çıkan siyasi yapıların da yeni bir kimlik inşa etmeyi arzuladığını belirten Karaaslan, hafızanın temel unsurları ile modernitenin bunlarla ilişkisi üzerinden bunun algılanabileceğini söyledi. Karaaslan'a göre, hafızanın meydana gelmesi için vücut bulabileceği bir mekâna veya vücut olarak algılanabilecek bir bedene, geçmişle irtibat kurulması için dile ve tarihsel anlatıya ihtiyaç vardır. Siyasi yapılar ise mekânsal ve dilsel düzenlemeler, beden ve bedensel pratikler, tarih ve tarihsel anlatılar aracılığıyla belirli müdahalelerde bulunur. İnsanlar bağlarını bu dört alan üzerinden kurduğu için bu alanlar üzerindeki müdahaleler doğrudan toplumsal hafıza üzerinde etkide bulunurlar. Karaaslan, toplumların soyut birlikteliğinde bu dört unsur üzerinden kurulmuş olan bağlar sebebiyle modern siyasi yapıların toplumsal hafızaya müdahale etme arzusunun mutlak manada gerçekleşemeyeceğini savundu. Modern siyasal yapının iletileri de dahil, zihne giren her türlü yeni veri geçmiş verileri ilişkilendirilerek veya mevcut olan kodlarla yorumlanarak hafızaya kaydedi-

li. Bu durumun modernitenin arzuladığı şekilde bir hafızanın şekillenmesine imkân tanımadığını ve “melez” sıfatıyla nitelendirilebilecek türden bir hafızanın ortaya çıktığını belirten Karaaslan'ın sunumu soru-cevap faslının ardından sona erdi.

Entelektüeller Toplantı Dizisi 8

Türk Sosyolojisinde Gençlik Çalışmaları

Demet Lüküslü

15 Mart 2014

Değerlendirme: Akife Alan

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi tarafından Türkiye’de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler üst başlığıyla gerçekleştirilen toplantı dizisinin onuncu oturumunda Yeditepe Üniversitesi Sosyoloji bölümü öğretim görevlisi Demet Lüküslü, “Türk Sosyolojisinde Gençlik Çalışmaları” başlıklı bir konuşma yaptı.

Lüküslü, konuşmasına, gençlik ve çocukluğun modernite ile birlikte ortaya çıkmış kategoriler olduğunu belirterek başladı. Geleneksel toplumlarda çocukluk döneminden anlaşılan ile bugününün

çocukluk döneminden anlaşılanın aynı şeyler olmadığını vurgulayan Lüküslü, geleneksel toplumlarda gençliğin ayrı bir yaş kategorisi olmayıp çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi şeklinde ele alındığını, fakat moderniteyle birlikte bu geçiş döneminin giderek uzamaya başladığını ifade etti.

Üretim ve çalışma eksenli olduğu için modern toplumun aynı zamanda yetişkin-merkezli olduğu değerlendirilmesinde bulunan Lüküslü, bu nedenle örneğin geleneksel toplumlarda yaşlılık değeri atfedilen bir şeyken, üretime herhangi bir katkıda bulunmadığı için modern sanayi toplumunda artık değeri verilmeyen bir şeye dönüştüğü tespitinde bulundu. Gençlik ve çocukluk ise, “geleceğin yurttaşları” söyleminde olduğu gibi önem atfedilen, inşa edilmesi gereken kategoriler olarak karşımıza çıkıyor. Burada gençlik için yapılan “gelecek” vurgusu, gençliğin bugüne değil aksine hep geleceğe ait bir şey olarak ele alındığını göstermesi açısından da oldukça önemlidir. Bu anlamda hem modern eğitim sistemi hem de ulus-devlet inşası gençliğin gelecekle ilişkisinin kurulmasında her zaman merkezi bir yere sahip olmuştur.

Lüküslü, bir taraftan geleceği temsil ettiği için gençliğin şekillendirilmesinin geleceğin şekillendirilmesi anlamına geldiğini, diğer taraftan ise “tehlikeli” olduğu düşünüldüğü için kontrol altında tutulması gereken bir şey olarak kabul edildiğini belirtti. Bu noktada Foucault’nun “disiplin”, “cezalandırma” ve “gözetim” ile ilgili analizlerini hatırlatan Lüküslü, örneğin, henüz yetişkin olmadığı için ne yapacağı kestirilemeyecek imanın eden “delikanlılığın” doğru bir şekilde davranmadığında disiplin altında tutulması veya cezalandırılması gereken bir kategori olarak görüldüğünü ifade etti. Gençliğin, hem geleceğin yurttaşları olarak görülüp önem atfedildiği hem de tehlike barındırdığı için kimi zaman gözetim altında tutulması gerektiği fikri, Lüküslü’ye göre, gençliğin homojen bir kategori olmadığını gösteriyor. Coğrafyaya, sınıfa, cinsiyete ve başka sosyal faktörlere göre değişiklik gösteren gençlik, bu heterojen karakteri dolayısıyla analiz edilirken birçok noktayı göz önüne

almayı gerektirmektedir.

Bununla birlikte, “gençlik” diye bir kategorinin gerçekte var olup olmadığı sorusu da aynı bir önem sahiptir. Lüküslü, *Varisler* adlı kitabında eğitim sistemindeki eşitsizlikleri göstermeye çalışan Bourdieu’nun böyle bir kategorinin varlığını reddeden düşünürler arasında sayılabileceğini söyledi. Bourdieu’ya göre, üniversite dönemindeki gençler kendilerini bir ara bölgede görürler ve kendilerine kimi zaman yetişkin kimi zaman da çocuk gibi davranılmamasını isterler. İş hayatına atıldıklarında ise durum değişir ve artık kendilerine bir yetişkin gibi davranılmaya başlanır. Dolayısıyla, bu açıdan bakıldığında gençlik diye bir kategorinin olmadığı söylenebilir. Fakat Lüküslü’ye göre, bütün toplumsal kategoriler aslında heterojen olduğundan sosyolojik kategoriler oluşturabilmek için ortak noktaların belirlenmesi gerekir ve gençlik de bu sosyolojik kategorilerden biridir.

Meseleyi gençlik sosyolojisi perspektifinden de değerlendiren Lüküslü, “kuşak” kavramı tartışmaya dahil edilmeden gençliği yetişkinlikten ayırmanın ne olduğu sorusuna verilen cevapların hep eksik kalacağını belirtti. Örneğin Karl Mannheim, farklı dönemlerde genç olmanın ne kadar değişiklik gösterdiğini, içine doğulan dönemin ve o dönemin büyük olaylarının gençliği nasıl etkilediğini tartışır. Kuşağı anlamak için o dönemin büyük olaylarını anlamak gerekir. Her kuşağın içindeki farklılıklar, farklı kuşak üniteleri olarak adlandırılmaktadır. Bu farklı kuşak üniteleri kendi dönemlerindeki aynı büyük olaylara farklı tepkiler verebilir. Antropolog Margaret Mead ise kuşak çatışmasının aslında modern bir olgu olduğunu savunur. Mead’e göre, geleneksel toplumlarda kendisine rastlanılmayan kuşak çatışması, ebeveyn yerine kendi kuşağından öğrenmenin doğurduğu bir sonuçtur.

Konuşmasında gençlik üzerine yapılan çalışmalarını da değerlendiren Lüküslü, siyaset-merkezli analizlerde 1980 sonrası kuşağın siyasete karşı ilgisiz kaldığı görüşünün baskın olduğundan söz etti. Bunun dışında,

sivil toplum kuruluşları, internet ve gönüllülük çalışmaları gibi birbirinden farklı yeni katılım biçimleri aracılığıyla gençliğin siyasete aktif olarak katıldığı şeklinde başka görüşler de mevcuttur. Ulrich Beck gibi üçüncü bir görüşü savunanlar ise, “siyasete karşı ilgili” veya “siyasete karşı ilgisiz” şeklindeki dikotominin dışında başka bir duruş sergilenebilir mi diye sormaktadırlar.

Lüküslü’ye göre, gençliği çalışmanın bir diğer yolu da onu bir geçiş dönemi olarak ele almaktır. Yetişkinliğe geçiş; evlenmek, iş bulmak, çalışmak ve okulu tamamlamak gibi bir takım süreçlerle mümkün hale geliyor. Ayrıca neoliberal dönemde iş bulma söz konusu olduğunda herkes kadar eğitilmiş gençler de büyük bir sorun yaşamaktadırlar. Önceki kuşaklara oranla hem eğitim süresinin daha uzun olduğu hem de iş bulmanın zorlaştığı bir gençlik dönemi ortaya çıkmıştır.

Son olarak, gençlik sosyolojisi alanında Türkiye’de yapılan çalışmaları değerlendiren Lüküslü, genelde bu alanda bir çok anket çalışması gerçekleştirildiği halde işsizliğin gençlere neler yaptırdığı, onların neler deneyimlediği, genç ve kadın ya da genç ve erkek olmanın nasıl deneyimlendiği ile delikanlılık gibi önemli bir takım konular üzerine çok fazla çalışma yapılmadığının altını çizdi. Lüküslü, İlkay Demir’in *Young* dergisi için yaptığı çalışma, Ömer Miraç Yaman’ın “apaçi gençlik” üzerine hazırladığı doktora tezi ile 2000li yıllarda gençliğin sorunlarına eğilen *Gençlik Halleri* adlı kitap gibi çalışmaların bu açığı giderme yolunda atılan önemli adımlar olarak değerlendirilebileceğini belirterek konuşmasını noktaladı.

Entelektüeller Toplantı Dizisi 8

Cumhuriyet Türkiyesinde Tek Parti Dönemi ve Entelektüeller

Murat Belge

24 Mayıs 2014

Değerlendirme: Ferhan Saniye Palaz

Medeniyet Araştırmaları Merkezi’nin Entelektüeller üst başlıklı toplantı dizisinin sekizinci ayağı konugu Murat Belge oldu. Belge, “Tek Parti Dönemi ve Entelektüeller” başlıklı konuşmasını iki bölümde gerçekleştirdi. İlk bölüm Türkiye dışındaki ülkelerde aydın problematiği üzerine iken, ikinci bölüm Türk düşünce hayatının “kurucu babaları” hakkında oldu.

Belge öncelikle, Türkiye’de aydın kişiye yüklenen anlam ve değer, aydını entelektüel vasfının haricinde ve ötesinde olan bir toplumsal role yerleştirdiğini açıkladı. Bu durumun, aydının kabul veya red gibi iki uç nokta arasında konumlandırılmasına yol açtığını ifade eden Belge’ye göre aydınlar, asıl meşguliyetleri olan entelektüel üretim ve faaliyetlerin ötesinde siyasi

bir konuma zorlanmaktadır.

Belge'ye göre Fransa, İngiltere ve Amerika gibi modernleşme süreçlerini kendi iç dinamikleri üzerinden yaşayıp şekillendiren ülkeler ile bu ülkeleri örnek alarak yapay modernleşme yolları uygulayanlar arasında aydın anlayışı ve aydından beklenenler konusunda farklılıklar vardır. Fransa'da "ağır" bir dille yazılmış edebi ya da felsefi bir metnin yazarına, neden halkın anlayacağı bir üslupla yazmadığının sorulmayacağını buna örnek olarak veren Belge, Türkiye'de ise aydının "halka inmesinin" adeta bir mecburiyet olarak görüldüğünü ifade etti. Böylelikle aydından beklenenin, halkın anlayacağı seviyede bir dönüştürme ile bu tür eserleri aktarması veya nakletmesi olduğunu sözlerine ekledi.

Belge, *Militarist Modernleşme* adlı kitabının okumalarını yaptığı dönemde, kendi doğal tarihsel akışları yerine "ileri" ülkeleri model alarak modernleşme sürecine giren bu ülkelere baktığı zaman, aydın yaklaşımında kendi içinde benzerlikler gördüğünü ifade etti. Bu bağlamda, nasıl modernleşileceğini anlayan, bilen ve uygulayan birilerine olan ihtiyaç sebebiyle aydınlara siyasi bir rol biçilerek "lokomotif" görevi görmesi beklenmektedir. Bu potansiyele sahip bir aydın kesiminin olmadığı durumlarda modernleşme karan alan bir devlette bu ihtiyacı karşılamak için ya aydın ithal edilmiş ya da eğitim görmek üzere gençler gönderilip yetiştirilmeye çalışılmıştır. Böylelikle, bir modele bakarak modernleşen ülkelerde aydın hem bilen hem de uygulayan kişi olmak durumundadır. Her ne kadar bilgi ön planda olsa da aydından eylem de beklenmektedir. Toplum için ne yaptığı önem arz etmektedir.

Konuşmasının ikinci bölümünde 1890-1905 yılları arasında doğan Türk aydınlarını konu alan Belge, tarih aralığı tercihinde, Abdülhamid'in kurduğu eğitim sisteminin ancak bu tarihlerde kamuda etkili olacak gençler yetiştirir hale geldiği tespitinin belirleyici olduğunu ifade etti. Bu tarihten önceki pek çok önemli isimden biri olan 1842 doğumlu Osman Hamdi Bey'in ya da 1860 doğumlu Salih Seki Bey'in yetiştirdiği

dönemlerde, toplumda ancak ayrıcalıklı ailelerin özel eğitim alan çocuklarının söz alabildiği bilinmektedir.

Belge'ye göre bu dönemde doğup formasyonunu büyük ölçüde Osmanlı eğitim sistemi içinde tamamlamış olan bu aydınlar, Cumhuriyet'in düşünce ve bilgi üreten kurumlarını disiplinlerin evrensel ölçüleri içinde kurmuşlardır. Sadece isimleri ile sıralayacak olursak: 1890 doğumlu olan Sadrettin Celal Antel ve Zekeriya Sertel; 1891 doğumlu Mehmet İzzet; 1892 doğumlu Muhsin Ertuğrul ve Şerif Muhittin Targan; 1893 doğumlu Ömer Rıza Doğrul ve Ali Fuat Başgil; 1894 doğumlu Fahri Rifkî Atay; 1895 doğumlu Sabiha Sertel; 1897 doğumlu Hasan Ali Yücel, Ahmet Hamdi Başar, Şevket Süreyya, Vedat Nedim Tör; 1898 doğumlu Nurullah Ataç, Süheyl Ünver, Nusret Hızır, Peyami Safa, Remzi Oğuz Anık; 1901 doğumlu Ahmet Hamdi Tanpınar ve Hilmi Ziya Ülken; 1902 doğumlu Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Nihal Atsız, Ömer Lütfi Barkan, Mesut Cemil; 1903 doğumlu Suut Kemal Yetkin ve Besim Darkot; 1905 doğumlu Yavuz Abadan ve Arif Müfit Mansel bu kuşakta yer almaktadır.

Osmanlı eğitim sistemi içinde yetişip Cumhuriyet'in kuruluşuna tanık olmuş bu isimler Belge'ye göre, öznel fikirlerimizden bağımsız olarak, hem kendisine hem kariyerine saygılı olan, ahlakî erdem sahibi kişilerdir. Bu aydınlar Osmanlı'nın sıkıntıda olduğu dönemde toplumun kurtuluşuna kafa yormuş ve yaptıkları işin iyi olmasına önem vermişlerdir.

Kültür-yoğun ve ideoloji-zayıf olan Osmanlı'dan, tam aksi yapıdaki ideoloji-yoğun ve kültür-zayıf Cumhuriyet'e geçişle birlikte, eğitim sistemi "vatan-daş" yetiştirmeye odaklanmıştır. Belge'ye göre, böyle bir ortam aydın yetişmesine imkan vermemiştir. Zira bilimin ilerlemesi ve yeni disiplinlerin kurulması için eleştirel ve özgür düşünceye ihtiyaç vardır. Dogma ve ilkelerin peşin kabulü şart koşulduğunda ise bu mümkün değildir. Bu nedenle kuruluş dönemi, aydından halka inmesini ve bir yerde üretilmiş bilgiyi nakletmesini beklemiştir. Belge'ye göre Türkiye üniversitelerinde bilgi üretilmemesinin - Türkoloji bölümü de dahil- sebebi budur.

Tek parti devri şartlarının aydın olmanın ve yetiştirilmenin doğasına aykırı olduğunu belirten Belge, ancak 1950'den sonraki çok partili dönem itibarıyla Türkiye'de aydın yetiştirmeye başladığını ve bu kuşakların da günümüz aydınını temsil ettiğini söyleyerek konuşmasını sonlandırdı.

Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi 11

Türk Sosyolojisinde Foucault Orhan Tekelioğlu

21 Haziran 2014
Değerlendirme: Hüseyin Etil

Medeniyet Araştırmaları Merkezi bünyesinde yürütülen Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler toplantı dizisinin on birinci oturumunun konuğu Orhan Tekelioğlu'ydü. Tekelioğlu'nun konuşmasının konusu, Türkiye sosyoloji alanında etkisi giderek artan Fransız düşünür Michael Foucault'ydü.

Foucault'nun fikirlerinin ülkeye intikalinde kendisinin de önemli ve belirleyici bir etkisi olan Tekelioğlu, sosyoloji alanındaki bu serüveni, Foucault'nun araştırma metodolojisine de uygun şekilde (mikro tarih pratiği

ekseninde), kendi öyküsü üzerinden anlattı. Bu mikro anlatının başlangıcında 1975 sonrası OTDÜ sosyolojide yaşanan kurumsal-idari müdahaleler yer almaktadır. Müdahalenin ardından bölümün önemli sosyoloji hocaları (Mübeccel Kıray gibi) istifa ediyorlar ve sonrasında ise bölümde yeni tipte hocalar kuşağı ortaya çıkıyor. Bu hocalar arasında Hasan Ünal Nalbantoğlu, Bahattin Akşit gibi isimler de yer almaktadır. Doktoralarını henüz yapmış olup ülkeye dönen bu isimler (OTDÜ'de de tedavülde olan klasik sosyolojinin kurucu isimlerinden, onların kullandığı yöntemlerden, ontolojik ve epistemolojik çerçevelerden çok farklı olan yeni düşünürler) yeni metodolojiler ve kavrayışlar getirdiler. Böylece pozitivist, Marksist, yapısal-işlevselci sosyoloji fikri yerine post-pozitivist yeni gündemler ve yaklaşımlar geçmeye başlamıştır.

Bu yeni yaklaşım tarzlarından en belirgin olan isim ise Michel Foucault'dur. Tekelioğlu, OTDÜ özelinde, aydınlanmacılıkla ve Marksizmle bezenmiş sosyal bilim fikrinin eleştirisinde Foucault'un önemine dikkat çekti. Bu anlamda Foucault, hem klasik sosyoloji anlayışlarından (Marx, Weber, Durkheim) hem de Türkiye'deki cari durumdaki sosyal bilim fikrinden kopmanın adı olarak öne çıkıyor. Tekelioğlu bu öyküyü anlatırken sosyal bilim alanının dinamiklerine ve akademisyen yakınlıklarına dair oldukça yerinde tespitlerde bulundu. Ona göre, tıpkı ekonomi alanındaki gibi ilgili bilim alanında da acentalar ve bayilikler vardır ve bu yakınlık üretici değil tüketici bir eğilimi beslemektedir. Bu zihinsel konformizmin en önemli özelliği ise teoriklik. Ona göre, bunun semantik kalıbı "Foucault der ki"li cümlelerdir. Marx'ın teorisi Marksist olmaya, büyük laflar etmeye yatkındır ancak Foucault'nun teorisi ne Foucaultcu olmaya olanak tanır ne de büyük anlatılara.

Bir başka tartışma konusu da felsefeci ve tarihçi Foucault'nun sosyolojiyle ilişkisiydi. Tekelioğlu, Foucault'nun *Kelimeler ve Şeyler* ile *Bilginin Arkeolojisi* gibi felsefi eserlerini değil de *Hapishanenin Doğuşu*, *Deliliğin Tarihi* ve *Cinselliğin Tarihi* gibi çalışmalarını daha sosyolojik ve özgün bulduğunu belirtti. Tekeli-

oğlu'nun derdi, haklı olarak, Foucault'nun sosyolojiye olan katkısıdır. Foucault'nun sosyolojiye katkısı nedir veyahut sosyoloji Foucault'nun çalışmalarından ne umabilir? Tekelioğluna göre, onun katkısı sosyolojideki birey ve toplum karşıtlığı üzerinden giden kısır tartışmaların dışında bir çerçeve önermesidir. "Birey", "kendilik" ve "benlik" gibi kavramlarla atıf yaptığımız psikolojist lügat ile "toplum", "yapı", "kurum" ve "bütün" gibi kavramlarla atıf yaptığımız sosyolojist lügatın dışında Foucault, bütüncül, tutarlı, bölünemez ve statik ("birey" ya da "toplum" gibi) tözler yerine dinamik, ilişkisel bir model geliştirmektedir. Tutarlı ve bölünemez birey fikrinin karşısına parçalanmış, dağılıp toparlanan, akışkan, dinamik "kendilik hâlleri" modalitesini getiriyor.

Tekelioğlu'na göre, Foucault okuduğunuzda klasik sosyologlardan Marx ve Weber ile hesaplaşmak zorunda kalıyorsunuz. Marx hattını anlatırken Tekelioğlu kendisinin de geçtiği şöyle bir teorik okuma güzergâhından söz etti: Kaba Marx'tan Frankfurt Ekolü'ne uzanan, oradan Althusser'e geçen ve sonrasında Stuart Hall ve yeni Gramsci'cilerle tamamlanan bir yolculuk. Yürünerek geçilen bu patikanın anlamı şu: Ekonomik, siyasi sorunsalların ve makro ölçeklerin, büyük hikayelerin terki ve küçük anlatıların, mikro ölçeklerin ve kültürel meselelerin önem kazanması. Ona göre, Türkiye'deki sosyal bilim icrasının "siyasi" karakteri göz önüne alındığında bu sorunsallaştırma tarzı çok daha önemlidir. Burada araştırma nesnelere siyasallaştırma yapısal bir kural mesabesinde. Bu okuma sosyolojiyi siyaset bilimine kurban eder. Toplumu siyasal okumak yararlıdır ancak tüm açıklamayı oraya hapsetmek akademisyeni tembelleştirir.

Tekelioğlu, siyasallaştırmanın yanında toplumun kültürel dinamiklerine, mikro anlatılarına bakmak gerektiğini düşünüyor ve makro iktidar analizlerinin yerine bilhassa kültürel alana doğru genişleyen mikro odaklı okumaları önemsemek gerektiğini belirtiyor. Ona göre, siyasal süreçlerin etkisinden çok daha fazla olarak toplumu kuran dinamiklerin, kültürel sü-

reçler olduğuna dikkat çekiyor. Marksizm'in makro ölçekli sınıfsal analizlerinden, diyalektik temelinde kurulmuş çatışmacı yaklaşımlarından farklı olarak Foucault, "ikili" olmayan "çoklu" iktidar ilişkilerinden söz ediyor. Foucault'nun Weber'den beslendiği konunun ise "iktidar" veya "egemenlik" teorisini belirten Tekelioğlu, oradan gelen fikrin ise şu olduğunu söyledi: Weberyan modelde egemenlik özneye çatışma kurumlarında olduğu gibi dışarıdan zorla dayatılmaz; öznelik içeriden, rıza ile kurulur. Özne teslim alınmaz, onun kendisi teslim olur.

Tekelioğlu Foucault'un bilgi ve iktidar yaklaşımını özne kavrayışı üzerinden izah etti. Buna göre öznenin bilgiyle ilişkisi sahiplik (possession) ilişkisi değildir. Aksine bilme pratiğinin kendisi özneye sahiptir. Buradaki aydınlanmayı oluşturan cüretkâr Kartezyen ve Kantçı özne olmayıp, "bağımlılık" veya "ait olma" anlamına gelen "özne (subject)"dir ve ilişkilerden oluşan bir konfigürasyon içindeki konumun adıdır. Bu türden bir özne kavrayışının iktidar teorisindeki anlamını da siyaset biliminde yaygın kabul gören iktidarı "sahiplik" üzerinden düşünen yaklaşımın eleştirisinde bulur.

Foucault'ya göre iktidarın sahibi yoktur. İktidar sahip olunan bir şey olmayıp, ilişkisel bir birimdir. Onun iktidar analizini anlatmak için Tekelioğlu "nehir" analojisine başvurdu. Sürekli bir akış hâlinde, şebekeler var, ancak düğümler de, kesişim noktaları da var. Akışı kesen o düğümler ise iktidar konumlarıdır. Bu düğümler yapısalcılardaki gibi sabit kurallar, talimatlar ve sistemler değildir. Bu anlamda Foucault'nun iktidarı, Heidegger'in bir anlık parlayan sonra geri çekilen "hakikat" düşüncesine benzer; iktidar o düğümlerde kendisini gösterir, fark edersin ve sonra geri çekilerek kendisini kapatır. Ancak bu hareketten geriye bir "iz" kalır. Foucault'nun analizi ise bu izlerin izlenmesinden başka bir yöntemsel prosedüre dayanmamaktadır.

Foucault'da mikro ölçekli, yerel ve karmaşık olarak anlatılan iktidar "elektrik" gibi düşünülmektedir. Ona göre özne, iktidar olmadan hareket edememek-

tedir. Tekelioğlu, onun tarih anlayışının merkezlere değil marjinalere odaklanan bir metodoloji olduğunu söyledi. Ana akım (mainstream) içinde yer almayan dip akıntıların bıraktığı izlerin takip edilmesinden oluşan bu yöntem, kültürel nesnelere, önemsiz görülen tarihsel evraklara, mikro evrene ait olan belgelere odaklanarak icra edilir. Tekelioğlu'na göre, marjin tarihlerinden öğrendiğimiz şey, o döneme ilişkin öyküyü bambaşka bir şekilde bize sunuyor ve bildiklerimizi bilmedikleştirerek yeniden düzenliyor. Örneğin, *Dehşetin Tarihi*'nde bugünkü ana akım psikiyatri söylemini (kliğin doğuşunu aydınlatmacı, hümanist değerlere bağlayan bakışı) hedef alarak kliniğin ortaya çıkışının mikro anlatısını veriyor.

Marjinlere odaklanan bu bakış, ana nehirlerden ziyade çaylara, derelere bakmak anlamına gelir. Gündelik dilde kullanılan ana akım "marjinal" lafzından, marjinal siyasal ve toplumsal figürlerden söz etmek anlamına geliyor. Tekelioğlu, marjinlerden söz etmenin, "marjinal" gibi neredeyse "radikalizm" ile eşdeğer anlama gelen siyasal toplumsal öznelerle atıf yapmaktan öte bir tarih metodolojisine işaret ettiğini belirtti. Önerdiği model ise üç boyutlu çalışır: Aşağıdan yukarıya, yandan içeriğe; bir yanda yukarıda ve içeride olan merkezci homojen iktidar bloğu ve diğer yanda heterojen, parçalı, hareketli marjinler. Foucault'nun derdi bizzat tarih değildir. Onun asıl derdi toplumsal ilişkilerin, söylemin, iktidarın, öznelerin nasıl kurulduğunu anlamaktır. Bu bakımdan tarih, toplumsalın nasıl kurulduğunu anlamak için anlamlıdır. Foucault, büyük toplumsal kırılmalardan, yatak değiştirmelerden, devrimlerden değil küçük toplumsal kırılmalardan, akışların kesilmesinden söz etmektedir.

"İdeoloji" kavramı yerine "söylem" kavramını Foucault'nun tercih ettiğini söyleyen Tekelioğlu, ona göre söylemin akışlar içinde ampirik olarak gözlenebilen tortular olduğunu ifade etti. Söylemlerin bir başka özelliği de pratik olmaları; diğer bir deyişle, çalışıyor olmalarıdır. Söylemle ideolojinin temel farklarını ise şöyle sınıflandırmak mümkündür: i) İdeolojinin özneleri ona sahiptir; ii) Althusseryan ideoloji kuramında

ise özne dışarıdan "çağırma" ile çalışır; iii) İdeolojide özne pasiftir ve iv) İdeoloji hem negatif hem de homojendir. Buna karşılık söylem bir "oyun" dur. Söylemin içindeki özne bu nedenle pasif değil, aktiftir. Öznenin oyuna aktif olarak dahil olması ise söylem kavramına pozitif bir içerik katmaktadır. Özne konumları sabit, stabil olmayan kendilik hâllerine/modlarına/tarzlarına tekabül etmektedir.

Konuşmasının sonlarında Tekelioğlu, Foucault ve Deleuze gibi isimlerin sosyal bilimi ve hatta felsefeyi "sanat" benzeri yaratıcı bir etkinlik olarak düşündükleri tespitinde bulundu. Tekelioğlu'nun savunduğu Foucault okumasının aslında Deleuzeyen ve post-yapısalcı bir okuma olduğunu söylemek mümkündür. Bu sosyal bilim anlayışı sanatı model alır. Tekelioğlu'nun da belirttiği üzere, tıpkı sürrealistler gibi bu düşünür kuşağı da gerçekliği parçalayıp yeniden yaratarak anlatmaktadırlar. Tekelioğlu'na göre, Foucault'nun modeli sosyal değişim modelidir ve sosyolojinin en önemli sorunu da ona göre toplumsal değişim konusudur. Sosyolojinin Foucault'dan beslendiği en önemli yer burasıdır ve bu analizlerdeki merkezi nosyon da "ilişki"dir; ilişkilerin ürettiği iktidar, ilişkilerin ürettiği ilişkiler ve ilişkilerin tortulaşması olarak iktidar.

(Fotoğraf, *İstanbulun Son Şairi Ara Güler* adlı kitaptan alınmıştır.)

Karanlıkların Tadı

(...)

Hatta bizim iklimde bile büyükşehirlerin gecesini artık bizi bu endişeye götürmüyor; biz onun karanlıkla uyuşturulmuş hayatını yine etrafımızda, barındırdığı insan fertlerinin talihiyle beraber kesif bir sessizlik içinde mumyalanmış olarak, adeta kendi kendisinin gölgesi olmuş gibi görüyoruz. Bugünkü şehir, şeddâdi bünyesi ve kaderile kendi başına olarak mevcut olan bir muayyeniyettir; ve her türlü metafiziğin dışında kendinde has bir rüyanın sahibidir. Mimari eserleri, yerli hayat unsurları, unutulmuş an'aneler ve ölümler ona müstakil bir surette sahiptirler. Baudelaire, bir şiirinde, sevdiği kadının gecelerinin benimsemek için kendi ölümünü beklediğini söyler. Bazı isimler ve beyitler de yaşamış oldukları şehrin gece saatlerine öylece hâkimdirler. Şahsa ait sokak ve semt isimlerinin muhayyelemizde hakikî hüviyetini alması için gece saatlerini beklemek lâzımdır. Gündüzleyin bizim için

Vefa olan semt, geceleyin Şeyh Vefa Efendi olur. Fakat bugünkü şehrin gecesine, tepesine asılmış keskin sokak fenerleri altında her hülyayı ezdiği gibi, bu hayaletleri de siliyordu.

Her fener direğinde, sabaha kadar, içinde doğduğum şehrin hülyalarından birinin asıldığı, ıslak bir bez gibi rüzgârda sallandığını ve sarardığını bu karanlık gecelerde öğrendim. Şimdi onlar bu işkenceden muvakkat olsa bile kurtuldular ve İstanbul içinde kendi varlıklarını teşkil eden rüyayı serbestçe gezdiriyorlar.

Artık bütün İstanbul velilerine sokak başlarında, تنها meydanlarda rast gelmek mümkündür. Fakat karanlıklar beraber nelerZ dirilmedi? Bu gecelerden birinde, simsiyah perdelerinden tek bir altın çizginin çok nazlı bir ninni ile beraber sızdığı bir pencere önünde, birdenbire eski kıyafetli bekçisiyle, ramazan davuluyla, eski külhanbeyleri ve gedikli sarhoşlarıyla, ellerinde cılız ışıklı mum fenerleri maniler okuyan satıcılarıyla, yangın seslerinin ve acı vapur düdüklarının eski İstanbul geceleri üstünde zaman zaman yaptığı hâileli mimariyle ve bilhassa hepsinin üstünde hayvanî insiyakın derinliğinden geldiği için hepsine hâkim olan ve bizde belki hilkatten beri gizli ve en cibillî bir miras gibi devam eden o iptidâî ve çok zengin korkuyu, evin hakiki velisi olan ölüm korkusunu uyandıran köpek ulumalarıyla eski mahalle hayatını, bin türlü mânasız ve zavallı şeyin birbiriyle birleşerek yaptığı o şiirli terkibi canlanmış buldum.

(...)

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, İstanbul: Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları, 1970, s. 136-137

Sam Kırkambar Sohbet

Gadamer’de Sanat ve Festival: Aynının Farklı Tekrarı

Selami Varlık

03 Mayıs 2014
Değerlendirme: Hanife Kutgi

Sanat Araştırmaları Merkezi’nin konuk ettiği Selami Varlık’ın, “Gadamer’de Sanat ve Festival: Aynının Farklı Tekrarı” başlıklı sunumu üç bölümden oluştu. Konuşmasının ilk bölümünde Gadamer’in sanat anlayışına yer veren Varlık, Gadamer’deki aynılık kavramını “mimesis” üzerinden ele alarak onun Platon’dan hangi noktada ayrıldığına ilişkin açıklamalara yer verdi. Varlık’ın açıklamalarına göre sanatı mimesis yani taklit ve tekrar olarak gören Gadamer, Platon’un aksine tekrara olumlu bir anlam atfederek *Hakikat ve Yöntem*’de taklit ve temsilin salt bir kopya olmayıp özün bilgisi olduğunu ifade etmektedir. Gadamer, genel olarak tekrarda, özel olarak da resimde ontolojik bir düşünüş olmadığını, aksine temsilde temsil edilenden daha fazla ontolojik bir gerçeklik ve artış olduğunu savunmaktadır. Platon’da asıl sorun, sofistin filozofluk iddiasında bulunmasına benzer bir şekilde gerçek olanla gerçekmiş gibi gözüken arasında yani temsildeki hakikat iddiasındadır. Bu hususu Magritte’in *İngelerin İhaneti* tablosuyla

örneklendiren Varlık, tablodaki “Bu bir pipo değildir” cümlesinin piponun kendisi ile pipo resmi arasındaki ayrıma vurgu yaparak Platon’un sanat anlayışını özetlediğini belirtir. Gadamer, bu temsil sorununu aşmak için Platon’la bağlantıyı neoplatoncu okuma önerisiyle, mimesis yerine “methexis” yani iştirak kavramını kullanarak kurmakta ve böylece idealar dünyasıyla bu dünya arasında bir süreklilik olduğunu vurgulamaktadır. Platon’un *Sölen* diyalogunda methexis kavramı aracılığıyla dünyadaki güzellikten mertebeli olarak ideadaki güzelliğe ulaşabileceğini savunması Gadamer’e göre Platon’da bütünüyle düşünüş fikrinin olmadığını gösterir. Bu durumda tekrar, temsil veya taklit özün yani ideanın sürekli olarak ortaya çıkması anlamına geldiğinden olumsuz bir hüviyetten soyutlanmaktadır.

Sunumunun ikinci bölümünde Gadamer’deki tekrar düşüncesinin, “aynı”nın tekrarı olmadığını ele alan Varlık, Gadamer’in akan zaman içindeki subjektum yani sabit ve sağlam kalan, her şeyin üzerine yüklendiği değişmeyen şey fikrine karşı çıktığını belirtmiştir. Bu açıklamalara göre, Heidegger’e atıfla, dünyaya atılmış ve zamansal olan Dasein’in anlaması hep bir ön anlama ve önyargıya dayalı olduğundan Gadamer’de nesnel bir anlamadan söz edilememektedir. Önyargı fikrinin modern dönemde olumsuz bir anlama sahip olmasının da bir önyargı olduğunu vurgulayan Gadamer, Kant’ın “Kendi anlama cesaretinizi kullanın” fikrini eleştirerek Aydınlanma düşüncesinde önyargıdaki sorunun yargının kişinin kendisine ait olmamasında ve ötekinin düşüncesinin tekrar edilmesinde olduğunu savunur. Fakat Gadamer’e göre her tekrar aynı aslın yeni bir olanı açar. Cézanne’nun *Sainte Victoire Dağı*’nı seksen defa resmetmesi tekrarın hiçbir zaman aynının tekrarı olmadığını bir göstergesidir. Resmetme olanaklarının sonsuz olması paradoksal bir şekilde her tabloya meşruiyet kazandırmaktadır. Çünkü tablo, olanaklardan biri olmakla aslın yerine geçme iddiasından vazgeçer. Bu durumda Varlık’a göre Magritte’in tablosundaki “Bu bir pipo değildir” cümlesi bir anlamda Platon’a hak verse de cümlemin tabloya dâhil olmasıyla eser, acizliğini ve özden uzak olduğunu kabul ettiğinin bir göstergesi olarak asla sadık kalmakta ve Platon’u haksız çıkarmaktadır.

Sunumun üçüncü bölümünde Varlık, Gadamer'in sanatsal oyun ve festival kavramlarıyla aynılık ve farklılığı birlikte nasıl düşündüğünü, bunun öznenin dönüşümünü nasıl sağladığını açıklamıştır. Eser karşısında "oyuna gelen" özne, egemenliğini kaybederek de facto değişimden de jure değişime geçmekte ve eser tarafından değiştirilmektedir. Kant ve Schiller'in aksine oyunu ciddiyetsizlik ve eğlenmeden soyutlayarak ele alan Gadamer, oyuna oyuncuların bilincinden bağımsız bir hüviyet atfeder. Buna göre oyun oyuncuyu kendi alanına sürükleyerek ona kendi "geist"ını verir ve böylece oyuncu oyunu onun öznesi olarak değil, kendini aşan bir gerçeklik olarak tecrübe eder. Aynı şekilde seyirci de kendini oyuna kaptırarak oyun tarafından oynanır. Bu açıklamalardan sonra festival kavramına geçen Varlık, aynılık ve farklılık kavramlarının özellikle festival fikriyle karşımıza çıktığını belirtmiştir. Çünkü festival bir diğer deyişle bayram, ne diğer bayramların aynısıdır ne de ilk bayramın hatırlanmasından ibarettir. Bu durumda kutlanan ilk bayram değil, bayramın kendisidir. Sanatın ve bayramın zamanı, doldurulması gereken bir zaman değil

kendi kendine dolup taşan, içinde dikey bir boyut oluşturarak zamanı da belirleyen bir şeydir. Her bayram ilk bayramın bir temsili olsa da farklı zamanlarda ortaya çıkması ve tarihsel koşulları içerisinde taşınması dolayısıyla farklı olmak zorundadır. Bu durumda festival ayınının farklı bir tekrarı olarak karşımıza çıkar. Gadamer, Kierkegaard'ın eş zamanlılık kavramına başvurarak bayramın eş zamanlı olduğunu yani kutlanıldığı sürece ve kutlanıldığı yerde var olduğunu belirtir. Bu durumda bayram tekrar vesilesiyle kendini var kılar. Fakat Kierkegaard tekrarı sadece ikona karşısında İsa ile çağdaş olmakla mümkün olacağını savunmaktadır. Gadamer bu teolojik boyutla ilgilenmeyerek çağrı kavramına başvurur: Metnin çağrısına kulak vermek. İcra edilmediği müddetçe piyes veya çalınmadığı sürece partiyon nasıl değer sahibi olamayacaksa metin de uygulanmadığı yani çağrısına kulak verilmediği takdirde anlamdan yoksun kalacaktır. Başka bir ifadeyle metnin anlamı, onun hayata tatbik edilmesi ve dolayısıyla kişiyi değiştirip dönüştürmesidir.

SAM - FAALİYETLER

KIRKAMBAR SOHBET

Gadamer'de Sanat ve Festival: Aynının Farklı Tekrarı • **Selami Varlık** 03 Mayıs 2014

Cassirer'in Sembolik Formlar Felsefesinin Kantçı Temelleri ve Panofskyci Sanat Tarihi Uygulamaları • **Emine Canlı** 07 Haziran 2014

İstanbul'da Tekke Müziği • **Harun Korkmaz** 27 Haziran 2014

Çatışma ve Müzakere: Osmanlı'da Türkçe ve Ermenice Dramatik Edebiyat • **Mehmet Fatih Uslu** 17 Mayıs 2014

SANAT HAFIZA 13

Mazi, İstanbul Melankolisi ve Yeşilçam • **Umut Tümay Arslan** 24 Mayıs 2014

SANAT HAFIZA 14

Contemporary Islamic Art Through a Landscape of Dreams • **Kaz Rahman** 21 Haziran 2014

KLASİK TÜRK EDEBİYATI KONUŞMALARI 13

Edebiyat Tarihi Yazımında Nesir Türünün Yeri • **Zeynep Sabuncu** • 31 Mayıs 2014

KLASİK TÜRK EDEBİYATI KONUŞMALARI 14

Klasik Türk Edebiyatı Tarihi Yazımında Türler: Kaside • **Hatice Aynur** 14 Haziran 2014

Cassirer'in Sembolik Formlar Felsefesinin Kantçı Temelleri ve Panofskyci Sanat Tarihi Uygulamaları

Emine Canlı

07 Haziran 2014
Değerlendirme: Zeynep Köroğlu

SAM, Haziran ayı Kırkambar Sohbet programında Emine Canlı'yı misafir etti. Canlı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim dalında hazırladığı yüksek lisans tezinin genişletilmiş bir biçimi olan "Cassirer'in Sembolik Formlar Felsefesi'nin Kantçı Temelleri ve Panofskyci Sanat Tarihi Uygulamaları" konulu bir sunum yaptı.

Canlı, öncelikle Cassirer ve Panofsky'yi etkilemesi bakımından Kant felsefesini ele aldı. Buna göre Cassirer'in ifadesiyle Kant'ın felsefe tarihinde yaptığı devrim, Kopernik'in doğa biliminde yaptığına benzer bir kırılma noktasıdır. Bu devrim Kant'ın, felsefenin odağını nesneden özneye çevirmesi böylece nesnenin neligi yerine insanın nasıl bilebildiği ve bilme sınırlarının ne olduğunun geçmesiyle transandantal felsefenin doğmasıdır.

Kant, "criticus" kelimesinin Yunanca kökenine atıfla, yaptığını eleştirel felsefe olarak adlandırır ve aklın sınırlarını çizer. Buna göre insan aklında bulunan "duyarlılık" ve "anlama yetisi" deneyini mümkün kılan sentetik apriori yetilerdir. Duyarlılığın uzam ve zaman formları ile şeyler akla konu olur. Anlama yetisi ise duyarlılıkla konu edinilen nesneden yola çıkarak düşünülürler ve kavramları oluşturur, yargıya varır. Aristoteles'ten beri bilinen ve anlama yetisinin kavramları olan kategorileri evrene yükleyerek doğayı oluşturan, insan aklıdır. Doğanın kendinde ne olduğuna dair ise hiçbir şey söylenemez. "Şema" burada merkezî bir önem taşır. Kategoriler düşünülür, görünüşler ise duyulurdur. Türdeş olmayan bu ikisini şema birbirine bağlar. Şema hem görünüşler hem de kategoriler ile türdeşdir. İnsan, ilk defa karşılaştığı bir şeyi tanımlamak için kategorileri genişleterek şemayı yeniden yapılandırır. Böylece insan, dünyaya sürekli birlik verme durumu ile esasında tarihsel bir varlık olarak kendini gerçekleştirir.

Canlı, transandantal felsefeyi yeniden düzenlemeyi amaçlayan, 19. Yüzyıl yeni Kantçı okullarından Marburg Okulu'na mensup Cassirer'in Sembolik Formlar Felsefesi'ni, Kantçı temelleri ve Panofsky'yi etkilemesi bakımından ele aldı. Cassirer, Kant'ın aklı eleştiriye tabi tuttuğu transandantal felsefenin kullanım alanını kültür eleştirisini de içine alacak şekilde genişletmek niyetindedir. Bununla felsefi bir sistem kurmayı değil, "gelecekteki kültür felsefelerine prolegomena" oluşturmayı amaçlamaktadır. Kant'taki düşünce-gerçeklik arasındaki düalizmin yerini Cassirer'de "nüfuz etme" alır. O, insanın gerçeklik ile doğrudan karşılaşmadığını; nesneleri dil, mitos, bilim gibi sembolik formlar üzerinden konu edindiğini söyler. İnsan, "simgeleştiren hayvan"dır. Bu simgeselleştirme faaliyetini Kant'ın transandantal felsefede yaptığı gibi Öklid ve Newton referanslı bir uzay-zaman anlayışı ile sınırlamaz. Zira Cassirer dil, mitik düşünme ve bilim arasında değerli-değersiz ayrımına varmanın hatalı olduğunu düşünür. Nesnellik ve zorunluluk bilimsel düşünmede olduğu kadar antik dönem dil ve mitik düşüncesinde de mevcuttur. Zünni kabilesinde dünyanın yedi bölgesine karşılık gelecek

şekilde kabilenin yedi kısım olması ve gündelik hayatın buna göre örgütlenmesi böylesi bir zorunluluktan doğar. Yine dinî ritüellerin belirli zamanlarının olması bir tür zorunluluktur. Daha başka örneklerden de anlaşılacağı üzere mitik düşünme mecazî, sembolik veya alegorik değil, nesne-sembol karşıtlığını aşacak şekilde eşyanın kendisidir. Böylece Cassirer kültür bilimlerinin nesnel zeminini matematik ve doğa biliminden talep etmek yerine, her kültürel formun kendine özgü nesnel yapısını bulmayı önermiştir. Bu noktada Kant felsefesindeki düşünömsel yargı gücü ve insanın tarihsel bir varlık olması kabulünün etkisinden söz edilebilir. Canlı, son olarak Marburg Okulu ve Warburg Kütüphanesi çevresinden bir sanat tarihçisi olan Panofsky'yi, Cassirer'in sembolik formlar felsefesinin devamı sayılabilecek bir çalışmayı sanat tarihi üzerinden yapması bakımından ele aldı. Panofsky "Simgesel Bir Biçim Perspektif" isimli makale ile 1980 sonrası eserlerde bir fetiş haline gelen perspektifi ele almış ve Rönesans perspektifinin mutlak kabul edilmesini eleştirmiştir. Eleştirileri bu perspektifin, mekânı sonsuz, homojen ve sabitmiş gibi kurması; sanki göz bir şeyi çizgisel olarak algılıyormuş gibi resmetmesi ve üç boyutlu dünyanın ancak iki boyut kullanılarak resmedilebileceği kabulüne yöneliktir. Perspektif bir üslup özelliğidir ve her dönemin bir üslubu vardır. Aslından hata "Antik dönemde herhangi bir perspektif kullanılıyor muydu?" ve "Antik dönemde bizim perspektifimiz kullanılıyor muydu?" sorularını karıştırmaktan kaynaklanmaktadır. Panofsky, 1927 yılında yayımladığı "*Perspektif Simgesel Bir Biçim*" ile ise Cassirer'in *Sembolik Formlar Felsefesi*'ni sanat tarihine uygular. Bu manifesto ile kendisine kaddarkı kullanımıyla "belli bir sanat eserini, döneminin kültürel düşünömsel bağlamı içinde değerlendirmek" olan ikonografinin artık ikonolojiye yani bir bilim dalına dönüştürülmesi gerektiğini savunur. Böylece a priori formlar olan zaman ve mekânın sanat eserleri üzerinden izini sürmek ve Cassirer'in dil ve mitik düşünmede yaptığını sanat tarihinde de yapmak mümkün olacaktır.

Kırkambar Sohbet

İstanbul'da Tekke Müziği

Harun Korkmaz

27 Haziran 2014
Değerlendirme: İbrahim Yavuz Özer

İnsanoğlunun yaşadığı her yerde istisnasız müzik ve dansın da olduğunu görürüz. İstanbul'da da tarih boyunca burada yaşayan toplulukların ve medeniyetlerin kendilerine ait müzik ve dansları, ritüelleri olmuştur. Fetih ile beraber ise İstanbul İslam medeniyetinin ve birçok ilim ve sanatın merkezi olma konumuna geçmiştir. Kendilerinden önceki medeniyet birikimini de ciddiye alan Müslüman Türkler Tekke musikisini de bu şehirde en yüksek seviyeye ulaştırmış ve bu musikin en büyük bestecileri ve icracıları yine bu şehirde yetişmiştir. Yüzyıllar boyunca terakki ederek gelişen ve toplumun yaşantısını ve duygularını kılcal damarlar gibi kuşatan bu sanatın temel taşıyıcıları diyebileceğimiz sufilere göre musiki Allah'ın elest bezminde kullarına hitaben sorduğu "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" nidasını çağırıştır. Musiki ile uğraşan, onun manasını anlamaya çalışan kimse bu ilahi sadanın peşindedir. Bu sebeple tasavvuf ehline musiki mukaddes

kabul edilmiş ve insanı Allah'a götüren başlıca yollar-
dan biri olarak görülmüş ve inanılmıştır.

İstanbul'un ilk musikişinasları şehre sonradan gelmiş
kimseleridir. Şemsettin Yusuf Efendi'nin talebeleri
diyebileceğimiz; Konyalı Seyh Vefa, Ladıklı Mehmet
Çelebi, Üsküplü Niyazi, Aydınlı Şemsettin Naif gibi
isimleri bu hususta örnek gösterebiliriz. 1925'e kadar
geçen sürede İstanbul'da 400'ün üzerinde tekkenin
bulunduğu zamanlar olmuş ve bu tekkelerin ekseri-
sinde bahsettiğimiz ilahi sadaya erişmek için musiki
eşliğinde ayinler icra edilmiştir. Birçok tarikatın mer-
kezi konumuna gelen İstanbul'da tekkeler ve tarikat
ekollerinin benimsediği tasavvuf düşüncesindeki farklı
neşveler, bu tariklerin ayinine, dolayısıyla musikisine
yansımıştır. Misalen, bir Rufai ayinindeki coşkunkluk bir
Nakşibendi ayininde yoktur veya bir Celveti ayininde-
ki durgunluk ve ağırlık bir Halveti ayininde görülmez.
Hatta aynı tarihin ayini esnasında kıyam ve devran zi-
kirlerinde zikrin temposu da değişir ve tabii olarak icra
edilen musiki eseri de buna bağlı olarak değişiklik arz
eder.

Peki bu farklı türdeki binlerce eser arasından yapı-
lan seçimleri ve icraları belirleyen şey ve bu eserlerin
oluşma süreçleri neydi? Öncelikle tekkelerde ayin es-
nasında musikinın zikre eşliğini belirleyen kişinin za-
kirbaşı olduğunu belirtmek gerekir. Saadettin Nüzhet
Ergun'un *Türk Musikisi Antolojisi* adlı çok değerli ki-
tabında bahsettiği üzere zakirbaşı zikre göre makam,
güfte ve usül seçimi yapardı. Elde ettikleri bir şiirin par-
çasını uluorta bestelemezlerdi. Mesela yılın belli aylarına
göre güfte içerikleri değişmekteydi. Rebiyülevvel
ve Rebiyülahir aylarında Peygamber Efendimiz'in do-
ğumu konu edilirken, Ramazan'da oruç, Muharrem'de
Kerbela, Zilhicce'de kurban ve hac, Recep ve Şaban'da
Regaib ve Miraç konuları ağırlık kazanmaktaydı. Bazı
eserler ise her ay okunabilecek bir muhtevaya sahipti.
Bu eserler arasında vahdet-i vücudu izah eden parçalar
epeyce bir yekun tutardı. Yapılan zikrin kelime-i
tevhit, ism-i Hayy, ism-i Celal gibi farklılık göstermesi
de önemli ve belirleyici diğer bir husus idi. Zikre göre

değişen ritmik hızlar, sesteki iniş ve çıkışlar sebebiyle,
eserin de pes veya tiz notalar seyretmesi gerektiğinden
ve çoğu tekkede sadece vurmali sazlar ile ayine eşlik
edildiğinden ve insan sesi ve kabiliyetleri ön planda ol-
duğundan bu konuda üst seviyede ehliyet ve tekamül
sahibi olmak gerekmektedir ki zakirbaşılar bu bağlam-
da ortaya koydukları eserler ne denli ehliyetli oldukla-
rını göstermişlerdir.

Bu musikinın biraz daha detayına inildiğinde, önce-
likle tekkeler kuûdî zikir ve kıyamî zikir yapanlar ola-
rak iki ana başlıkta toplanabilir. Kuûdîler ayini otura-
rak yaparlarken, kıyamîler ayakta icra ederlerdi. Bun-
ların musikisi de bu zikir ve ayin tarzlarına uygun bir
üslup ve tavırdı. Bu tekkeler içerisinde musikinın
en ön planda olduğu yer şüphesiz mevlevihanelerdi.
Musiki diğer tarikatlerde zikri besleyen bir unsur iken
Mevlevilikte belirleyen bir unsur olmuştur. Herhangi
bir saz olmaksızın ayin icra edilemezdi çünkü ayinin
düzeni musiki yani usül değişimleri ile sağlanmıştı. Bu
sazların başında kudüm, ney ve rebap gelmekteydi.
Mevleviliğin diğer bir hususiyeti ise musikimizin en
önemli üstatlarının buradan yetişmiş olmasıdır.

Bektaşilik'te ise İstanbul'daki klasik musikinın çizgileri
yer almaktaydı. Osmanlı'dan intikal eden bir kurum
olan Darü'l-Elhan'nun -günümüzdeki ismiyle İstanbul
Belediye Konservatuarı- neşrettiği Bektaşî nefesleri
fasikülleri sayesinde hatırı sayılır miktarda nefes mev-
cutsa da II. Mahmut ile beraber Bektaşîliğin yasaklan-
ması sebebiyle tarikatın yeraltına inmek ve ayinlerini
gizli yapmak zorunda kalmasından dolayı bu engin
deryaya ait çok az bilgiye sahibiz. Bu nefeslerin nasıl
icra edildiği, ayin düzeninin ne şekilde olduğu gibi ko-
nuları ancak hayal edebiliyoruz.

Yine musikinın ön planda olduğu bir diğer tarikat de,
İstanbul'un en yaygın ağlarından birine sahip olan
Halvetilerdi. Tekke müziği vadisinde en çok eser veren
de Halvetiler olmuştur. Kadirilerden de bahsederseniz,
Kadirilerin İstanbul'a gelişi 17. yüzyılın başlarına denk
gelir. İlk tekke Abdülkadir Geylani Hazretlerinden
sonra ikinci pir kabul edilen İsmail Rumi Hazretlerin-

ce Tophane’de kurulmuştur. Kadiri ayinlerinde kuud, kıyam, devran ve Kadiri semahı dediğimiz raks birlikte bulunduğu buradan musikinin ne denli önemli olduğu da aşikardır.

Bu külli, kadim ve bize ait olan kültür ve bunca eserlerin akıbetine bakacak olursak: Bu kültür yazı ve kayıt ile aktarılmayı uygun görmeyen, insandan insana doğal yollarla ve meşkle aktarılan, insanda hayat bulmayı esas alan ve kağıtta değil gönüllerde, ruhlarda yaşamayı seçmiş bir anlayışa sahipti. II. Mahmut döneminde Bektaşî Ocağı’na yapılan muamele 1925’te diğer bütün tekkelere uygulanmaya çalışılmış ve burada yüzyıllarca toplumun bizzat kendisi olan insanlar, yüzlerce yıllık birikim, nesillerdir aktarılan bilgi, tarih ve medeniyetimizin bütün özelliklerini barındıran bu zengin yapılar hor görülmüş, aktarılması engellenmiş, tamamen yok edilmek istenmiş ve ayinlerini gizli yapmaya mahkum edilmişlerdir. Günümüzde halen bu gelenekleri devam ettirmeye çalışan mahdut bazı zümreler vardır ancak yetersiz kalmaktadırlar. Bu musiki, bu ilahiler, bu ayinler, bütün ihtişamı ile tarihin tozlu sayfalarına kalkmıştır. Eski kayıtlarda küçük bir cüz’ünü dinleyebildiğimiz bu hoş seda ve derin ve geniş ve kadim bir ilim ve irfan dünyası bizlere ulaşamamıştır. Tekkelerin resmîyetini kaybetmesi kültürel bakımdan çok ciddi tahribatlara sebep olmuştur. Günümüzde özellikle müzik noktasında bu süreç içerisinde geldiğimiz nokta değerlendirildiğinde geçmişte alınan bu kararın ne ile sonuçlandığı çok daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Kırkambar Kitap

Çatışma ve Müzakere Osmanlı’da Türkçe ve Ermenice Dramatik Edebiyat

Mehmet Fatih Uslu

17 Mayıs 2014

Değerlendirme: İsmail Önder

Sanat Araştırma Merkezi’nin düzenlediği Kırkambar Kitap konuşma dizisi çerçevesinde İstanbul Şehir Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim görevlisi Dr. Mehmet Fatih Uslu, aynı isimli kitabından yola çıkarak “Çatışma ve Müzakere- Osmanlı’da Türkçe ve Ermenice Dramatik Edebiyat” başlıklı bir sunum yaptı.

Mehmet Fatih Uslu, konuşmasına kitabın hikâyesini anlatarak başladı. Doktora tezinin gözden geçirilmiş hali olan kitabın ana fikrinin Uslu’nun Ermenice piyeslerin Türkçe piyeslere etkisini fark etmesiyle ortaya çıktığı ve tezin karşılaştırmalı bir yöne evrildiğini belirtti. Bu karşılaştırmalı yöntemin Tanzimat edebiyatını millî edebiyat paradigmasına değil imparatorluk edebiyatı paradigmasına iliştiirdiğini anlattı. Kitabın

hedefinin ise Türkçe ve Ermenice metinleri yan yana okuyarak bu metinlerin Osmanlı'nın 19. Yüzyılı hakkında hangi fikirler öne sürdüğünü tespit etmekte olduğunu belirtti.

Uslu, çalışmasında kimlik temsilleri veya bunların sunuşuna değil metinlerin yapısına ve türsel farklara odaklandığını belirtti. Piyeslerin üç türe ayrıldığı saptandı: melodram, tarihsel dram, komedi. Bu türlerin kendi arasındaki ilişkisinin dönemin kültürel ortamı, çatışma ve müzakereleriyle yakından ilgili olduğu söylendi.

Uslu, piyes türlerine geçmeden önce Osmanlı'da tiyatronun ortaya çıkışı hakkında temel bazı bilgiler verdi: Küreselleşen 19. Yüzyıl dünyasında Osmanlı fabrika ürünleriyle birlikte roman, tiyatro gibi kültürel ürünleri de ithal etti. Batıyla daha erken ilişki kurmuş Ermeniler, Ermenice ve İtalyanca gibi yabancı dillerde tiyatro yapmış ve Osmanlı'ya nüfuz ettirmişlerdi. Venedik'teki içinde bir Ermeni kilisesi bulunan San Lazzaro adasında Osmanlı'dan dini ve seküler eğitim görmeye gelen Ermeniler, burada Ermenice tarihsel dram ve Türkçe piyesler yazıp oynuyordu. Bu piyesler Osmanlı coğrafyasındaki Ermeni okullarında oynanmaya başladı. Laik Ermeni aydınlar, halkı aydınlatmak için günlük Ermeniceyle oyunlar yazıp oynamaya başlamışlar. Bu oyunlarda oynayanlar daha sonra Namık Kemal gibi yazarların yazdığı piyeslerde oynayacaklardı. Ermeni aktör ve rejisör Agop Vartanyan, tiyatro tekeli sahip olduğu 1870-1880 arasında tiyatro önemli bir kamusal alan oluşturdu. Bu on senede Türkçe ve Ermenice oyunlar yan yana oynanıyor ve izleniyordu. Bu dönemde Türk yazarlar da tiyatronun önemini kavradı.

Bu kısa tarihi bilgiden sonra Mehmet Fatih Uslu, türleri ve aralarındaki ilişkileri tanımlayarak bir takım sonuçlara vardı: Türsel olarak en çok yer kaplayan dönemin duygusunu en çok temsil eden melodramdır. Melodramlar değişmez, iyi veya kötü karakterler barındıran, büyük talih dönüşleri olan ve yüksekte oynanan didaktik oyunlardır. Teması genelde aşktır. Melodram

yazara ahlaki tekel verir; o hem iyiyi hem kötüyü bilir. Her şey güzel başlayıp kötü biter. Melodramlar, sosyalist gerçekçi melodramlar gibi mesela, isyana davet eden bir türdür. Merkezin iktidarını paylaşma çağrısı olarak okunabilir bu melodramlar. Melodramlar yazarın ahlaki dışında seyirciye alan açmayan, diyaloga kapatan metinlerdir ve bu bağlamda melodram, Müslümanlar ve Ermeniler arasında çatışma hattı oluşturur. Bu türe, Uslu, birbirine benzeyen iki oyunu Namık Kemal'in *Zavallı Necdet*, Bedros Turyan'ın *Tiyatro ya da Sefiller*'ini örnek gösterdi.

Bu çatışmanın daha güçlü olduğu alan tarihsel dramlardır. Bu tür piyeslerde sevgilinin yerini vatan, millet gibi soyut kavramlar alır. Masumiyet vatan sevgisi, din sevgisine dönüşür. Bedros Turyan, *Kara Topraklar* adlı tarihsel dramında Timur'un Sivas'ı işgalini anlatır. Namık Kemal'in Cengiz'in saldırısını konu edindiği *Celalettin Harzemşah* oyununda Ermenistan retoriklerini yerini İslam alır. Bunlar muhataplarını politik özneye dönüştürmeye çalışan metinlerdir; muhataplarının birbiriyle diyaloga girmesini engelleyen metinlerdir. Uslu'ya göre bu metinler Osmanlı'nın krizini haber veriyordu.

Müzakere, diyaloga imkân veren tür ise komedidir. Komediler ahlaki mutlakiyetçiliğin ortadan kalkışı ve mutlak ahlaki unsurların müzakere edilmesine imkân verir. Genellikle mutlak iyi veya kötü yoktur. Cezalandırma katı değildir. Doğruların iyiliğin kesin olmadığı müzakereye tabii olduğu vurgulanır. Gelişen diyalog karakterlerin mutlak iyi veya kötü olmasına izin vermez. Oyunun sonunda birinin diğerinden biraz daha iyi olduğuna, diğerinin kötülük yapsa da affedilebilir olduğuna vurgu yapılır. Ahmed Mithad romanlarında farklı inançlardan insanlar bir araya gelirler, ahlaki yargıların müzakeresi sonucunda bir denge hali oluşur. Hagop Baronyan'ın komedilerinde milliyetçilik retoriklerini eleştirir. Bu tür metinlerde melodramik muhayyileye meydan okunur. Melodram ile komedi arasındaki mücadelede melodram daha baskındır.

SanatHafıza 13

Mazi, İstanbul Melankolisi ve Yeşilçam

Umut Tümay Arslan

24 Mayıs 2014

Değerlendirme: Hüseyin Etil

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin uzunca bir süredir yürütmekte olduğu SanatHafıza program dizisinin on üçüncü oturumunun konuğu, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde sinema üzerine dersler veren Umut Tümay Arslan'dı. Arslan SanatHafıza projesi çerçevesinde "Mazi, İstanbul Melankolisi ve Yeşilçam" başlıklı bir konuşma gerçekleştirdi. Benedict Anderson'un "hayali/muhayyel cemaatler" kavramsallaştırması üzerine oturttuğu konuşmasında, Türklüğün icat edilme sürecinde sinemanın oynadığı role dikkat çekti. Kojin Karatani'nin *Derinliğin Keşfi*nde ulusun oluşum sürecinde modern edebiyatın rolüne dikkat çekmesine benzer biçimde Arslan da, 20. yüzyılla birlikte ortaya çıkan kitlenin, hayali cemaatlerin oluşumunda sinemanın önemine vurgu yaptı. Bu yaklaşıma göre bizi biz yapan hikâyeler, muhayyel bir cemaat oluşumunda

kurucudur. Bize benlik hissi veren kimlik fikrinin kurulumunda, hikâyeler önemli bir yer tutmaktadır.

Konuşmasının başında Arslan, sinemanın hayali cemaatle ilişkisinin "hafıza"yla yakından irtibatlı olduğunu belirtti. Sinema bu anlamda hayali cemaatlerin ihtiyaç duyduğu hafıza ve hatıranın üretildiği bir alandır. Hayal ve hatıranın oluşumu, kayıp ve/veya yokluk fikriyle yakından ilişkilidir. Diğer sembolik üretim alanların (edebiyat, resmi, müzik vs.) yanı sıra sinema da hatıraların bugüne aktarılmasında, şimdide temsil edilmesinde son derece etkili bir araçtır. Sinemanın hafıza, hatıra ve kayıpla olan ilişkisini göz önüne alarak Arslan sinemanın bir kabristana, film izlemenin ise mezarlık ziyaretine benzetilebileceğini söyledi. Arslan, Derrida'nın sözünü ettiği ölüm ile yaşam arasında kurulan ikiliğin ötesinde bir yerden konuşmakta ve hauntolojik bir okuma gerçekleştirmektedir. Hauntolojik okumayla Arslan bize şunları söylemektedir: Bir zamanlar canlı olanlar artık ölmüşler ve geçmişlerdir. Ancak gömülenler, gömüldüğü yerde kalmayarak hortlak suretinde, suretimize bakmakta ve bize musallat olmaktadır. Arslan, diyalektik "hem - hem de" mantığına referansla, hem kabirden hem de hortlaktan, hem hatırlamadan hem unutmadan aynı anda söz etmektedir.

Kayıp fikrinin sinema açısından önemini Arslan, modern özne sorunsalı çerçevesinde tartıştı. Ona göre modern öznenin kökeninde "kayıp" duygusu yer almaktadır. Modern öznenin kurucu sorunu dünyadaki bir türlü yerini tayin edemeyişidir. Bu kapsamda Arslan, Julia Kristava'nın kayıp duygusunu anlatmak için başvurduğu "kara güneş" metaforunu hatırlattı. Modern dönemde yaşayan herkesin bir biçimde karşılaştığı kökensel sorun, varlığın en gerekli tarafından yoksun kalmışlıktır; iç hazinenin kaybedilmesi ve bulunamamasıdır. Kayıp duygusu Freudyan psikanalizde vurgulanan annesel ilişkiye benzemektedir. Modern öznenin kökeninde narsistik yara vardır ve bu yara bütünü kaybına (imkânsızlığına) işaret eder. "Ben", "özne" bütünlüklü değildir ve özne yarayla maluldür. Öznenin

taşıdığı yaralar, üzerinden kalkmayan kara güneş “ben”i depresyona sürüklemeyebilir. Aksine “ben”in iç dünyasını kuran şeydir ve yaratıcılığın kaynağıdır.

Arslan konuşmasını iki temel tez eksenine oturtmuştur; birinci varsayıma göre özne, dünya içindeki yerini sorgularken kökensel bir kayıpla baş etmek durumunda; ikinci varsayıma göre ise, kayıpla hem-hâl olma ile tarihsel toplumsal hikâyeler arasında geçişlilik vardır. Kökensel ızdırıp ile toplumsal-tarihsel olarak yaşananlar arasındaki geçişliliği baz alan Judith Butler, melankoli meselesini buradan tartışıyor ve diyor ki melankoli toplumsal olanın sınırlarının sürekliliğini sağlar. Toplumsal olanı sürekli kılan, kökensel kayıp duygusundan sadır olan melankolidir. Psişe ile toplumsal olan arasındaki ilişki melankolide açığa çıkar. Bu şu demektir aslında: Ortada, benle ilgili bir varlık sorunu olduğu kadar ötekiyle ilgili bir yokluk sorunu da vardır. “Ben” bazı var oluşların men edilerek yasının tutulmamasıyla var olur; bu anlamda “ben”, ötekinin yokluğu anlamına gelir.

Arslan, “İstanbul melankolisi” kavramını bu çerçeveye oturtuyor. İstanbul melankolisinden söz ettiğimizde, “Kayıp İstanbul” fikrinden söz ediyoruz. Bir zamanlar var olmuş, artık var olmayan, vaktiyle bizim olan bir İstanbul fikri. Arslan’ın analizine göre “Kayıp İstanbul” fikri, modernleşme döneminde ilk olarak batılı seyyahların izlenimlerinde, sonraları edebiyat alanında ve muhafazakâr gazetelerde tarihsel ve metinlerarası bir ağ içinde kurulmuştur. Daha sonraları ise İstanbul melankolisi Yeşilçam filmleriyle popülerleşmiştir. İstanbul melankolisi bir yanda göçüp giden hayatların yıkıntısının olduğu, diğer yanda ise yeni hayatın çağrılarının insanları cezbediği geçiş döneminde tezahür etmiştir. Arslan’ın vurguladığı üzere, yukarıda sözü edilen “ben” hem bireyi hem de kolektif kimlikleri kat etmektedir. Gerek edebi metinlerde gerekse de sinemada anlatılan İstanbul, ulus hayaline bağlanır ve bu hayale hepimiz yakalanırız. Hayali cematın inşası için gerekli ortak hafıza böylece yaratılır ve anlatılan İstanbul, her kuşaktan Türkiyelî’nin İstanbul’u olur. Sinemanın kolektif

hafıza oluşturmadaki gücüne Susan Buck-Morss, *Rüya Alemi ve Felaket* isimli çalışmasında dikkat çekmiştir. Ona göre Sergey Aizenştayn’ın Ekim Devrimi’ni anlattığı filmleri kitlenin oluşumunda o kadar etkilidir ki sonraki kuşakların Ekim Devrimi hakkındaki yargılarını biçimlendirmiştir. Sinemada yaratılan imgeler, gerçekte olandan daha gerçek bir şeyi ima etmektedir. Kolektif hafızanın oluşum sürecinde sinemanın etkisi oldukça kayda değerdir.

Arslan, İstanbul melankolisini ilk olarak üç yazarın üç metni üzerinden tartıştı; Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Beş Şehir*, Abdülhak Şinasi Hisar’ın *Bogaziçi Yalıtı* ve Orhan Pamuk’un İstanbul: *Hatıralar ve Şehir*. Anlatılan İstanbul hayali, yazarlar açısından çocukluklarını anlatan ilksel imgeyi, annesel ilişkiyi ifade ediyor. Arslan’a göre İstanbul, yazarların kendilerini gördükleri akustik aynadan başka bir şey değildir. Her üç yazar da İstanbul üzerine kaleme almış olduğu metinlerde, kaybın ne olduğunu anlatmaktadırlar. İstanbul, kendi yerimizi tayin ettiğimiz manzara ve özne kendini ancak bu yolla tanımlayabilmektedir. Yazarlar üzerinden giderek Arslan, Butler’ın vurguladığı öznel/psikişik yaşantı ile toplumsal-tarihsel deneyim arasındaki geçişliliği vurguluyor. Yazarın çocukluğu ile ulusun çocukluğu, yazarın akustik aynası ile ulusun akustik aynası iç içe geçiyor. Gerçek hayattaki kaybı yazınsal ve görsel alanda yeniden diriltme ve var kılma arzusu onların yazılarını derinleştiriyor. Arslan, Tanpınar ve Hisar’ın metinlerine derinlik katan unsurun, bu yazarların kökensel kaybı kabullenmiş olmalarına bağlamaktadır. Arslan’a göre mezkur yazarlar hem kökensel ızdırabı sonuna kadar yaşamaktalar hem de yazılarında diriltmek istedikleri hayallerin/rüyaların imkânsızlığının son derece farkındadırlar. Modern öznenin kökensel ızdırabı da bundan öte bir şey değildir. Kayıp hem yaşanmıştır, hem de inkâr edilmektedir. Arslan, Butler’ın *İktidarın Psikişik Yaşamı* kitabında dile getirdiği “melankolik ikirciklilik” kavramına atıf yapmaktadır. Oldukça yaratıcı bir deneyim olan melankolik ikirciklilikte hem kaybın kabulü hem de inkârı aynı deneyim içinde

yaşanmaktadır. Bu metinlerde kalıntılardan, izlerden bir kayıp İstanbul anlatısı yaratılmaktadır. Onlara göre (Orhan Pamuk hariç) kayıp İstanbul, Müslüman ve Türk'tür. Bu özne, İstanbul kaybının açtığı yaralardan (güçten düşme) doğmaktadır. Hatıra ve hafıza, kaybolma jestine bağlı olduğundan İstanbul melankolisi hem bir kayıptır, hem de kaybın ne olduğunun kurgulanmasıdır. İnşa edilen kayıp bize kim olduğumuzu anlatan bir annesel bakıştır. Edebiyat alanında yaratılan İstanbul melankolisi sinema üzerinden popülerleşmiş ve İstanbul manzarasını, muhafazakar özneyi kuracak şekilde ülke sathına yayılmıştır. Ah Güzel İstanbul, Üç Arkadaş gibi filmler, İstanbul melankolisine örnek olarak Arslan tarafından konuşma boyunca analiz edilmiştir. Arslan, hayalle/temsille gerçek arasındaki çatlığa ve öznenin bütünlüklü hâle gelmesinin imkânsızlığına işaret etmiştir. Onun okumasına göre doluluk/homojenlik mümkün değildir, her zaman çerçevenin dışından gelecekler vardır veyahut perdenin arkasından sahneye fırlayacak olanlar... Hiçbir yer mutlak suretle tekin değildir.

SanatHafıza 14

Contemporary Islamic Art Through a Landscape of Dreams

Kaz Rahman

21 Haziran 2014
Değerlendirme: Döndü Toker

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin SanatHafıza toplantıları kapsamında düzenlediği yuvarlak masa toplantısında uluslararası bir sanatçı ve sinemacı Kaz Rahman eşliğinde İslami sanatsal anlatım ve modern kültürlerle kesişmesi üzerine bir sunum gerçekleştirdi. Halen Şehir Üniversitesi'nde sanat ve sinema üzerine ders vermekte olan Rahman, sunumunu kendi sanat çalışmaları ve filmlerinden bazı bölümler üzerinden, hafıza ve zaman konusuyla da ilişkilendirerek gerçekleştirdi. Çalışmalarındaki modern çizgi ve İslami sanat biçiminin bir araya gelişini örnekler göstererek detaylandırdı.

Rahman, tekrarın İslamî motiflerin temeli olduğunu ve onu soyut bir forma kavuşmasının da tekrar yoluyla olduğunu vurguladı ve çalışmaları üzerinde de tekrarın yarattığı etkiyi gösterdi. Kaz Rahman'ın gösterdiği eserlerde doğal biçimlerin tekrarının bambaşka gibi

duran modern içeriklerle ya da biçimlerle kaynaşması ise tartışmanın odağını oluşturan noktalardandı. Bir yanda İslam sanatında rastlanılan doğa öğeleri, organik bir uyum ve renklerin ahengi diğer tarafta ise modern dünyanın imgeleri göze çarpıyordu. Bu bazen dünya liderlerini aynı tuvalde görmeyi bazen de ünlü bir takım göstergelerin, markaların eserde bir araya gelişi demekti. Kendisinin de belirttiği üzere bu çalışmalar çok yönlü bir tecrübenin ürünüydü ve İslami motiflerin yanı sıra İslam mimarisıyla de bağlantılı idi. Rahman'ın karşılaştığı farklı deneyim alanlarıyla -İspanya'da, Londra'da, Rusya'da...- bir araya gelmiş ve özgün bir biçime kavuşmuştu. Farklı ülkelerde deneyimler yaşayan Rahman, bu birikimin tuvalle nasıl bulduğunu ve modern göstergelerin bu eserlere nasıl uyumlu biçimde dâhil olduğunu gösterdi. Eserlerindeki farklı boyutlara, katmanlılık duygusunun nasıl sağlandığına vurgu yaptı ve ayrıca soyutlamanın İslami motifler ve bu motiflerin tekrarı aracılığıyla sağlandığını belirtti. Mevsimleri ya da farklı zaman algılarını dile getiren tuval çalışmalarındaki dokuları vurguladı.

Rahman yönetmenliğini ve senaristliğini yaptığı *Decani Souls* filminden gösterdiği bölümde de Haydarabat'ta kaybolan rüyaların, mimarının öyküsünden bahsettiğini belirtti. Şu an girişin bile sınırlı olduğu, bölge için böylesi bir filme niçin ihtiyaç olduğu, filmde de görüldüğü üzere rüyalar aracılığıyla gerçekleşen bir çeşit bellek oluşturma çabasıyla vurgulanıyordu. Filmin ardından gelen sorulara da detaylı bir şekilde yanıt veren Kaz Rahman, oldukça temel bir meseleyi, modern İslamî sanatın ne olduğu sorusunu tartışmaya açtı. Güncel İslami sanatın beş yüz yıl önce yaşanan sanat olmadığını, şu an olması gerekenin yeni olması, post modern olması gerektiğini dile getirdi ve şu an birçok İslamî motifin dekoratif olarak kullanıldığını, bu konuda bir tür muhafazakârlık olduğunu ekledi. Buna göre sanatçıların İslami formları kaligrafî gibi alanlarda kullanmayı seçtiğini çünkü bunun daha güvenli bir bölge olduğunu düşündüklerini söyledi. Ancak asıl noktanın İslami motifin anlamını kavramak ve bununla yeni bir sanat anlayışına yönelmesi gerektiğinin,

daha özgür bir yol izlenmesi gerektiğinin altını çizdi.

Bunun yanı sıra alımlayıcının eserle dijital platformda defalarca karşı karşıya kalabildiği günümüzde, her seferinde eseri yeniden ürettiğimizi söyleyen Rahman sanatçının eserini nasıl sunduğunun önemine değindi ve Neo-Kandinski'den değil İslami formlardan bahsedilen bu alanda sanatçının niyetinin çok önemli olduğunu vurguladı. Bu toplantıyla birlikte katılımcılar bir yandan sanatçının görüşlerini ve eserlerini bir arada yorumlamak imkânı bulunurken diğer yandan Kaz Rahman güncel İslami sanat nasıl olmalı tartışmalarına kendi yaklaşımıyla yeni bir boyut getirdi ve yeni soruların da gündeme gelmesini sağladı.

Klasik Türk Edebiyatı Konuşmaları 13

Edebiyat Tarihi Yazımında Nesir Türünün Yeri

Zeynep Sabuncu

31 Mayıs 2014

Değerlendirme: Mukadder Gezen

Klasik Türk Edebiyatı Konuşmalarının on üçüncü konuyu Bogaziçi Üniversitesinden Prof. Dr. Zeynep Sabuncu, "Edebiyat Tarihi Yazımında Nesir Türü-

nün Yeri” başlıklı konuşmasına araştırmacıların nesir türüyle ilgili temel soru ve sorunlarına dikkat çekerek başladı. Sabuncu, mensur eserlerin edebiyat ürünü olarak sayılıp sayılamayacağı; farklı dil ve anlatım özelliği gösteren bu eserlerin bir bütün olarak nasıl inceleneceği, metinlerin tarihî dönemsel bir bakışla her dönemin siyasi ve sosyal yapısını, edebiyat ve dil anlayışını temel alarak mı; yoksa yazar ve okur merkezli olarak mı çözümlenmesi gerektiği sorularını tartışmaya açtı. Nesir türünde, günümüze kadar yapılan çalışmaların çerçevesini çizerek gelecekte hangi çalışmaların yapılabileceğine değindi. Zira Sabuncu’nun da belirttiği gibi, araştırmacılar, bu sahada, çözümleyici kuramsal çalışmalardan yoksunlar. Nesir tarihini oluşturma süreci bağlamında, Mustafa İsen ve Fatih Köksal’in eserlerine değinen Sabuncu, Köksal’in, nazmın nesre göre ezberleme kolaylığı yönüyle bir eğitim metodu olduğu için tercih edilmiş olabileceğini, Nefî’nin “Tenezzül eylemem inşâya” diye başlayan beytinden yola çıkarak tenezzül kelimesinin oluşturduğu ilk algıya göre nesrin alt seviyede kabul edildiği hükmünün verilemeyeceğini savunduğunu belirtti. İsen’in, nesrin hayıflanılacak bir konumda olmadığını söylemesinin ise nesrin itibarını iade etme kaygısı etrafında oluşan ortak söylemin ifadesi olarak değerlendirilebileceği kanısında. Son zamanlarda Hakan Karateke ve Selim Sırrı Kuru’nun, nesir alanında nesrin itibarının hangi noktada kaybolduğunu irdeleyen çalışmalarının olduğunu hatırlatarak; Karateke ve Kuru’nun çalışmalarında, Tanzimat döneminde eski edebiyatın temsil ettiği değerlere karşı benimsenen olumsuz algının Cumhuriyet döneminde de sürdüğüne; bu nedenle mensur eserlerin üzerine ideolojik bir örtü örtülerek dışlandığı savından hareket edildiğine değindi. Sabuncu’ya göre de, Osmanlı’nın kendi nesrine nasıl baktığını belirlemek gerekiyor. Fahir İz’in “İnşa dışındaki nesir ancak Tanzimat’tan sonra, o da sınırlı olarak edebiyat sayılmaya başlamıştır” cümlesinin birkaç açıdan değerlendirilebileceğini söy-

ledi. Sabuncu, ilk olarak inşa üslubu dışındaki eserlerin, değer açısından dikkate alınmadığına, ikinci olarak da mensur eserlerin edebiyat malzemesi olarak görülmesinin Tanzimat’la başladığına dikkat çeken Fahir İz’in bu çalışmasının, mensur edebiyatın sınırlarının genişliğini ve evrelerini ilk defa somut olarak gözler önüne sermesi ve sistematik olarak değerlendirilmesi gereğine vurgu yapması nedeniyle önemli olduğunun altını çizdi. Köprülü’nün ise, mensur eserin “edebî” oluşunu, konusundan ziyâde kullanılan sözcüklere, cümle yapılarına ve söz sanatlarına bağladığını fakat İran edebiyatının zevksiz taklidi saydığı eserlerle, tasannusuz, temiz bir dille yazılmış eserleri ayırarak “iyi edebî nesir” ve “kötü edebî nesir” ayrımına gittiğini ifade etti. Sabuncu, Köprülü’nün nesir eleştirilerini, Tanzimat dönemindeki eski algısının Cumhuriyet değerleriyle beslenmesinin tezahürü olarak yorumlanmasına örnek gösterdi. Sabuncu, Köprülü’nün çağdaşı olan Ahmet Hamdi Tanpınar’ın ise nesri eleştirenlere eleştirel yaklaşmasıyla oldukça farklı olduğunu vurguladı. Edebiyat tarihçilerinin nesir eleştirilerinin ardından eski Türk edebiyatı şair ve yazarlarının nesir hakkındaki görüşlerine geçildi. İlk olarak 15. yüzyılda Yazıcioğlu Ahmet Bican’ın, *Envârî’l-Âşıkîn* adlı eserinde nazmı nesrin önüne koymadığı, ikisini okur bağlamında ayırdığına değinen Sabuncu, Fuzûlî’nin Türkçe Dîvânının önsözünde de “nazm u nesr” ifadesinin birlikte kullanıldığını hatırlattı. Tezkirelerde ise, nazımdan çok nesirle eser vermiş olanların, bu tercihlerinden dolayı eleştirilmedikleri görülse de bir yargıya varmadan önce, daha kapsamlı incelemelerin yapılmasına ihtiyaç olduğunu belirtti. Ayrıca, 16. yüzyılda Âşık Çelebi’nin *Tezkire*’sinde, inşa ve nesir kelimelelerini eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu terimlerin eski kaynaklarda ve eserlerde ne zaman hangi amaçla kullanıldığını tespit edecek çalışmalara duyulan gereksinimi dile getirdi. Sabuncu, Tursun Bey’in *Târih-i Ebu’l-Feth*’i ve Sinan Paşa’nın *Tazarrunâme*’sinin ise aynı türün içinde değerlendirilip değerlendirile-

meyeceğinin ayrıca tartışılması gerektiği görüşünde. Sabuncu, on beşinci yüzyılda nazımda üst düzey ve aydın kesimine özgü şiirin mükemmele yakın örneklerinin verildiği ve anlam sanatlarının tespit edildiği halde, nesir alanında inşânın örneklerini taşıyan türün bir yüz yıl gecikmeyle ortaya çıkmasının nedenlerine de değindi. İnsanın kafiyeli ve vezinli söze olan eğilimi, nazmın estetik haz vermesine ilâveten Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumsal yapısının belirlenmesiyle ilintili olan görüşler bulunduğunu aktardı. Cornell Fleischer ve Gabriel Piterberg'ün inşânın yükselişini kalemîye sınıfının yükselişine bağladığını, inşânın tarih yazıcılarının elinde şekillendiği tezini Gelibolulu Âlî örneğinde açıkladı. Bu dönemde tarih yazıcılarının kullandığı dilin imparatorluk projesinin bir parçası olmakla beraber Celalzade'nin, Ramazan-zade'nin, Âlî'nin edebî ve kültürel karışım yaratmaya çalıştığına da dikkat çekti. Gelibolulu Mustafa Âlî ise, bir yüz yıl önceki nesri, edebilikten uzak bulmaktadır. Bu noktada Zeynep Sabuncu, araştırmacıların Âlî'nin veya herhangi bir başka yazarın dil ve edebiyat algısını, kendi düşünce sistemimiz doğrultusunda içselleştirmek veya reddetmek yerine eserleri çözümlemede kullanılacak bir araç olarak nitelendirdi.

Sabuncu'ya göre, sade, orta ve süslü gibi bir sınıflandırmayı merkeze alarak metni incelemek bir takım yanlışları beraberinde getirecektir. Sınıflandırmanın zihinlerde yaratabileceği beklentilere karşı tedbirli olmak gerekir. Agah Sırrı Levend'in *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* kitabında değindiği sanat ve faydanın, eserin dilini belirleyen iki ayrı amaç olduğu görüşünün de birçok soru içerdiği üzerinde durdu.

Sonuç kısmında, yapılacak olan üslup çalışmalarının sadece yazar ve eser hakkındaki soruları cevaplamakla kalmayacağına, üretildikleri toplumun temel yapıları hakkında yeni sorulara imkân vereceğine ve bu çalışmaların beklendiğine vurgu yaparak konuşmasını sonlandırdı.

Klasik Türk Edebiyatı Konuşmaları 14

Klasik Türk Edebiyatı Tarihi Yazımında Türler: Kaside

Hatice Aynur

14 Haziran 2014
Değerlendirme: Elif Sezer

Klasik Türk Edebiyatı tarihi yazımına olan ilgisiyle ve çalışmalarıyla bilinen Hatice Aynur, Sanat Araştırmaları Merkezi bünyesinde kaside üzerine bir konuşma gerçekleştirdi. Aynur konuşmasına gazel veya mesnevi gibi diğer türlere oranla daha az incelenen, hatta çoğu zaman bir tür olarak ele alınmayan kaside hakkında her meseleyi ve her edebî ürünü kapsayan somut bir çalışmanın imkânsızlığı kabul edilerek programa başlandı.

Kaside ne demektir, biçimsel özellikleri nelerdir, kaside üzerine yazılmış Türkçe literatür nelerdir gibi klişe sorular ve meseleler etrafında dönüp dolaşmaktan azade olmak mümkün müdür? Kaside hakkında Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Abdülhalim Memduh, Mehmet Fuat Köprülü, Faik Reşat gibi isimlerce yerleştirilmiş kaside algısının farkında olmak ve bunları aşmak mümkün müdür?

Hatice Aynur yaptığı eklektik konuşmada tam da bu soruların etrafında cevap vermesi mümkün olan ve olmayan birçok soru sorarak Klasik Türk Edebiyatı tarih yazımında kasidenin yerini problematik bir alana taşımıştır.

Estetik, popülerlik, geçerlilik ve çoğu zaman da ideolojik nedenlerle göz ardı edilen kaside türünü anlamak için kendi dönemindeki algıları irdelemek, dönemin şair tezkirelerine bakmakla mümkün olacaktır. Hatice Aynur, bu sebepten, en çok sevdiği tezkire sahiplerinden biri olan Aşık Çelebi'nin Zâtî, Hayalî, Enverî, Fuzulî, İshak Çelebi, Amrî, Lamîî Çelebi, Taşlıcalı Yahya gibi 16.yüzyıl kaside şairleri hakkında söylediklerine ve eserlerinden verdiği örneklere değinerek günümüz algılarının ne kadar inşa edilmiş olduğuna değindi.

Ka'b bin Zühre'nin yahut Busufî'nin kaside-i bürdeleleri Osmanlı kültüründe çok mühim yer teşkil ederken, üzerine yazılmış onlarca şerh ve çeviri bulunurken günümüzde ilahiyat sahası dışında incelenmiyor olusunu nasıl açıklayabiliriz? Murat Karavelioglu tarafından yayına hazırlanan, 16. yüzyılda yazılmış ve 273 adet kaside içeren *Mecmua-yı Kasa'id* adlı mecmua bile tek başına kaside türünün günümüzde olduğundan çok daha büyük bir ilgiyle okunduğunu göstermektedir. Günümüzdeki kaynak bolluğuna rağmen, edebiyat tarih yazımında var olan tek tip bakış açısı, öncelikle tür değil yazar ve kronoloji odaklı bir tarih yazımı anlayışından kaynaklanmaktadır. İkinci olarak ise, kaside türü yerini Osmanlı'daki devlet büyüklerine yönelik yazılmış medhiyeler olması sebebiyle, gazel ve mesnevi gibi daha hikâye odaklı ve siyasi açıdan daha az 'tehlükeli' meseleler hakkında yazılan türlere bırakmıştır.

Peki, kasidenin hak ettiği itibarı kazanması için bundan sonrası için ne gibi çalışmalar yapılabilir? Kasidelerden yola çıkarak bir edebiyat tarihi anlatısı oluşturacaksa hangi kasideleri neye göre seçecegiz? Hatice Aynur'a göre, öncelikle bütünlüklü bir anlatının imkânsızlığı kabul edilmelidir. Daha sonra, kökene gitmek yerine Osmanlı Edebiyatında kaside türünün

başlama anları ve diğer edebi kültürlerden farklılaşma bağlamları saptanmalıdır. Kaside Osmanlılar için neydi sorusu için dönemin tarihsel ve edebi kaynaklarına başvurulmalıdır. Çalışılan kasidenin her türlü teknik, toplumsal ve tarihsel özelliği verilmeli, öncelikle kendi bağlamı içinde incelenmelidir. Belki de, kaynak çeşitliliğini sağlamak açısından, şimdiye kadar okunmuş ve incelenmiş kasideleri içeren bir veritabanı hazırlanmalı ve kaside araştırmalarında süreklilik sağlanmalıdır.

Hatice Aynur konuşmasının son bölümünü, kaside konusunda ufuk açıcı birkaç kaynaktan bahsetmek üzere ayırdı. Jocelyn Sharlet'in henüz Türkçeye çevrilmemiş *Patronage and Poetry in the Islamic World: Social Mobility and Status in the Medieval Middle East and Central Asia* kitabı, 1996'da Brill yayınlarından çıkan *Qasida Poetry in Islamic Asia and Africa* kitabı, 2006 yılında yayınlanan *The Literature of Al-Andalus* ve geçen sene düzenlenen toplantı neticesinde kitaplaştırılan ve düzenleyicilerin arasında Hatice Aynur'un da bulunduğu *Kasideye Medhiye: Biçime, İşleve ve Muhtevaya Dair Tespitler* isimli kitapların kasideye meraklı herkesin okuması gerektiği belirtildi.

Tiyatrolar ve Kahveler

(...)

Evvelki gün Saint-Germain'de elime bir reklam tutuşturdular. Paris'in bu ilk kahvesi olan Procope yeniden açılmış. Diderot'nun, bütün ansiklopedistlerin oturdukları masalarda oturabilecekmişiz. Gece birkaç dostla gittik, hissemize Voltaire'in masası düşmüştü. Onun içimizdeki bakışları arasında yemeğimizi yedik ve kahvelerimizi içtik. Regence'in tamir yüzünden hâlâ kapalı olması ne fena! İşe başlamışken pekâlâ yarın da öğle yemeğini Napoleon'un gençliğinde sık sık gittiği bu kahvede yerdim.

Galiba Voltaire'i, Diderot'yu, Napoleon'u hiç düşünmeden hatırlamak için en iyi çarelerden biri de budur. Bununla beraber bu eski kahvenin, veya, uzun zaman kapalı kaldığına göre, hiç olmazsa adının ayakta durmasında, tıpkı iki asır evvel olduğu gibi, bir takım insanların oraya gene kahve olarak gidebilmesinde hayatı zenginleştiren ve insanı destekleyen bir şey var. Bizde olsaydı evvelâ kahvelikten çıkardı, berber, muhallebici dükkânı, bugünlerde banka şubesi yapar, daha sonra da bir çaresini bulur, belki de Voltaire'in ve arkadaşlarının hâtırasına saygı göstermek için yıkardık.

Değişmekten o kadar korkan, zihniyetlerinde, modalarında hiç değişmeyen Şark, eşyayı ve müesseseleri yerinde bırakmağa bir türlü razı olamaz. Unutulması, kendi köşesinde, kendi hayatını rahatça yaşaması gereken şeyler bizi âdetâ rahatsız ediyor.

Ah Namık Kemal, ne olurdu bize her şeyden evvel bir "seviye meselesi" olan hürriyet kelimesi yerine, o kadar âşıkı olduğun medeniyetin "birikme" olduğunu ve gerçek ilerlemenin "mevcudu muhafaza etmek" gibi bir esas şartı bulunduğunu öğretseydin.

(...)

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, İstanbul: Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları, 1970, s. 277-278

TAM Tez-Makale Sunumları

XX. Yüzyıl Başlarında Kızıldeniz’de Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri

Mehmet Korkmaz

12 Mayıs 2014

Değerlendirme: Ayşe Yılmaz

“20. Yüzyıl Başlarında Kızıldeniz’de Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri” başlıklı yüksek lisans tezini Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’nde tamamlayan Mehmet Korkmaz TAM Tez-Makale Sunumları programında misafir edildi.

İlk olarak neden bu konuyu seçtiği hususuna değinen Korkmaz, 2008 yılında bir proje kapsamında bu mevzu üzerine bir makale kaleme alır. Yüksek lisansta da bunu genişleterek çalışmaya karar verir.

Tez, “Batı sömürgecilikinin gelişmesinde önemli rol oynayan 19. yüzyılda Osmanlı’nın bir Kızıldeniz politikası var mıydı? Varsa bunun amacı neydi ve bu amacı gerçekleştirmek için ne gibi araçlar kullanıldı? Uluslararası gelişmeler Osmanlı Kızıldeniz politikasında

ne gibi değişikliklere yol açtı? Buradaki Yemen-Hicaz tebaasının güvenliğini sağlamak için ne gibi tedbirler alındı? Donanma gemilerinin iasesi, idari yapılanmaları nasıldı? Yemen isyanlarında donanmanın rolü neydi?” şeklindeki belli problemler ekseninde konuyu inceliyor. Tezin başlıca kaynakları ise Osmanlı Denizcilik Müzesi’ndeki ‘Bahr-i Ahmer’ ibaresi geçen tüm belgeler, Dahiliye ve Hariciye Nezareti Evrakı, Meclis-i Vükela mazbataları, Şura-yı Bahriye Defterleri ve talimatnamelerden oluşuyor.

Giriş ve üç ana bölümden oluşan tezde “Giriş” bölümünde tezin amaç, kapsam ve önemi, konunun yukarıda zikredilen kaynakları, çalışmanın yöntemi sunulmakta; ayrıca Mısır’ın fethinden Süveyş Kanalı’nın açılmasına kadar geçen süreçte Kızıldeniz’deki Osmanlı denizcilik faaliyetlerinin ve oradaki teşkilatlanmanın yazılı kaynaklar üzerinden kısa bir izahı yer almaktadır.

İkinci bölümde, Avrupalı sömürgeci devletlerin Kızıldeniz’deki işgalleri, Osmanlı’nın bu duruma tepkisi ve bu tepki neticesinde deniz filosu -Bahr-i Ahmer Komodorluğu- oluşturulması bahsinin yanısıra İdare-i Mahsusa vapurlarının posta ve yolcu vapurları olarak Kızıldeniz sahillerinde seyahatleri, Kızıldeniz’de köle ticaretinin önlenmesinde donanmanın sorumluluğu, 1898-1908 yılları arasında donanmayı güçlendirme faaliyetleri, bu faaliyetlerin seyri esnasında gemilerin ihtiyaçlarına yönelik kömür ambarı ve deniz fenerlerinin inşası, limanların ıslahı, tersane açılması gibi konulara değinilmektedir.

“20. Yüzyıl Başlarında Kızıldeniz’de Osmanlı Donanması” başlıklı üçüncü bölümde, Yemen isyanları sırasında, her ne kadar bu isyanlar karadan bastırılmaya çalışılsa da, kara kuvvetlerine lojistik destek amacıyla, gerek asker nakliyatında gerekse sahillerin muhafazasında Osmanlı donanmasına mahsus gemilerin kullanımına dikkat çekilmektedir. Yine İtalyan harp gemilerinin abluka ve taarruzları, Trablusgarp Harbi esnasında İtalyanlarla Bingazi’de savaşırken güçlü İtalyan gemisinin Osmanlı filosuna saldırması sonucu batan Osmanlı gambotu özelinde Kızıldeniz’deki ba-

tık gemiler meselesi üzerinde durulmaktadır. I. Dünya Harbi dönemi Kızıldeniz faaliyetleri, İngiliz ve Fransız donanmalarının durumları ise dördüncü bölümde ele alınmaktadır. Sonuç bölümü ise tezin yüklendiği sorulara cevap mahiyetinde genel bir değerlendirmeyi içermektedir.

Korkmaz, tezin içerik ve kaynaklarına dair yaptığı bu bilgilendirmenin ardından önemli gördüğü noktalara dikkat çekti. Ona göre, bu dönemde Osmanlı'yı ilgilendiren üç önemli tarih vardı: 1) 1517; Mısır'ın fetihle Osmanlı'nın Kızıldeniz'le tanışması, 2) 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Kızıldeniz'de siyasi bir canlanmanın yaşanması, 3) 1914; I. Dünya Savaşı başlamadan Kızıldeniz'den gambotların çekilmesi.

Mısır'ın fethinden sonra Portekizlilerin faaliyetlerini engellemek için Kızıldeniz'e yönelen Osmanlılar; Mısır, Hicaz, Yemen ve Habeş kıyılarını ele geçirerek bu bölgede 20. yüzyıl başlarına kadar bir hâkimiyet kurdular. 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasının ardından burada daimi olarak bir deniz filosu bulundurdular. Bunun sebebi, Kızıldeniz'in dünyanın önemli ticaret yollarından biri hâline gelmesinin yanısıra padişahların Hadimü'l-Harameyn unvanlarına sahip çıkıp bu kutsal mekânların ve insanların güvenliğini sağlamaktır. Genelde gambot ve korvet tipi gemilerden oluşan bu donanma karakol, sahil muhafaza, nakliyat ve posta vazifesi yapmıştır. Sahil şeridinde yaygın olan silah kaçakçılığı faaliyetleri ve köle ticaretini

TAM - FAALİYETLER

TEZ/MAKALE SUNUMLARI

XX. Yüzyıl Başlarında Kızıldeniz'de Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri • **Mehmet Korkmaz** 12 Mayıs 2014

Osmanlı'da Seyyidler ve Nakîbüleşraflık Müessesesi • **Ayhan Işık** 29 Mayıs 2014

Erken Modern Dönem İstanbul'unda Savaş Esirleri • **Nida Nebahat Nalçacı** 9 Haziran 2014

Osmanlı'nın Son Döneminde İstanbul Medreselerinde Eğitim ve Öğretim • **Halil İbrahim Erbay** 12 Haziran 2014

TARİH OKUMALARI

Osmanlı Dönemi Risaleleri (8): Muamele-i Şer'iyye Üzerine Tartışmalar ve Muhammed b. Hamza el-Aydî'nin Beyu'l-İne Risalesi **Süleyman Kaya** / 26 Mayıs 2014

TAM SOHBET

Otobiyografik Bir Anlatı (13): Türkiye'de İktisat Çalışmaları • **İlker Parasız** 22 Mayıs 2014

Balkan Tarihi Konuşmaları (4): Balkanlardaki İlk Osmanlı Şehirlerinin Teşekkülü: Yeni Bir Epistimolojik Yaklaşım

• **Ourania Bessi** 23 Haziran 2014

TAM İHTİSAS KONUŞMALARI (1)

XVI. Yüzyıl Osmanlısında Devlet ve İdare: Rüstem Paşa Örneği • **Zahit Atçıl** 16 ve 19 Haziran 2014

•Fütühattan Barışa Kanuni Devri Osmanlı Dış Politikası 16 Haziran 2014

•Yerli Bürokrat Sınıfının Ortaya Çıkışı ve Divan-ı Hümayun 19 Haziran 2014

de önlemeye çalışmış; ancak başarılı olamamıştır. Yemen isyanları sırasında isyancılar Osmanlı'ya başkaldırırken aynı zamanda İngiliz ve İtalyan sömürgeciler kıyılarda baş gösteren isyanları bastırmak bahanesiyle sahilin batı tarafını işgal etmişlerdir. Kızıldeniz'deki Osmanlı denizcilik faaliyetleri ise ancak, I. Dünya Savaşı'ndan sonra gambotların çekilmesiyle, 1918'deki Mondros Mütarekesi'ne kadar devam eder.

Osmanlı'da Seyyidler ve Nakîbüleşraflık Müessesesi

Ayhan Işık

29 Mayıs 2014

Değerlendirme: **Abdülkerim Asılsöz**

Hâlen İstanbul Müftülüğü Şerîye Sicilleri ve Meşihat Arşivi'nde görev ifa eden Ayhan Işık'ın İstanbul Üniversitesi'nde, 2013 yılında tamamladığı doktora tezi çerçevesinde, Osmanlı'da seyyidler ve nakîbüleşraflık müessesesi üzerine tartışıldı. Işık'ı bu konuyu çalışmaya yönelten amil, toplumumuzda soy-sop, seçere araştırmalarının sanulandan çok daha fazla olması ve hususen, elinde seyyidlik belgesi bulunduran ailelerin

bu belgelerin sahil ve geçerli bir belge olup olmadığına ilişkin talepleriyle çok sık karşı karşıya kalınmasıdır. Işık, hem bu sahada çalışma yapmak isteyen araştırmacılara yardımcı olmak hem de bu taleplere cevap verebilmek amacıyla tezinde bu konuya odaklanıyor.

“Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakîbüleşraflık Müessesesi” başlıklı tez bir giriş ve üç bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde nakîbüleşraflık müessesesinin Efendimiz ve hulefa-i raşidîn dönemlerinde niçin ve nasıl teşekkül ettiği; bütün İslâm devletlerinde -Abbâsî, Fatımî, Eyyubî, Selçukî -yer alan bu müessesenin hususen Osmanlı dönemindeki durumu, işlevi vs. gibi hususlar ele alınmak suretiyle izah edilmeye çalışılmıştır. “Seyyid” ve “şerif” kavramları üzerinde kısa bilgi veren yazar, Osmanlı ilmiye teşkilatı içinde seyyid ve şerif kavramları arasında, bilinenin aksine, büyük bir ayrımın bulunmadığını; gerek Hasanî gerekse Hüseyinî olsun, soyu Hz. Peygamber'e ulaşan kimselere “seyyid” tabirinin kullanıldığını belirtmektedir. “Şerif” tabiri ise daha çok soyu anne tarafından Hz. Peygamber'e ulaşan kişiler için kullanılmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin her iki durumda da seyyid ve şerifler için aynı imtiyazları uyguladığı anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde seyyidler için tanınan ayrıcalıklar hakkında da bilgi veren Işık, seyyid ve şeriflerin bir tür vasfisi durumunda bulunan nakîbüleşrafın seçim usulü ve onda bulunması gereken vasıflar konusuna da değindi. Buna göre nakîbüleşraf seçilecek kimsenin de seyyid olması şartı aranmakta ve ilmiye ricali arasında yer almasına azâmi dikkat gösterilmektedir. Nakîbüleşrafta İslâm hukuku konusunda bilgi sahibi olması şartı aranması pratik bir sebebe matuftur; çünkü nakîbüleşraf aynı zamanda bir kadî ve dolayısıyla seyyid ve şeriflerin mahkeme işlerine bakan bir görevlidir. Bu da onun, hukuk sahasında yetkin bir kişi olmasını icbar etmektedir. Seyyid ve şeriflerin kendilerine verilen seyyidlik hüccetlerini İstanbul'da şecere defterlerine kaydetmek, yine nakîbüleşrafın görevleri arasındadır. Arşivde bulunan teftiş defterlerinden hareketle devletin, zaman zaman görevlendirdiği müfettişleri ile seyyidlerin ellerinde bulundukları hüccet belgelerinin

doğruluğunu tespiti çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu defterlerde bazı hüccetlerin iptal edilmiş olması, bu sahada araştırma yapacakların defterleri karşılaştırmalı bir şekilde incelemeleri gereğini de hatırlatmaktadır.

Osmanlı devleti başlangıçtan itibaren seyyid ve şerifler için bazı imtiyazlar tanımıştır. Şer'î vergilerin yanında devletin tekâlif-i örfiye adıyla halktan aldığı vergilerden de bu zümre muaf tutulmuştur. II. Abdülhamid döneminde bu kimselere maaş verildiği de görülmektedir. Ancak bu maaş uygulaması seyyid ve şeriflerin bütününe kapsamaz; hükümet tabibinin oluruyla sadece içlerinde fakir olan kimselere verilir. Öte taraftan hukukî açıdan seyyid ve şeriflerin diğer insanlardan bir ayrıcalıkları bulunmamaktadır; nakîbüleşrafın huzurunda yapılan ve bir kimsenin seyyid olup olmadığını tespiti yarayan “seyyidlik mahkemesi” dışında özel bir mahkeme de ihdas edilmemiş; diğer Osmanlı vatandaşları gibi, meselelerini şer'î mahkemelerde halletmişlerdir. Askerlik hizmeti konusunda da kısmî bir muafiyetten söz edilebilir; bütün seyyid ve şerifler için genel bir muafiyetten bahsedemeyiz; askerlik muafiyeti, ancak Şii nüfusun fazla olduğu yerlerde şiiğin yayılmasını önlemek amacıyla devletin bazı görevleri yerine getirmesi karşılığında seyyidlerin bir kısmına tanıdığı bir ayrıcalık olarak değerlendirilebilir.

19. yüzyıla geldiğimizde Osmanlı Devleti'nin doğu bölgelerinde Şia fikirlerinin yayılma alanı genişlemeye başlayınca özellikle Abdülhamid döneminde bu tehdidi bertaraf etmek adına bölgede nakîbüleşraflik müessesesinin ve hususiyile Kadirî ve Rifaî tarikatlerinin güçlendirildiğini görüyoruz. Bölgede nakîbüleşraf kaymakamı aynı zamanda o bölgedeki eyaletin valisi veya dergâhın postnişini yahut medresenin müderris ve vaizi konumundadır; devlet bu yolla halk üzerinde seyyidlik/nakîbüleşraflik müessesesinin nüfuzunu kullanarak kendine tehdit oluşturabilecek zararlı fikirleri önleme yoluna gitmiştir. Benzer bir şekilde bölgede cereyan eden/edebilecek aşiret isyanları konusunda da seyyid ve şeriflerin nüfuzunu devreye sokmuştur.

Osmanlı bürokrasisinin arşiv tutmak hususundaki titizliği herkesin malumudur; gerek devlet idaresi gerek-

se toplumun katmanları arasında tuttuğu yer hesaba katıldığında İlmîye teşkilatı ve mensuplarına ilişkin bilgilerin yer aldığı arşiv malzemesinin kıymet ve değerinin, araştırmacılar için hayati önemi haiz bir mevki işgal ettiğini söylemek sanırım zaid olacaktır. Ayhan Işık'ın yazdığı tez bu açıdan bakıldığında şer'îye sicil ve evrakının ilmî araştırmalarda ne denli önemli ve kullanılması elzem bir arşiv olduğunu tekrar hatırlatıyor.

Erken Modern Dönem İstanbul'unda Savaş Esirleri

Nida Nebahat Nalçacı

9 Haziran 2014
Değerlendirme: Güllü Yıldız

Tez-Makale sunumlarının Haziran ayı konuğu, İstanbul Üniversitesi'nde Suraiya Faroqhi nezaretinde tamamladığı “Erken Modern Dönem İstanbul'unda Savaş Esirleri ve Zorunlu İstihdam” başlıklı tezi ile Nida Nebahat Nalçacı idi. Öncelikle tezin konusu ve sınırlarına değinen Nalçacı, tezin zaman aralığını “erken modern dönem” ile sınırlandırmaktadır. Bunun, kaynak azlığı, yakalanmak istenen veri ve değerlendirmelerin dar bir zaman diliminde yaka-

lanamaması ve konunun kesin tarihlerle sınırlandırılabilir bir konu olmaması gibi nedenleri vardır. Mekânsal anlamda da, “mirî üseralık”taki merkezî konumundan dolayı, İstanbul seçilmiştir. Tezin temel meselesi ise zorunlu istihdam çerçevesinde temellendirilmiştir.

Kaynaklara gelince; esirlik ve kölelik, karınca yuvasını andıran bir konudur, Nalçacı'nın tabiriyle. Zira varlıkları bilinmekle birlikte toplumda görünür değildirler ve çok büyük bir kısmı adeta toprağın altındadır. Dolayısıyla bu konu ile ilgili tezde İstanbul'a esir olarak gelen insanların hatıratları, İngilizce, Almanca, İtalyanca esir anlatıları, kronikler, seyahatnameler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden defterler (özellikle zindan defterleri), fermanlar, hüccetler, arzlar, tersane kayıtları gibi belgeler kaynak olarak kullanılmıştır. Öte taraftan, kölelik konusunda çeşitli çalışmalar yapılmakla birlikte 'mirî üsera' kavramı, bu kavramın sınırlarını tam olarak çizen Rhoads Murphey'ye kadar pek tanımlanmış bir kavram değildir. 70'lerde emek tarihi çalışmalarındaki yükseliş ivmesi, Türkiye'ye, kölelik çalışmalarındaki canlılıkla yansımış, 90'lardan sonra bu konuda yabancı dilde kaynaklar çoğalmıştır.

Kölelik tarihine genel hatlarıyla bakıldığında antik çağlardan bu yana bütün Akdeniz havzasında, özellikle ulaşımda, köle kullanıldığı görülür, Nalçacı'nın tespit ettiği üzere. İstanbul'un fethinden sonra kurumsallaşan köleliğin insan unsuru itibarı ile kaynağı Karadeniz ve İran; asıl tedarik merkezi ise Galata gümrüğü ve buradaki tersanedir. Savaş esirleri tersaneye; ticaretle gelenler de Galata gümrüğüne gelir. Burada “gayri milli bir emtianın millileştirilmesi” söz konusudur. Tersanede giderek büyüyen ve çeşitlenen, hastanesi ve şapeli olan bir zindan yer alır. Tersane kayıtları ve zindan defterlerinden esirlerin ne yiyip içtikleri ve bunların tedarigi ile ilgili ayrıntılara ulaşmak mümkündür. Yine belgelere göre çok sistematik bir tedarik usulü söz konusudur. Kıyafetlerinin de tersanenin kendi içinde yer alan dokuma bölü-

münde hazırlandığı düşünülmektedir.

Eşkal defterlerinden fiziksel özellikleri yanında, varsa, yara izleri, vücuttaki eksiklikleri/problemleri öğrenmek mümkündür. Aynı şekilde defterlerden getiriliş yolları ve menşeleri de takip edilebilmektedir. Çoğunlukla esirlerin kökenleri Latin, İtalyan, İspanyol olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin o yıl savaştığı devlete göre esirlerdeki yoğunluk değişir. Her ne kadar güvenilirlik sıkıntısı mevcutsa da esirler hakkındaki bir başka önemli kaynak esaret anlatılarıdır. Bu anlatılarda esirlerin, özellikle kürekçilikle görevlendirilmemek için yalan söyledikleri görülür. Bu konuda en çarpıcı örnek, kürekçi olmamak için doktor olduğunu söyleyen ve yıllarca doktorluk yapan Petro'dur.

İstanbul halkı esirlere aşinadır. Esirlik, gündelik hayatta çok sık karşılaşılan bir toplumsal unsurdur. İnsanlar mübarek günlerde onlara yardım ederler. Valide sultanlar esir azad ederler. Kışın sefere gidilmediği için halk ağır işlerini gördürmek üzere esirlerden adam kiralar. Ayrıca esnafı doğrudan bir ilişkileri vardır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, köleden köle elde eden bir imparatorluk değildir. Özel/ev kölelerinin izi, millileştikten, pazara çıktıktan sonra takip edilemez. Mirî üseralık hukukî açıdan “ayrıcılık kul”dur; ganimet olarak gelir, sultanın malı sayılır; “Mâl-ı nâtk”tır. Bir nevi kamu görevlisi oldukları için rahatlıkla izleri sürebilir. Bu kölelerin getiriliş yolları ise çeşitlidir: Sefer, korsanlık, akınlar, isyanlar, satın alma, mübadele. Söz konusu dönem için en yaygın uygulama seferler yoluyla getirilmeleridir. Her görevli kaydını tuttuğu belli sayıda esiri İstanbul'a göndermek durumundadır. Merkezin her an esire ihtiyacı vardır. Geliş güzergahları ise denizden ve karadan olmak üzere çeşitlenir. Denizden Mısır, Girit bazen de Tuna üzerinden gemi ile İstanbul limanına getirilirler. Kara güzergahı da çeşitlidir. Örneğin bir belgede 20-30 kadar esirin, Belgrad'dan başlayıp sırasıyla Niş, Sofya, Filibe, Edirne'ye varan yolculuğu anlatılmaktadır.

Mirî üseranın toplam nüfuslarına dair literatürde çeşitli rakamlar mevcuttur. Farklı tarihler için verilmiş çok farklı rakamlar vardır; fakat, tam bir tespit-te bulunmak güçtür. Zindanda mücrimlerle birlikte oldukları için zindan defterlerinden de tespit edilememektedir. Ayrıca bir kısmı sürekli Akdeniz'deki gemilerde bulunduğu için likit bir nüfus söz konusudur. Esirlerin nüfusuyla ilgili kaydedilmesi gereken bir diğer husus devletin saray için kullanılacaklar dışında kadın mirî üsera istememesidir.

Bu esirlerin çeşitli alanlarda istihdam edildikleri görülmektedir: En başta forsalık, gemicilik, raspa halat yapımı, ırgatlık, inşaat işleri, taş kırma, buz kırma, lağımçılık... Esirler içinde profesyonel gemicilik yapanlar, bu işten iyi para kazandıkları için çoğu esaretten kurtulduktan sonra da bu işte devam eder. Aynı şekilde Ömer Lütfi Barkan'ın bahsettiği ortakçı kulları, tarımda kullanılan esirlerdir. Sarayda ise yeniçeri, enderun talebesi ve ehl-i hureflere şakirt olarak alınan esirler vardır. Bunların seçimine bizzat padişah ya da sadrazam nezaret eder. Esirlerin icra ettiği meslekler arasında dragomanlık özellikle zikredilmelidir. Esirlerin ilk adı "dil oğlanı"dır; zira sarayın tercüman ihtiyacını büyük oranda esirler görür. Ayrıca istihbaratta kullanılırlar. Batılı elçiliklerin gözü hep tersanede olmuştur; oradaki faaliyetlere göre sefere çıkılıp çıkılmayacağı takip edilir. Tersaneden bilgi almak için en rahat ulaşabilecekleri kaynakların başında ise esirler gelir. Dokumacılık, esirlerin kullanıldıkları bir diğer meslek grubudur. Tersanenin içinde yelken bezi üretimi için bezhane kurulması ve buradaki üretimin fazlalığı, iş gücünde esir kullanıldığını düşündürmektedir.

Osmanlı'nın Son Döneminde İstanbul Medreselerinde Eğitim ve Öğretim

Halil İbrahim Erbay

12 Haziran 2014
Değerlendirme: **Muhammet Mazi**

İngiltere'de (SOAS) tamamladığı "Teaching and Learning in the Madrasas of Istanbul during the Late Ottoman Period" başlıklı doktora tezi ile Halil İbrahim Erbay, Tez-Makale sunumları programı kapsamında misafir edildi. Programda dört ana başlık üzerinden 19. yüzyıl İstanbul'unda medrese hocaları ve dersiamlarının yanı sıra Tanzimat ve II. Abdulhamit dönemlerinde medrese eğitimindeki gelişmeler sayısal verilerden yararlanılarak ele alındı.

İbtidâî ile başlayıp Darülhadis'te biten geleneksel medrese silsilesinin 19. yüzyılda ortadan kalktığını belirterek konuşmasına başlayan Erbay'ın vurguladığı üzere, ilk göze çarpan değişimler III. Selim döneminde görülmüş, Tanzimat dönemindeki gelişmeler medrese eğitimi için bir dönüm noktası olmuş ve dönemin ko-

şullarına göre ardıl yenilikler 20. yüzyılın ilk yıllarına kadar sıkça yapılmıştır.

Erbay'a göre, III. Selim ulema düzeniyle özel olarak ilgilenmiş ve 19. yüzyılda ortaya çıkan yeniliklere zemin teşkil edecek düzenlemeler yapmıştır. 18. yüzyılda tartışma konusu olan müderrislik ve çıraklığa/mülazımlığa geçiş sınavlarından dolayı İstanbul'da gereğinden fazla müderris ve çırak görülmeye başlanmış, padişah bu duruma "ve tarîk-i ilm-i şerif bu vechile gayet himaye ve nâ-ehilden sıyânet oluna" diyerek bir takım ilkeler getirmiştir.

III. Selim'in öncül yeniliklerinin ardından II. Mahmut döneminde eğitimin değişim süreci hız kazanır. Tanzimat Fermanı'nun ilanı devletteki tüm kurumlar gibi eğitimi de büyük oranda etkiler. Tanzimat döneminde medrese eğitimi alanındaki en büyük değişiklik alışlagelmiş ulema düzeninin terkedilerek daha merkezizetçi bir yapının oluşturulmasıdır. Bu doğrultuda çok fazla yenilik yapılır. Evkaf Bakanlığı ve Şeyhülislamlık memuriyeti kurulur ve medreseler vakıflardan alınarak şeyhülislamlık makamına bağlanır. Buna bağlı olarak da medrese hocası yetiştirme ve maaşlarını ödeme görevleri Şeyhülislama verilir.

19. Yüzyılda yaşanan bir diğer büyük yenilik ise mülazemet usûlü ile ilgilidir. Bugünkü stajyerlik veya çıraklık anlamına gelen mülazemet sistemi 18. yüzyıl sonlarına kadar uygulanmış ve Tanzimat ile tamamen ortadan kaldırılmıştır. Mülazemet usûlünün kaldırılması medrese öğretiminin merkezileştirilmesi ve memurî bir kurum haline getirilmesinin doğal bir sonucudur. Tüm bu değişiklikler vakıf- medrese ilişkisini de sembolik bir hale getirir. Ayrıca, 19. Yüzyıldan önce zaten hocalığa giriş için sınav geleneği olan medreselerde, bu sınavlar geliştirilir ve geniş çaplı olarak Osmanlı illerinde uygulanır. Bu sınavların yaygınlaştırılması himaye sisteminin yok olup modern bir sınav yönteminin Osmanlı'da yerleşmesine neden olur.

Önceden uygulanan öğretmenliğe geçiş sınavı iki aşamalıdır; ilk sınav çıraklık/mülazımlık için; 5 veya 7 yılın ardından yapılan ikinci sınav öğretmenlik bel-

gesi/ ruus almak için yapılır. 1877'deki düzenleme ile tüm sınavlar sadece şeyhülislam makamında, senede bir kez, Receb ayında yapılmaya başlanır. İmtihanda sayı sınırı yoktur. 40 sorudan en az 21'ini bilen herkes "Şehadet Ruusu" alıp 3 senelik öğretimden sonra aylık maaş bağlanan "Hümayun Ruusu" alabilmektedir. 1881'de müderris sayısı çok artınca ilk sınavdan en yüksek dereceyi yapan 15 kişinin ruus alması kararlaştırılır. Ardından dönemin şartlarına göre bazı değişiklikler yapılır. Daha sonraları uygulanan yöntemler çeşitli eleştirilere de maruz kalır. Özellikle, Şeyhülislam Hayrullah Efendi mülazemet usûlünün yeniden gelmesini savunur ve bir bildirim ile yeni yönteme alışamamanın zorluklarından bahseder. Ancak kalıcı olarak isteği gerçekleşmemiştir.

19. Yüzyıl Osmanlı'sındaki zor mali koşullar tüm birimleri etkilediği gibi eğitimi de olumsuz etkilemiştir. Aylık olarak verilen maaşlar yetersizdir ve kimi zaman da gecikmeyle verilmiştir. Özellikle II. Abdulhamit döneminde maaşların aksaması nedeniyle müderrisler geçinebilmek için vakıflarda duahanlık, Buhari-hanlık, Mesnevi-hanlık gibi yan mesleklere tevessül etmiş, ücretli dersler vermişlerdir. Mali açıdan müderrisleri biraz da olsa ferahlatan bir gelişme yine Tanzimat'tan sonra yaşanmıştır; idadi, rüştiye gibi yeni okulların açılması ile, bilhassa Farsça, Arapça ve Türkçe dillerini ve edebiyatlarını bilmelerinden dolayı, müderrisler buralarda ders vermeye başlarlar. Ayrıca, Tanzimattan sonra şer'i hukuka hakim olan fıkıh ve kelam hocalarına çeşitli iş imkanları sağlanmıştır.

19. Yüzyılın medreselerindeki bir diğer çarpıcı durum İstanbul'a dışardan gelen dersiam ve öğrenciler ile ilgilidir. Taşradaki hocalar daha fazla ün ve daha fazla öğrenci alabilmek için hak etmeyen öğrencilerini de merkeze çeşitli yazışmalar ve işlemler ile gönderip eğitimlerine orada devam etmelerini sağlamışlardır. Bu yüzyılda İstanbul'daki 240 dersiamdan sadece 14'ü İstanbul doğumlu olup 141'i Anadolu'dan ve 65'i Balkanlar'dan gelmiş Son olarak Erbay, İstanbul'daki öğrencilerin yaşam koşullarına dikkat çekmektedir. 19. Yüzyılda medreseyi merkezde okumak isteyen öğ-

renciler kendilerini eğitecek hocayı ve kalacakları yeri (genellikle hanlar) kendileri bulmak zorundadır. Bil-hassa İstanbul'un değişen yaşam koşullarından kaynaklanan bu yeni düzenlemeler nedeniyle 19. yüzyılın sonları öğrenciler açısından zor geçmiştir.

Osmanlı Dönemi Risâleleri (7):

Bir Şehzadenin Ganimet Ahkâmına Dair Fikirleri / Şehzade Korkud: *Hallü İşkâli'l-Efkâr fî Hilli Emvâli'l-Küffâr*

Ahmet Hamdi Furat

28 Nisan 2014

Değerlendirme: Osman Sacid Ari

Osmanlı ulemasının kaleme aldığı risalelerin tartışıldığı Tarih Okumaları toplantılarının Nisan ayı konugu İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Ahmet Hamdi Furat ile, Şehzade Korkut'a (ölm. 918/1512) ait *Kitabu Hallü İşkâli'l-Efkâr fî Hilli Emvâli'l-Küffâr* başlıklı risale üzerine konuşuldu.

Öncelikle Şehzade Korkut'un siyasi hayatının yanı sıra ilmî bir kimliğinin olduğunu vurgulayan Furat, bu hususun onun ganimet ahkâmıyla ilgili görüşlerini değerlendirmede dikkate alınması gerektiğinin altını çizdi. II. Bayezid'in ortanca oğlu, Yavuz Sultan Selim'in ağabeyi olan Şehzade Korkut'un, kardeşi ile giriştiği saltanat mücadelesi, 16. asır Osmanlı tarihinin önemli siyasi olaylarından birisidir. Şehzade Korkut henüz Fatih Sultan Mehmet yeni vefat etmişken babası Amasya'dan gelinceye kadar saltanat makamına çıkarılmıştır. Siyasi kimliğinin yanı sıra o, eser telif edecek ölçüde ilimle de iştilal etmiştir. Onun özellikle fıkıh, kelim ve tasavvuf ile uğraştığı bilinmektedir. Şehzadelik hayatında çeşitli sancaklarda bulunan Korkut'un ani bir kararla Mısır'a gitmesi hem siyasi hem de ilmî açıdan önemlidir. Zira, Şehzâde burada Şafî ulema ile temasa geçmiştir. Şehzade Korkut'un bu ilmî kimliğini bazı Osmanlı tarihçileri de dile getirmektedirler. Mesele İbn Kemal *Tarih*'inde Şehzade Korkut hakkında şöyle demektedir:

“Fusûl-i usûlü tavzih ve telvîhde dela'il-i hilâfiyyeyi ve mesâil-i ihtilâfiyyeyi tercih ve tenkidde Fahrulislâm Pezdevi, Şemsüleimme Serahsi gibi âlim-i tahkik ve ilm-i tedkik olmağla iştilâl buldu. Esas-ı belâğata ve mesâ'il-i ihtilâfiyyeyi tercih delâil-i i'caz olan mebâni-i me'anî ve mesa'il-i beyanı izah ve telhîsde keşf-i dekaik idüp keşşaf-ı hakaik olmağla Allame Zemaşeri gibi faik ve Şeyh Abdulkadir gibi bahir oldu. Nazm-ı Fârisi: Müctehid der hilâf-ı nükte-keşi Mâlik-i fikh-ı Kûfe ve Kureşî”

Furat, metinde geçen “Mâlik-i fikh-ı Kûfe ve Kureşî” ifadelerine dikkat çekerek, bu ifadenin de işâret ettiği ve onun hakkında muhakkak belirtilmesi gereken bir diğer hususun, Şehzade'nin Şafî mezhebine temayülü olduğunu söyledi. Bu temayül eserlerindeki tercihlerinden anlaşılmaktadır. Bil-hassa, *Davetu'n-Nefsi's-Taliha ila'l-A'mali's-Saliha bi-ayati'z-zahire ve'l-beyyinati'l-bahire* ve *Kitabu Halli İşkâli'l-Efkâr fi Hilli Emvâli'l-Küffâr* isimli iki eserinde keyfiyet kendisini gösterir. Nitekim, bu toplantıda ele alınan, mesele başlığı altında yedi bö-

lümünden oluşan ve bir kısa mukaddime ile başlayan, ganimet ahkamıyla alakalı eseri *Hallu İşkâli'l-Efkâr*'da Şehzade Korkut, birinci meselenin büyük kısmını Muhyiddin en-Nevevi'nin (ölm. 676/1277) *Mes'ebetü Vucubi Tahmisi'l-Ganime* adıyla, et-Tâc el-Firkah'ın (ölm. 690/1291) *er-Ruhsatü'l-'Amime fi Ahkami'l-Ganime* isimli eserine yazdığı reddiyeden almıştır. Birinci eser, büyük ölçüde Korkut tarafından nakledilmiştir.

İkinci eserden ise sadece bazı kısa alıntılar bulunmaktadır. Korkut'un alıntı yaptığı her iki eserin yazarı da Şafii fakihlerdendir. Eserdeki diğer altı mesele hacmen bu kadar büyük değildir. Hatime bölümünde *Mesail-i Halebiyye* isimli eserden alıntılar yapıldığı da zikredilmelidir.

Furat'ın vurguladığı üzere, Şehzade Korkut, 16. asır dikkate alındığında, özellikle Osmanlı coğrafyasında dönemin önemli fakihlerindedir. O, Osmanlı hanedanına mensuptur ve Hanefiliğin yaygın olduğu, hatta resmi mezhep olarak uygulandığı, bir bölgede eserler veren Şafii bir fakihdir. Bu nitelikler onu dönemin fakihlerinden ayıran en önemli husustur. Her ne kadar yukarıda sözü geçen eserlerde Şehzade Korkut'a ait bilgiler oldukça sınırlı olsa ve büyük ölçüde Şafii kaynaklardan yapılan alıntılardan oluşmuşsa da bu durum, onun Şafii mezhebini seçmesinin ve bu mezhep üzerine eserler yazmasının önemini azaltmaz. Şehzade Korkut'un bir diğer önemli özelliği ise dönemindeki uygulamaları ciddi şekilde eleştiren eserler kaleme almasıdır. *Kitabu Hallu İşkâli'l-Efkâr fi Hilli Emvâli'l-Küffâr* isimli risalesinde ganimet hukukunun işleyişini esastan tenkid etmektedir. Diğer taraftan bilhassa cariyelerin mülkiyeti konusunu içermesi hasebiyle, eserde sosyal yaşamı ilgilendiren konulara da girilmektedir. Şehzade Korkut, sadece bu eserinde değil daha önce zikredilen *Davetu'n-Nefs* isimli eserinde de Fatih Kanunnamesi'ndeki "nizam-ı alem için kardeş katlinin tecviz edilmesi" hususunu -her ne kadar kanunnamenin ismini vermese de- ciddi şekilde eleştirmiştir. Ayrıca bu eserde ganimet ahkâmıyla ilgili de bazı

meseleler ele alınmıştır. Bahsi geçen bu iki önemli husus, Şehzade Korkud'un İslam hukuku tarihinde isminden söz edilmesi gereken bir fakih olduğunu ortaya koymaktadır.

Osmanlı Dönemi Risaleleri (8):

Muamele-i Şer'iyye Üzerine Tartışmalar ve Muhammed b. Hamza el-Aydinî'nin *Beyu'l-İne* Risalesi

Süleyman Kaya

26 Mayıs 2014

Değerlendirme: Betül Sezgin

Türkiye Araştırmaları Merkezi, Tarih Okumaları başlıklı toplantı serisinin 2013-2014 dönemini Osmanlı ulemasının muhtelif konularda yazdığı risaleleri tartışmaya ayırdı. Serinin sekizinci ve son oturumunda Süleyman Kaya ile faizden sakınmak amacıyla geliştirilen bir hile-i şer'iyye olarak bey'ul-îne akdini tenkit eden ve Muhammed b. Hamza el-Aydinî tarafından

yazılan *Bey ul-îne* Risalesi üzerine tartışıldı.

Risalenin herhangi bir meseleyi daha açık, herkesin anlayacağı hale getirmek ya da bir konuyu şerh etmek anlamına geldiğini belirterek konuşmasına başlayan Kaya'ya göre, ihtilafli konularda bir âlim bir görüşü tercih edip, onu savunmak amacı ile risale yazar. Bu tür durumlarda iki ihtimalin ortaya çıkması söz konusudur: Bazen bir risale yazılır ve o risale ile mesele halledilir. Bu risaledeki görüş bütün müftüler tarafından kabul görür. Bazen de risale kabul edilmez. Konu üzerinde ihtilaf oluşur ve faklı âlimler tarafından bu konuyu açıklamak için farklı risaleler yazılır. Nihayetinde uygun görülen bir risaledeki görüş benimsenir. Bu risaleler bize bir konu hakkındaki fetvanın kabul sürecini göstermektedir. Fetvanın verilme gerekçesi, bir âlimin bir meseleye nasıl baktığı, nasıl düşündüğü ve sorunların nasıl çözülmesi gerektiği gibi hususlara ışık tutması bakımından risaleler önemlidir. Bunun yanı sıra önemli bir diğer husus, risale yazacak kişinin ilmiye tarihinde bir yerinin, yani icazetinin olması gereğidir. Zira, "icazeti olmayan kişi vaaz da edemez" .

Bey'u'l-îne akdi ya da Osmanlıca ifadesiyle muamele-i şer'iyye risalesi; Müslüman toplumlarda haram olan faizden sakınmak üzere geliştirilmiş bir hile-i şer'iyye olup bu akde Osmanlı ulemasının, özellikle şeyhülislamların cevaz verdiği görülür. Ancak Muhammed b. Hamza el- Aydınî'nin Bey'u'l-îne risalesinde bazı âlimlerin böyle bir akdi mekruh görerek bu akde karşı çıktıkları savunulmaktadır. Muhammed b. Hamza el-Aydınî de bu konudaki tartışmaları ve neticeleri risalesinde bey'ul-îne; muamele-i şer'iyye'nin uygulanış biçimlerine yer vererek açıklamaktadır.

Konuyu rivayet ve dirayet açısından da değerlendiren Kaya, bey'ul-îne/muamele-i şer'iyyenin yapılış şekilleri üzerinde de durdu. Bunlardan biri, borç almak isteyen şahsın bir malını borç veren şahsa 100 kuruşa satması, mal ve bedel teslim edildikten sonra satıcının aynı malı 115 kuruşa bir yıl vadeyle satın alması şeklinde gerçekleşir. Böylece borç almak isteyen şahıs 100 kuruş alır ve bir yıl sonra ödemek üzere 115 kuruş borçlanmış olur.

Osmanlı'nın para vakfını büyük ölçüde desteklediğini dile getiren Kaya'nın dikkat çektiği üzere, 18. yüzyıla gelindiğinde para vakıfları yaygınlaşır. Osmanlı Devleti vakıf sistemini genişletme yönünde bir politika izler. Nitekim, devlet bütçelerine bakıldığında sosyal bir yatırım mevcut değildir. Her türlü hizmet; eğitim faaliyeti, bayındırlık hizmetleri dâhil, vakıflar eliyle yapılmaktadır. Bu noktada para vakıfları önem arz etmektedir. Bir gayrimenkul inşa etmek veya inşa edilen bir gayri menkulun muhafazası için duyulan maddi gereksinim bu vakıflar yoluyla temin edilmektedir. Öte taraftan, bütçenin yeterli olmadığı zamanlarda, yeni bir vakıf kurma yoluna gitmektense, varolan vakfa mahalle eşrafından destek verilmektedir. Para vakıflarının bu şekilde işletilmesi sayesinde vakıf kurumunu geliştirilmiş ve genişletilmiştir.

Neticede, Kaya'nın ifadesiyle, muamele-i şeriye'nin meşruiyetine dair bir ihtilaf söz konusu değildir. Çok net bir biçimde sonuca bağlanan bu görüş Osmanlı topraklarında uygulanmıştır.

TAM Sohbet

Otobiyografik Bir Anlatı (13):

Türkiye’de İktisat
Çalışmaları

İlker Parasız

22 Mayıs 2014

Değerlendirme: F. Samime İnceoğlu

Yıl 1961. Her üniversitenin kendi sınavını kendisinin yaptığı üniversiteye giriş sınavları sisteminin son kez uygulandığı yıl üniversite sınavlarına girer İlker Parasız. İstanbul’da Çapa Tıp Fakültesi, Hukuk Fakültesi, İÜ İktisat Fakültesi, Orman Fakültesi, Güzel Sanatlar Akademisi ve İTÜ Makine Bölümü sınavları için müracaat eden Parasız, şuan Kütahya’da doktor olan bir arkadaşı vasıtasıyla AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesine de, dokuz fotoğraf, 15 lira ile kaydını yaptırır. Parasız’ın başvurduğu bu fakülteler arasında ilk sınavı, 27 Eylül 1961’de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yapar. Burada Parasız, hem test hem de klasik usulde sınava girer. Sözkonusu ilk test sınavı Antepli bir hoca olan Cemal Mihçioğlu tarafından yapılır . Parasız’a göre bu, bugünkü üniversite sınavlarının ilk prototipidir.

İstanbul’daki fakültelerin sınavları devam ederken, Ekim başında, Ankara Siyasal’ı kazandığı bilgisi gelir. İstanbul’daki sınavların neticelerinin ne olacağını bilmediği için Ankara Siyasal’a kaydını yaptırır. İTÜ ve Güzel Sanatlar hariç İstanbul’da girdiği diğer sınavları da kazanan Parasız, annesi tıp okumasını istemesine rağmen, Siyasal’ı tercih eder. Bu serüven onun, başlangıçta hiç düşünmediği halde, gelecekte bir “iktisatçı” oluşuna zemin hazırlar.

1943 yılında Kütahya’da doğan Parasız’ın babası devlet demir yollarında çalışan bir memurdur. Önceleri, Haydar Paşa 1. İşletme Balıkesir’de olduğu için burada görev yapan babasının memuriyeti dolayısıyla 1946’da İstanbul’a taşınırlar. Eğitimine Acıbadem’de İkbaliye İlköğretim okulunda başlayan Parasız, 1952’de babasının vefatı üzerine, ailesiyle birlikte ilk, orta ve liseyi tamamladığı Kütahya’ya döner. Vefat ettiğinde 13 sene 7 aylık bir memuriyeti bulunan babasının memuriyet süresi 15 yılı doldurmadığı için kendilerine aylık bağlanmaz. Cüzi bir gelirle geçinmek durumunda kalırlar. 1946 yılında, memleketi Aydın’dan seçilemeyen ancak yoklama sistemi gereği ikinci bir yerden; Kütahya’dan da aday olan ve Kütahya milletvekili olarak meclise giren Adnan Menderes’in ve DP iktidarının yürürlükte olduğu yıllar Parasız’ın da çocukluk ve gençlik yıllarıdır.

Bir iktisatçı olarak bu yılları şöyle tasvir ediyor Parasız: Efsane para meşhur mor binliğin köylünün cebine girdiği yıllardır bu yıllar. Ekonomide, Keynesyen politikaların izlendiği, dolayısıyla her talebin kendi arzını yarattığı hipotezinin benimsendiği bu yıllarda, dünyada bugday fiyatları 26 kuruşken Türkiye’de 46 kuruştur. Kore Savaşı nedeniyle de pamuk üreticisinin cebine büyük miktarlarda para girmektedir. 1948’den itibaren Marshall yardımı da alınır. 1954’e kadar durum iyi gider. Ancak bu tarihten itibaren döviz dar boğazı ve enflasyon baş gösterir. Parasız’ın tabiriyle, paraların eridiği bir dönemdir bu dönem ve Parasız ailesi de geçimini az bir para ve kira geliri dışında aynı olarak tedarik edebilmektedir.

Parasız'ın üniversiteye başladığı yıl; 17 Eylül 1961'de, Adnan Menderes idam edilir. Adnan Menderes'in oğlu Mutlu Menderes de aynı yıl Ankara Siyasal'a girmiştir. İbrahim Yasa (Sosyoloji hocası), Turan Güneş (İdare hukuku hocası), Feyyaz Gölcüklü (ceza hukuku hocası), Sadun Aren (İktisat hocası), Bahri Savcı (hukuk), Seha Meray (devletler hukuku), Cumhuriyet Ferman (İşletme), Sadık Baklavacıoğlu (Türk vergi sistemi) ve Alpaslan Işıklı (seminer hocası; Türkiye'de sendikacılık alanında uzman) gibi döneminin önemli isimleri Parasız'ın hocaları arasındadır. Fakülte'deki öğrenci profilini de ikiye ayırır Parasız: Biri kendisi gibi Anadolu'dan gelmiş öğrencilerden oluşan Anadolu grubu; diğeri, çoğu GS, Robert Kolej, Tarsus Amerikan Koleji, TED Ankara Koleji, Talas Amerikan Koleji. Arnavutköy Kız Lisesi mezunu İstanbullular ve kolejliler grubu: Ünal Aysal, Savaş Manço, Hasan Cemal, Deniz Gökçe, Hıncal Uluç, Yılmaz Akyüz vd. Derslerde bu iki gruptan en çok kolejlilerin sesi çıkarıldı, diyor Parasız.

24 Şubat 1967'de evlenen Parasız, yüksek eğitimi için 1967 Nisanında Fransa'ya gider. Yüksek lisans ve doktora eğitimini burada Montpellier Üniversitesi Hukuk ve Ekonomi Fakültesinde tamamlar. Çocukluk ve gençlik yıllarının iktisat politikaları, onun akademik kariyerinde de belirleyici bir role sahip gibidir. Menderes döneminde ekonomide izlenen talep yönlü iktisat politikaları nedeniyle Türk ekonomisi 4 Ağustos 1958'de devalüasyon yapmak zorunda kalmıştır. 7 Eylül 1946'da 1 dolar 130 kuruşken 7 Eylül 1947'den 58'e 1 dolar 280kr.; 58'deki devalüasyonla da 9 lira olur. Bu iktisadi gelişim Parasız'ın ilgisini çeker ve hocası Robert Badouin'in danışmanlığında yüksek lisans tezini 4 Ağustos 1958 kararları; doktora tezini ise Türkiye'de enflasyon konusu üzerine yapar.

1970'te iktisat sahasında Parasız'ın deyimiyle bir devrim yaşanır. Robert Lucas'ın rasyonel beklentiler teorisi 70'lerde iktisada uygulanmaya başlanır ve iktisat alan değişir. Öncesinde uyarlayıcı, adaptif, bağımsız bir beklenti varken 70'te bu, sistematik-

şir. Bundan önce iki ana akım vardır: Bir tarafta klasik akım (neo-klasik, monetarist ekol) ve diğer tarafta Keynesyen akım (neo-Keynesyen, post Keynesyen, dengesizlikçi Keynesyen ekol). 1970'te Robert Lucas'ın başlattığı new/yeni klasik iktisat ile bu iki ana akımın devri kapanır. 1980'den itibaren de yeni/new Keynesyen iktisat görülür. Böylece 70'te "rasyonel beklentiler" ana akım olarak devreye girmiştir. 70'li yılların bir başka ilginç tarafı, 1973'te dünya petrol fiyatları 4 kat; 1979'da ise iki kat artar. 1980 başına gelindiğinde dünya petrol fiyatları 8 kat artmış olur. Bu, stagflasyonist bir etki yaratır. Hem enflasyon hem de işsizlik aynı anda yaşanır. Türkiye'de de muazzam bir döviz darboğazı baş gösterir. Bunu aşmak için işçi dövizlerini yurtiçine çekecek yöntemlere başvurulur. Özellikle Almanya'daki Türk işçilerin yüksek faizle Almanya'dan paralarını Türkiye'ye getirmesi teşvik edilir. Merkez bankası bünyesinde, döviz çevrilebilir mevduat hesabı oluşturulur.

Ekonomide bu tür gelişmelerin yaşandığı yıllarda; 1972'de Türkiye'ye döner, Parasız. İlk memuriyet yeri Erzurum'dur. Ancak kendisi akademiye tercih etmektedir. Eskişehir Akademisinde açık kadro bulunmadığından, Milli Eğitim Bakanlığında bir görevlinin haberdar etmesi üzerine, o sırada yeni açılan, Bursa Akademisine başvurur ve göreve başlar. Akademi başkanı Vural Fuat Savaş'tır. Akademiye yurtdışından da öğretim üyesi alınır. Yusuf Ziya Binatlı da buradadır. 1975'te doçent olur. 75 yılı bir başka gelişmenin de yaşandığı yıldır; İmam Hatip mezunlarının akademide alınmasına karar verilir. Böylece 75 yılı sınavlarında İmam Hatipliler Akademisine gelirler. 1979'da Nazım Ekren, sonraki yıl Mustafa Aykaç, Şevki Yılmaz ve Ramiz Ongun gibi isimler Bursa Akademisine girerler. 1980'de profesör olan Parasız 2000'li yıllarda GS Üniversitesi'nde de ders vermeye başlar ve bir yandan da Merkez Bankası idare kurulu üyeliğine seçilir

Balkan Tarihi Konuşmaları (4):

Balkanlardaki İlk Osmanlı Şehirlerinin Teşekkülü: Yeni Bir Epistemolojik Yaklaşım

Ourania Bessi

23 Haziran 2014
Değerlendirme: **Ahmet Baş**

Bilim ve Sanat Vakfı, Türkiye Araştırmalar Merkezi tarafından yürütülen Balkan Tarihi Konuşmaları temalı toplantı serisinin dördüncü oturumunun konugu Ourania Bessi'ydi. Bessi oturumunda "Balkanlardaki İlk Osmanlı Şehirlerinin Teşekkülü: Yeni Bir Epistemolojik Yaklaşım" başlıklı sunumunu gerçekleştirdi.

Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğunda hem fethedilen mevcut şehirler yeni bir anlayışla mamur edilmiş hem de yeni şehirler imparatorluğun İslam karakterini de yansıtacak şekilde imar edilmiştir. Bessi konuşmasında, erken dönem Osmanlı dokularının değerlendirilmesi için gerekli epistemolojik çerçeveyi yeniden kavramsallaştıran ve özellikle Osmanlı şehrinin tipolojisini yeniden ele

alan Osmanlı kent bilimi alanındaki gelişmeleri dile getirdi. Buna göre, Osmanlı şehirlerinin kuruluşundan itibaren düzensiz bir yapılaşmayla mı geliştikleri yoksa şehirlerin başından itibaren planlı bir yapılaşmanın ürünü mü olduğu çalışmanın temel hedefini teşkil etmektedir. Bu çerçevede "Osmanlı'nın ürettiği bir şehir tipolojisi var mıydı?" sorusuna cevap arayan Bessi; çalışma kapsamında Gümülcine, Siroz, Yenice/Vardar ve Dimetoka'da yaptığı vaka çalışmaları neticesinde, eğer böyle bir şehir tipolojisinden bahsedilecekse bunun Osmanlı'nın ilk fetihlerinin gerçekleştiği Balkanlarda aranması gerektiği sonucuna ulaşır.

İslam şehirlerinin kuruluşlarını inceleyen, özellikle Osmanlı'nın geliştiği Akdeniz kıyısındaki şehirlerin oluşumunu organik mahalle dokusuyla açıklayarak gerçekte kente dair yeni eklemeler yapılmadığını iddia eden önyargılı batılı oryantalistlerin aksine genelde İslam şehirlerinin özelde ise Osmanlı şehirlerinin bir iç bütünlüğünün olduğu yapılan son çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Bu noktada C. V. Sande, Kuzeybatı Anadolu ve Balkanlarda kurulan İslam şehirlerinin Arap ve batı şehirlerinden farklılaştığını ve eğer orijinal bir Osmanlı kent tipi morfolojisi varsa bunun bu bölgelerde ortaya çıktığını savunmaktadır.

Ortaçağ boyunca hem Avrupa şehirlerinde hem de Bizans'ın Balkan şehirlerinde iç ayaklanmalar ve dış saldırılara karşı müstahkem surlar, kuleler ve sarnıçlar inşa edilmiştir. Bu durum şehir içinde şehir türünde bir yapılanmayı ortaya çıkarmıştır. Fakat Osmanlılar Balkan şehirlerini ele geçirdiklerinde sur içindeki şehri marjinalleştirerek sur dışında, ama surların yakınında, kendi şehirlerini kurmuşlardır. Selçuklu şehirlerinde de görülen bu durum zamanla Osmanlı şehirlerinde morfolojik farklılaşma ile birlikte külliyeleri, pazarları, sosyal alanları ile orijinal bir yapıya bürünmüştür. Bu noktada Osmanlılar eski Bizans şehrinin surdan sonra açılan ulaşım güzergâhlarını kullanarak yeni yerleşim alanlarını bu yolların çevresinde geliştirirler. Böylece Osmanlılar fethettikleri Bizans şehirlerini dışarıda bırakarak ama tamamen yok saymadan çeperde yeni şehirler oluşturur, Bizans şehrinin de bu çepere

eklemleyerek. Bu sebeple Bessi'ye göre, morfolojik kavramsallaştırmalar incelendiğinde çok kültürlü ve çok katmanlı oluşan şehirlerde Osmanlı deneyiminin müstesna bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda genelde doğu toplumlarının özeldeyse Osmanlı toplumunun çok kültürlü ve çok katmanlı yapısı dikkate alındığında Osmanlı şehirleri için “tek tipte” şehirlerdir varsayımında bulunmak doğru değildir. Bu nedenle Osmanlı şehirleri tasnif edilecekse Osmanlı-Balkan ve Arap-Osmanlı şeklinde iki ana başlıkta tasnif edilmelidir.

Bessi, günümüzde tahrip olan ve modernitenin getirdiği pek çok araçla yok edilen Osmanlı Balkan şehirlerinin morfolojik yapısının gerçek durumunun ancak arkeolojik, antropolojik ve tarihi belgelerin ışığında disiplinlerarası bir çalışma ile anlaşılabilceğini vurgulamaktadır. Sonuç olarak Bessi, Osmanlı şehrinin “şehirlerimizi oluşturmak için sizin duvarlarınıza veya herhangi bir cadde planınıza ihtiyacımız yok, araziyi okuma bilgimizle sizin tahrip olmuş alanlarınızı yeniden oluşturabiliriz” cümlesi ile özetlenebileceği görüşündedir.

Sözlü Tarih Konuşmaları (I)

Oto/Biyografik Vebal: Tutarlılık ve Kronoloji Sorunları (I)

Abdülhamit Kırmızı

Meşruiyet ve Güvenirlilik Sınırında Yöntem ve Yaklaşım Olarak Sözlü Tarih (II)

Arzu Öztürkmen

Türkiye’de Akademi Dışı Sözlü Tarih: Üç Proje Üç Deneyim

Esra Danacıoğlu

Kasım 2013 - Mart 2014

Değerlendirme: Tuba Nur Saraçoğlu

Türkiye Araştırmaları Merkezi 2003’den bu yana sürdürdüğü Sözlü Tarih Çalışmalarının bir alt kategorisi olarak TAM Sohbet programı çerçevesinde ve Mustafa Sacit Öztürk koordinatörlüğünde Kasım 2013 tarihi itibarıyla “Sözlü Tarih Konuşmaları” başlıklı bir program serisi başlattı. Bu program serisinin amacı, tarih çalışmalarında kullanım alanı giderek yaygınlaşan, buna mukabil gerek barındırdığı imkanları ve problemleri gerekse metodolojik boyutu yeterince tartışılmayan “sözlü tarih”i bilimsel bir yöntem ve alt disiplin olarak ele almaktır. Bu bağlamda sözlü tarih çalışmalarının serüveni, teorisi, metodları ve problemleri mevcut çalışmalar ışığında, alanında uzman kişilerle değerlendirilmektedir. 2013-2014 faaliyet döneminde gerçekleştirdiğimiz ilk programda Şehir Üniversitesi’nden Abdülhamit Kırmızı ile “Oto/Biyografik Ve-

bal: Tutarlılık ve Kronoloji Sorunları” başlığı altında biyografi, otobiyografi ve sözlü tarih çalışmalarında gözden kaçırılmaması gereken değişim, hafıza, hatırlama konuları ele alındı. İkincisinde Bogaziçi Üni-

versitesi’nden Arzu Öztürkmen’le “Meşruiyet ve Güvenirlik Sınırında Yöntem ve Yaklaşım Olarak Sözlü Tarih” üzerine konuşuldu. “Türkiye’de Akademi Dışı Sözlü Tarih: Üç Proje Üç Deneyim” başlıklı üçüncü oturumda ise Yıldız Teknik Üniversitesi’nden Esra Danacıoğlu ile akademi dışındaki deneyimleri çerçevesinde Tarih Vakfı’nın, “Tarih Grupları”, “Tarihe Bin Canlı Tanık” ve “Antalya Kent Müzesi” projeleri bağlamında Türkiye ve dünyada sözlü tarihin akademi dışındaki yeri/potansiyelleri masaya yatırıldı.

Serinin ilk oturumunda **Abdülhamit Kırmızı** konuşmasına insanın bugünkü konumunda kendisini geçmişe doğru kurgulamasının anlamlı olduğuna ve bunun zaman içerisinde farklı deneyimlerle değişebileceğine dikkat çekerek başladı. Ona göre, insan hayatı düz bir çizgide ilerlemese de kişi kendisini bugüne taşıyan bir hayat hikayesine ihtiyaç duyar. Kendisiyle ilgili geçmiş retrospektif olarak inşa eder. Bu anlatıda kişinin yaşı, cinsiyeti ve hafızasının çalışma şekli oldukça etkilidir. İssız adaya giderken yanınıza istemeden aldı-

gınız şeydir hafıza.

“Ben buraya nasıl geldim?” sorusu üzerinden çok ihtimalli bir hayattan bazıları ayıklayıp lineer bir anlatı inşa eder insan. Dümdüz bir hikaye anlatır. Oysa yaşadıklarıyla ve geçmişleriyle sürekli bir müzakere halindedir. Geçmişini buna göre değiştirir ve hatıraları buna göre tekrar tekrar yazılabilir. Modern “ben” anlayışı, değişmez bir “öz”ün varlığını ileri sürse de bu böyle midir, gerçekten?... Tutarlı bir özne var sayılsa da anlatılanlar sadece o öznenin hikayesi değildir. Kültürün istediği bir “ben” vardır ve onun görünmesi istenir. Kim olduğumuzun inşası anlattığımız sırada oluşur, konuştukça anlattıkça ortaya çıkar ve bu yüzden de değişir. Bu bağlamda günlükler, hafızanın düşmanıdır, aslında. Hafıza sürekli kendini yeniler, geçmişteki olayı yeniden yazar. Oysa günlük, bir olayı sabit hale getirir. Günlüklerin çoğunun çöpe gitmesinin bir sebebi de kişinin sonradan orada yazdıklarına sahip çıkmamasıdır. Kişi biyografisini şu anki konumunda bitecek şekilde kurgular, hatıralar ona göre şekillenir. Günlüklerde ise bu kurgu sabitlenir, yaşanan olay bir tek şekilde anlatılabilmemiş gibi görünür. Günlükler üzerinde çalışırken buna dikkat etmek gerekir.

Bununla birlikte, “hafıza” kadar “unutma” da sözlü tarih çalışmaları için önemlidir. Nitekim, hatırlamak ve unutmak yan yana gider. Yapılan bir yanlış, yaşanan bir travma kişinin hikayesini bozar. Büyük travma geçiren insanlar, yaşadıkları travmaları ister istemez unuttur. Hatırlamak kadar unutmak da insan için nimettir. Yeni yaşayacaklarımıza açık olabilmek için unutmak gerekir ama aynı zamanda eskiyi ve bugünü yarına bağlamak için de hatırlamak...

Sözlü tarih çalışmalarının 1980’lerden sonra yaygınlık kazanması meselesine gelince bu, tarih düşüncesindeki değişimlerle açıklanabilir, Kırmızı’nın ifadesiyle. 1940-1970 arası dönemde etkili olan pozitivistlere karşı bir tepki olarak, siyasi olanı insandan yola çıkarak anlamak, tarihi “insanlı” yazmak yönünde bir eğilim ortaya çıkar. 1980’lerden sonra artık postmodern bakış açılarının etkisiyle insan merkezli çalışma metodları revaç bulmaya başlar. Pozitivistlere, yapısalcılığa karşı

başlayan bu güvensizliğin sebebi bilimsel paradigmalardan sosyal süreçlerle ortaya çıktığı düşüncesidir. Buna göre farklı sosyal süreçler farklı bilimsel paradigmalara yol açabilir. Örneğin, 20. yüzyılda Osmanlı tarihi çalışmaları modernleşme ve sekülerleşme paradigmaları içerisinde yapılır. Cumhuriyete nereden geldik sorusu sorulur ve geriye doğru bir sekülerleşme okuması yapılır.

Sözlü tarih gibi kalitatif araştırmaları bilimin üvey çocuğu olarak niteleyen Kırmızı'nın vurguladığı bir başka husus, bunun böyle olmasının nedeni, kantitatif araştırmaların hegemonyası altında yaşanılmasından değil, bu tarz çalışmaların kendi zorluğundan dolaşır. Sözlü tarih çalışması yapmak yalnızca muhatap dinlenilmesinden ibaret değildir. Araştırmacı da konuyla bütünleşir aslında. Araştırmacı için konudan bağımsız, mutlak bir objektivite yoktur. Sözlü tarih çalışmaları bu nedenle çok zordur, söylenmemiş olanı çıkarabilmek güçtür. Sadece anlatılanlar araştırmacıyı bir tek hikayeye hapsedecektir. Ancak farklı sorularla açıldığında hikaye başka yerlere taşınabilir. Ayrıca, hatıraların tarih metni olarak değerlendirilmesinde ne söylendiğinden ziyade, nasıl ve niçin söylendiği önemlidir. Nitekim, tarih geçmişin kendisi değil, geçmiş hakkında bir söylemdir. Tarihçi, geçmiş hakkında bulduklarından yola çıkarak olabildiğince objektif bir tarih üretmeye çalışır.

Serinin ikinci oturumu **Arzu Öztürkmen** ile yapıldı. Sunumunda sözlü tarihin meşruiyeti ve güvenilirliği meselesine odaklanan Öztürkmen, sözlü tarihin güncel hayatımızdaki merkezi yerine işaret ederek başladı konuşmasına. Ona göre sözlü tarih yöntem olarak aşına olduğumuz bir ilimdir. Bir şoförle konuşurken bir aile tarihi dinleyebiliriz. Kendi hikayemizi başkalarına anlatarak da aktarım yöntemini kullanırız. Bu nedenle gerek yöntem gerek pratik olarak sözlü tarihin uzağında değiliz. Akademik disiplin içerisinde “sözlü tarih denilince ne anlıyoruz” sorusunun gündeme gelmesi ise sosyal tarih çalışmalarının yükselişiyle alakalıdır. Sadece tarih alanında değil sosyoloji, siyaset bilimi gibi farklı disiplinlerde de söyleşi ve hayat hika-

yesi üzerinden yapılan çalışmalar mevcuttur.

Sözlü tarih, sosyal tarih içerisinde II. Dünya Savaşı sonrası Marksist tarih yazımında işçi hayatlarına dikkatlerin yönelmesiyle ortaya çıkar. İktisadi dokümanlar işçilerin hayatlarını anlamaya yetmeyince Marksist tarihçiler, sanayileşme sürecini anlamak için sözlü mülakat içinde bulurlar kendilerini. Anlatılar üzerinden tarih yazımı buradan neşet eder. Daha çok Marksist sosyal tarihçilik bağlamında değerlendirilen bu çalışmaların etkisi zamanla başka alanlara da yansır, kadın tarihi gibi. Böylece sözlü tarih duyulmayan, görülmeyen ve yazılmayan yazma alanı olarak tezahür eder. Bu, teorik bir arayışı da doğurur ve farklı disiplinler arasında bu konudaki tecrübeler paylaşılır. 80'li yıllara gelindiğinde sözlü tarih kendi sınırlarını belirleyen bir disiplindir artık ve resmi lineer ana akım tarih yazımının dışında kalan tarihsel alan, bakılmayan tarihsellik şeklinde adlandırılır. Bu aynı zamanda güvenilirlik ve meşruiyetinin de tartışıldığı dönemdir.

Diğer taraftan, anlatının neyi anlattığı kadar nasıl anlattığı da önemlidir. Burada anlatılanlar kadar anlatılmayanlar da bilginin bir başka katmanıdır. Hakikatin tamamına erişemeyeceğimizi baştan biliriz ama ona ne kadar yaklaşabileceğimizi anlamaya çalışırız. Bir sözlü tarih çalışmasında çapraz sorgulamayla muhataptan çeşitli bilgiler elde edilebileceği gibi tarihin bu-

nalımlı dönemlerine ilişkin anlatılarda hafızanın hatıraları birleştirdiğine şahit oluruz. Sözlü tarih bu tür durumlarda bize kısmî bir bilgi verir. Ayrıca, zaman zaman sözlü tarihin verilerini test edebileceğiniz bir kronolojiye de ihtiyaç duyarız.

Sözlü tarih çalışmasının nasıl yapılacağı konusuna gelince, sözlü tarihçiliğin ana türü yaşam öyküsü, en klasik anlamıyla söyleşidir. Bununla birlikte, gazetecilerin, terapistlerin ve sözlü tarihçilerin konuşmalarda uyguladıkları yöntemler birbirinden farklıdır. Tarih yazımı için bir laboratuvar egzersizidir sözlü tarih, Öztürkmen'in tabiriyle. Sözlü tarihçiliğin bir formülü ve doğrusu yoktur. Her sözlü tarih projesi bir deneyimdir. Muhataba yaklaşımda izlenecek yöntem, onun hayat hikayesini anlatmasının bir lütuftu olduğunu unutmamaktır. Zira, araştırmacı, muhatabına muhtaçtır. Bu nedenle canlı kaynakla iletişim müthiş bir tarihçilik deneyimidir. Araştırmacının bu bilgi kaynağını algısı ve onun üzerindeki otoritesini test etmesi deneyimi önemlidir. Sözlü tarih çalışma yönteminin ikinci önemli meselesi anlatının muhatabın kurgusuyla kayda geçirilmesidir. Bazı anlatıcılar deneyimlidir, hazır hikayeleri vardır, hemen anlatır ama kimi zaman da muhataplara “ne anlatacağız” derler. Ancak, burada anlatıcının kurgusunun nasıl olduğu, kısa da uzun da olsa önemlidir, kayda o şekilde geçmelidir. Eksik kaldığı düşünülen mevzular daha sonra açıklığa kavuşturulmalıdır. Çoğu kere konuşma yapmak için yeni bir imkan elde etmek mümkün olmadığı için ilave soruları da karşınızdakini rahatsız etmeden birinci dinleyişte üretmek gerekir. Bu noktada yönlendirmeli soruların karşı tarafa itici gelmemesine dikkat etmelidir. Sözlü tarihçiliğin en önemli katkılarından bir başkası da canlı iletişim halinde tarihçiye de kendisinin kim olduğunu göstermesidir.

Üçüncü toplantının konuyu ise **Esra Danacıoğlu** idi. Sözlü tarih ve yerel tarih çalışmalarındaki tecrübelerini dinleyicilerle paylaşan Danacıoğlu, asistanlık yıllarında sözlü tarih çalışmalarına başlar ve uzun yıllar bu alanda çalışmalarını sürdürür. Tarih Vakfı'nın sözlü tarih projelerinde de yer alan Danacıoğlu, yerel

tarih grupları, sözlü tarih risklerinin neler olduğu ve bir kentin nasıl anlamlandırılacağı konusundaki bir projenin nasıl yürütülebileceği ve ürünlerinin nasıl ortaya konulabileceği hususunda deneyimlerini bizlerle paylaştı.

Danacıoğlu'nun bu sahadaki ilk çalışması, birkaç arkadaşıyla 1990'ların ortalarında başlattığı “Yunan İşgali Altında Gündelik Hayat” projesidir. 1930'lardan

itibaren Anadolu'daki yaşama dair Yunanistan'da beş bine yakın yaşam öyküsünün derlenmesi kendilerinin ilham kaynağıdır. Yunan işgali altında İzmir'de neler yaşandığı sorusuyla çalışmaya başlarlar. Bu ilk tecrübelerinde büyük soru grupları oluşturarak yola çıkmaları ona göre bir yöntem hatasıdır. Nitekim bu, konuşmacıyı yönlendiren, kendi hikayesini kurmasını engelleyen bir yöntemdir. Önceki kuşağın belgeleri tarih yazıcılığını benimseyen bir kuşak olması ve sözlü tarihin denetim ve kontrol dışı şeylerin ortalığa serilebilme ihtimali bu dönemin kendine özgü zorluklarıdır.

Sonraki yıllarda Tarih Vakfı'nın projelerine katılır, Danacıoğlu. İlk yer aldığı proje 1990'ların sonlarında kurulan “Yerel Tarih Grupları”dır. 2002 yılına kadar süren ve içinde sözlü tarihi de barındıran bir projesidir

bu. Anadolu'nun farklı kentlerinde tarihsel, kültürel çevrenin korumasına duyarlı çeşitli sivil girişimleri ortak platformda bir araya getirmek, tarih araştırması yapmak ve sözlü tarih projesi ile ilgili teknik konularda bilgi vermek amacıyla yola çıkılır. Bu amaçla farklı kentlerde dört ayrı sergi düzenleyen grupların birincil kaynağı sözlü tarihtir. Her bir yerel tarih grubu kendi projesini oluşturur. Özellikle, Çanakkale yerel tarih grubu bu çalışmada kalıcı ürünler ortaya koyar. 2000 yılında Çanakkale'deki dört taş mektepten toplanan eski defterler, öğretmen malzemeleri, eski önlük ve karneler ve çeşitli sözlü tarih çalışmalarının sergilendiği "Çantalar Elimizde" sergisi açılır. Bunu 2001'de "Sokak Adlarında Yaşayanlar" projesi takip eder. Proje kapsamında Çanakkale'deki sokakların adlarının hikayesini anlatan bir kitap da yayınlanır. Bu bağlamda tarih algısının sözlü tarih ve yerel tarih çalışmalarındaki etkisine de değinen Danacıoğlu, sözlü tarihin çoğulluk ve denetimsizliği gibi yerel tarihin de çoğulluk ve denetimsizliğine dikkat çeker. Ona göre, Türkiye'de paralel tarihler vardır, tarihin aile içindeki anlatısı ile devlet söylemindeki anlatısı birbirinden farklıdır. Bu, bir tür şizofrenik tarih algısıdır. İki tarihle beraber yaşamayı öğreniriz. Nitekim, sözlü tarih çalışmalarında kendi hikayesini anlatırken kişilerin büyük anlatıya da geçiş yapabildikleri görülmektedir.

Danacıoğlu'nun yer aldığı başka bir sözlü tarih projesi, "Tarihe Bin Canlı Tanık"tır. Türkiye'nin yaşam öyküsünü oluşturma çabasının ürünü olan bu çalışma BBC'nin 20. yüzyıl bitirken 6000 kişi ile belli temalarda yaptıkları görüşmelerden esinlenir. Çeşitli organizasyonlar, meslek grupları ve Kayseri, Diyarbakır, Kars belediyelerinin destek verdiği projede 4-5 saatlik yaşamöyküsü görüşmeleri yapılmış, bunlardan bazıları Milliyet gazetesinde yayınlanmıştır. Sözlü tarih çalışmalarında hassas olunması gereken konuları bu proje deneyimlerinden hareketle paylaşan Danacıoğlu, burada öncelikle kiminle görüşüleceğinin ve bu yaşamöyküsünün bütün içerisinde neyi temsil ettiğinin önemine işaret etmektedir. Bunun için bir örneklem çıkarmak kolaylaştırıcı bir unsurdur. Zira, Türkiye

toplumu nüfus noktasında son derece hareketli bir toplumdur. Bu nedenle bir yaşamöyküsüyle karşılaşıldığında, mesela bu hayat Kastamonulu olmayı mı İstanbullu olmayı mı temsil ediyor sorusu gündeme gelir. Belli meslek potaları, anlatıcının kadın-erkek olması gruplamayı kolaylaştıran faktörlerdir.

Danacıoğlu'nun bir başka deneyimi de "Antalya Kent Müzesi Projesi". Müzeyle beraber bir kent belleği merkezini kurmaya yönelik yürütülen bu projede sözlü tarih, toplanacak yerel bilgi açısından önemli bir kaynaktır. Burada, sözlü tarih çalışmalarının yeni bir kullanım alanı karşımıza çıkıyor. 1980'lerden beri sözlü tarih müzelerine girmiş durumda. Müzelerde insan merkezli olarak süreçleri anlatmaya dönük gözlemlenen değişim sözlü tarih çalışmalarını da hızlandırmıştır. 1990'larda ise dokunmatik ekranların gelişmesiyle sözlü tarih müzelerin ayrılmaz bir parçası olur. Böylece, küçük mekanda çok şey anlatan insan hayatına dokunmayı sağlayan bir şeye imkan tanır sözlü tarih.

Son olarak sözlü tarih çalışmalarında dikkat edilmesi gereken hassasiyetlere de değinen Danacıoğlu'nun ifadesiyle, hayatlarına girmemize ve yaşamöykülerini anlatmamıza izin verdikleri için insanlara müteşekkir olmamız ve mahrem dünyalarından neyi anlatıp neyi anlatmadıklarını onlara bırakmamız gerekir. Ayrıca belli bir entelektüel birikimi olan insanlarla yapılan sözlü tarih çalışmalarında onların ne yaşadığından çok ne düşündüğünü öğrendiğimizi de hatırdaki tutmalıyız. Zira, kendilerine sürekli dışarıdan bakma ve ben nasıl görünüyorum refleksi içinde buldukları için bu tür kimseler kendi konuşmalarında da sansür uygulayabilmektedir. Bir başka husus, ön görüşmelerde muhatap ile gereğinden fazla konuşulmamalı ve yaşam öyküsünün ana çizgileriyle ilgili de genel bir fikre sahip olunmalıdır.

TAM İhtisas Konuşmaları (I)

XVI. Yüzyıl Osmanlısında Devlet ve İdare: Rüstem Paşa Örneği*

Zahit Atçıl

16 ve 19 Haziran 2014
Değerlendirme: Serhat Aslaner

Türkiye Araştırmaları Merkezi olarak TAM İhtisas Konuşmaları başlıklı yeni bir tartışmalı toplantı serisine başladık. Diğer toplantı formatlarında olduğu gibi belirli bir konu etrafında yapılan sunum ve tartışma şeklinde cereyan edecek bu program, ilgili üst başlığa dair yakın aralıklarla

gerçekleşecek birden fazla oturumdan müteşekkil olacak ve dolayısıyla daha derinlikli tartışmaların yapılabilmesine zemin hazırlayacaktır. Bu çerçevede 16 ve 19 Haziran 2014 tarihlerinde gerçekleşen ilk programda, Chicago Üniversitesi'nden Dr. Zahit Atçıl ile XVI. Yüzyıl Osmanlısında bürokratik yapının dönüşümü ve politika yapım süreçlerini Rüstem Paşa örneğinden hareketle tartıştık. 16 Haziran 2014 tarihli ve "Fütuhattan Barışa Kanuni Devri Osmanlı Dış Politikası" alt başlıklı ilk oturumda cevap aradığımız temel soru; Osmanlı'nın askerî açıdan daha üstün olmasına rağmen doğuda (İran) ve batıda (Habsburg) savaşlara/fütuhata neden son verdiği oldu. Gerek bu sorunun gerekse klasik dönem Osmanlı'nın, bilhassa Venedik kaynakları taranmaksızın araştırılmasının ciddi eksiklikler içereceğini, sarayın gündelik hayatının neredeyse bir parçası haline gelen Venedik elçilerinin haftalık olarak gönderdikleri (bazen haftada birkaç defa) raporlarının Osmanlı tarihi açısından çok değerli bilgileri havi olduğunu vurgulayarak sunumuna başlayan Zahit Atçıl bu soruya; Osmanlı-İran ve Osmanlı-Avusturya arasındaki büyük rekabetlerin Rüstem Paşa döneminde sona ermesinin arka planında bir cümle ile "dönemin Osmanlı-İran-Avusturya havzasına hakim olan 'barış bilinci'nin hakim olması" şeklinde cevap verdi ve konuşmasının devamında bu cevabı taraflar açısından ayrıntılandırdı. Osmanlı-Safevi ilişkilerinin nirengi noktasının hanedanın meşruiyeti problemi olduğunu vurgulayan Atçıl; Safevilerin, Osmanlı hanedanının meşruiyeti açısından en büyük ve ciddi problemi teşkil ettiğini bunun da, Moğollar ile birlikte hakim olmaya başlayan Cengiz soyundan gelmeye dayalı meşruiyet arayışlarından kaynaklandığını belirtti. Köken itibarı ile kendini Cengiz'e dayandıramayan bununla birlikte, yine kendilerince en az onun kadar önemli olduklarını düşündükleri, Oğuz soyuna dayandırma cehdi gösteren Osmanlı'nın Şah Kulu isyanlarının Anadolu'daki Osmanlı hakimiyetini kayda değer bir şekilde sarstığını ve

esasen Osmanlı'nın soy bakımından Safevilerce tartışmalı bir geçmişe sahip olması ise Osmanlı-Safevi rekabetini ortaya çıkaran ve körükleyen en önemli unsurlar. Keza Yavuz'un İran üzerine yaptığı seferlerin gayelerinden en mühimini de bu tehlikenin ve rekabetin bertarafı teşkil ediyor. Bir yandan karşılıklı meşruiyet problemi diğer taraftan ve bu probleme bağlı olarak ortaya çıkan rekabet ve çatışmaların nihaî olarak kalıcı bir sonuç vermemesi ve bölgede bitmez tükenmez zayıflık ve huzursuzluklara yol açmasının iki taraf için de bir barış fikrinin düşünülebilir hale gelmesinde etkili olduğunu belirten Atçıl, 1555 Amasya Antlaşmasının bu fikrin mütecessim hali olduğunu ve bu antlaşmadan sonra tarafların birbirleri nezdinde meşru otoriteler haline geldiklerini belirtti. Viyana, Macaristan ve bilhassa Akdeniz'deki çatışmalarda tebellür eden Osmanlı-Habsburg rekabetinin arka planında ise her iki imparatorluğun da “dünya imparatorluğu” fikri gütmelerinin etkili olduğunu ifade eden Atçıl'a göre, Osmanlı'nın Habsburg üzerine yaptığı gaza ve akınların en temel sebebi, kendine dönük olarak ve özellikle İran menşeli, meşruiyet problemini ortadan kaldırmak veya zayıflatmak. Bununla beraber; gerek İran'la varılan antlaşmalar neticesinde bu meşruiyet probleminin ortadan kalkması ve gerekse fethedilen uç bölgelerin sürekli el değiştirmesinin taraflarca zarar dışında bir sonuç doğurmaması Osmanlı-Habsburg ilişkileri çerçevesinde de bir “barış bilinci” doğmasına yol açmış gözüküyor. Atçıl'a göre 16. yüzyıl ortası ve Rüstem Paşa'nın sadrazamlığı döneminde her üç taraf nezdinde ortaya çıkan bu “barış bilinci” ve bunun sonucu olarak yapılan antlaşmalar; büyük savaşlara son vermesi itibari ile uç vilayetlerin artık tampon bölgeler olarak değil beylerbeylik olarak örgütlenmesi, müteakip dönemlerde antlaşma şartlarının referans alınması itibari ile ikili ilişkilerin kişisel boyuttan kurumsal boyuta doğru seyrinin hızlanması, artık gereksiz hale gelmesi itibari ile padişahın kıyafetine kadar yansıma

alanı bulan karşılıklı güç/gövde gösterisi çabalarının zayıflamasını, münasebetlerin stabilleşmesi sonucu sanat, mimari vb. sosyal kurumların gelişim süreçlerinin yükseliş kaydetmeye başlaması gibi önemli ve uzun soluklu etkileri olan sonuçlar doğurmuştur.

***

TAM İhtisas Konuşmaları'nın ilk programının “Yerli Bürokrat Sınıfının Ortaya Çıkışı ve Divan-ı Hümayun” başlığıyla 19 Haziran 2014 günü gerçekleştiğimiz ikinci ayağındaki tartışmamızın merkezinde ise Osmanlı bürokrasinde yerleşmenin, Divan-ı Hümayun'un gayrişahsi bir kurum olarak tebarüz etmesinin iddia edilenin ya da literatürde yaygınlıkla savunulunun aksine Fatih Sultan Mehmet döneminde gerçekleşmediği tezi vardı. Zahit Atçıl, sunumunda; evvela bürokrasi araştırmalarında kırılma dönemi olarak zikredilen görüşleri değerlendirdi ve müteakiben söz konusu tezlerin aksine Osmanlı bürokrasisindeki temel kırılmanın ve dolayısıyla yerleşmenin Kanuni Süleyman döneminde gerçekleştiğini savundu. Buna göre; hanedanla kuvvetli bağları olmayan, kozmopolit ve belli bir coğrafyaya bağlılık duygusu taşımayan ve hemen hepsi Osmanlı öncesinde kurulmuş medreselerden mezun ve ilmiyeye mensup kişiler biraz da Osmanlı'nın onların idarecilğine duyduğu mecburiyet ve mahkumiyetin neticesi olarak görev başına gelmişlerdi. Fatih'in yaptığı şey ise idareyi bunlardan alarak kul taifesine devretmek değil, bilakis başka ihtiyaçlar, ki en önemlisi toprak birliğinin sağlanması, muvacehesinde başka bir elit grubu ile dirsek temasına geçmek oldu. Zira Fatih'in sadrazamlarına bakıldığında bunların tamamının, kul taifesi değil, Balkan aristokrat ailelerine mensup olduğu görülür (Bu cümleden olarak, Mesih Paşa'nın son Bizans kralının yeğeni, Dükkakinzade Ahmet Paşa'nın Arnavut duklerinin torunu olduğunu hatırlayabiliriz). Öte yandan Fatih döneminde Divan-ı Hümayun'un kendi kendine karar almaya başladığı ve Fatih'in kafesten toplantıları izlediği

yönündeki görüşün de sağlıklı olmadığını belirten Atçıl; bunun Fatih'in saltanatının son evresinde ve oluşan güvenlik zaafı nedeni ile alınmış bir tedbir olduğunu Divan'a herhangi bir yetki devrinin söz konusu olmadığını altını çizerek devam etti.

Bürokrasinin yerleşmesi ile, varlığını ve geleceğini devlete borçlu olan, kaderini devletin kaderi ile özdeşleştiren, Osmanlı müesseselerinde yetişmiş (İbrahim Paşa, Rüstem Paşa, Lütfi Paşa vb.) kul taifesini kastettiğini belirten Atçıl, söz konusu dönüşümün gerçekleşmesinde Enderun'un hayati derecede önemli bir rol oynadığını ifade etti. Osmanlı öncesi geleneklerin köleleri daha ziyade askerî alanda istihdam ettiğini belirten Atçıl, mensuplarının sadrazamlığa kadar bir çok üst düzey bürokratik kademelerde görev yaptığı Enderun'un, bu açıdan Osmanlı'ya has bir müessese olduğunun önemini vurguladı. Böylece Enderun'a dahil olmakla başlayan padişaha hizmet etme süreci Enderun'dan sonra bürokratik mevkilerde devam etmekteydi. Öte yandan, yerli bürokratların yetişmeye ve devleti idare etmeye başladığı bu dönem aynı zamanda, diğer sosyal/siyasi alanlarda da muadil temayüllerin de yükselişe geçtiği bir döneme tekabül ediyor. Sözelimi, Osmanlı'nın kendi medrese sisteminin yerleşmesi ve kayda değer ürünler vermesinin bu devre tekabül etmesini bu zaviyeden okumak mümkün. 9 yaşında memleketinde çobanlık yapan bir çocuk iken Enderun'a girmesiyle (1510?) kaderi birden bire değişen Rüstem, sadrazamlığına dek pek çok üst düzey mevkilerde görev yapan Rüstem Paşa bürokratik kadrolardaki yerleşmenin temsil gücü yüksek örneklerinden birisidir. Daha ziyade bir arkadaş/dost ilişkisi şeklinde gelişen Pargalı İbrahim/Sadrazam - Kanuni Süleyman/Padişah ilişkisi; etnik köken, ilmiyeye mensubiyet, servet vd. faktörlere bakılmaksızın tüm bu donanımdan yoksun bir kişi olarak Rüstem Paşa'nın sadrazamlığı ile beraber giderek kurumsallaşan bir seyir izlemeye başlıyor. Böylece Kanuni, bir yandan diğer ayan ve ulema ailelerine karşı son sözü kendisinin söyleyeceği

olgusunu hatırlatır ve Enderun sisteminin önemini hissettirirken, diğer yandan yetkilerini Rüstem Paşa'ya/Sadrazam'a devrediyor ve bu müessesenin kurumsallaşmasını temin ediyor. Zira Rüstem Paşa döneminde sadrazamlık ve padişahlık ilişkisi; görev alanları, yetki ve sorumlulukları tanımlanmış iki idari birimin ilişkisini dönüştürüyor. Padişah artık Divan-ı Hümayun toplantılarına riyaset etmek yahut bu toplantıları kafesten izlemek yerine doğrudan sadrazamdan sözlü/yazılı rapor almayı tercih ediyor. Bu dönemde yaklaşık 6 katı bir hacme ulaşan bürokratik yapı beraberinde bir uzmanlaşmayı, ast ve üstlere karşı sorumluluk bilincini ve bu doğrultuda alınan kararların kopyalarının tutulması gibi profesyonelleşme olarak görülebilecek gelişmelerin de yaşandığı dönemler. Osmanlı arşivlerindeki en eski mühimme defterinin başında Rüstem'in sadrazam olduğunu haber veren ifadelerin yer alması, keza, en eski ruus defterinin (1547) Rüstem Paşa döneminde tutulmaya başlanması, alınan kararların taşrada da uygulanmasının temini ve böylece merkez-taşra arasındaki idari mesafenin kısalması ya da başka bir ifade ile idarî merkezleşmenin başlaması gibi hususlar; Rüstem Paşa döneminin Osmanlı yerli bürokrasinin idareyi deruhte ettiğinin, Osmanlı'nın daha fazla "devlet" olduğunun kuvvetli işaretleri olarak değerlendirilebilir.

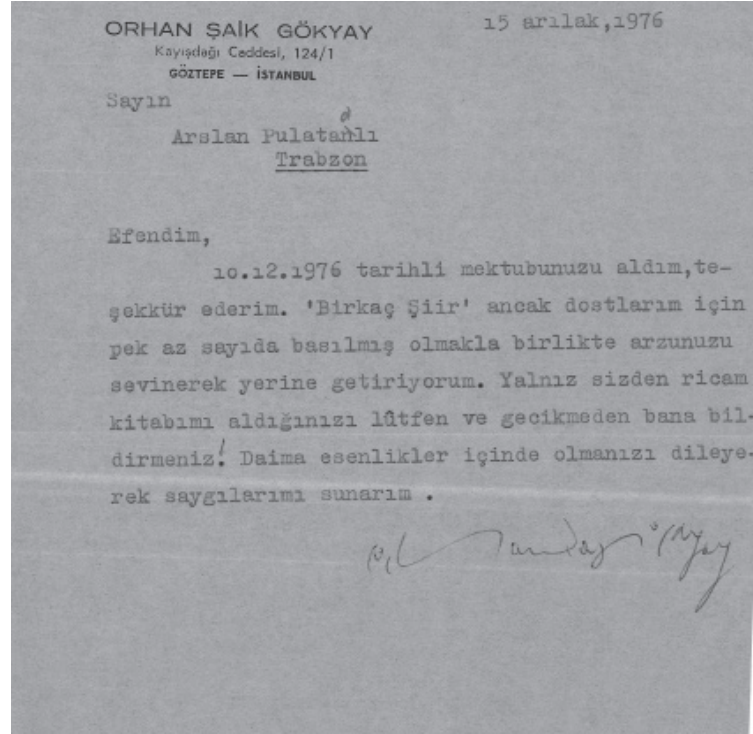
*Bu yazı sehven bir önceki *Bülten*'de (sy 84) de yayınlandı. Hatayı düzeltir okuyucularımızdan özür dileriz.

Orhan Şaik Gökyay'dan Arslan Pulathaneli'ye Mektup:

15 Aralık 1976

Sayın Arslan Pulathaneli
Trabzon

Efendim,
10.12.1976 tarihli mektubunuzu aldım, teşekkür ederim. *Birkaç Şiir* ancak dostlarım için pek az sayıda basılmış olmakla birlikte arzunuzu sevinerek yerine getiriyorum. Yalnız sizden ricam kitabımı aldığınızı lütfen ve gecikmeden bana bildirmeniz! Daima esenlikler içinde olmanızı dileyerek saygılarımı sunarım.

(Kaynak: Bilim ve Sanat Vakfı Kütüphanesi Arşivi)

Talat S. Halman'dan Arslan Pulathaneli'ye Mektup:

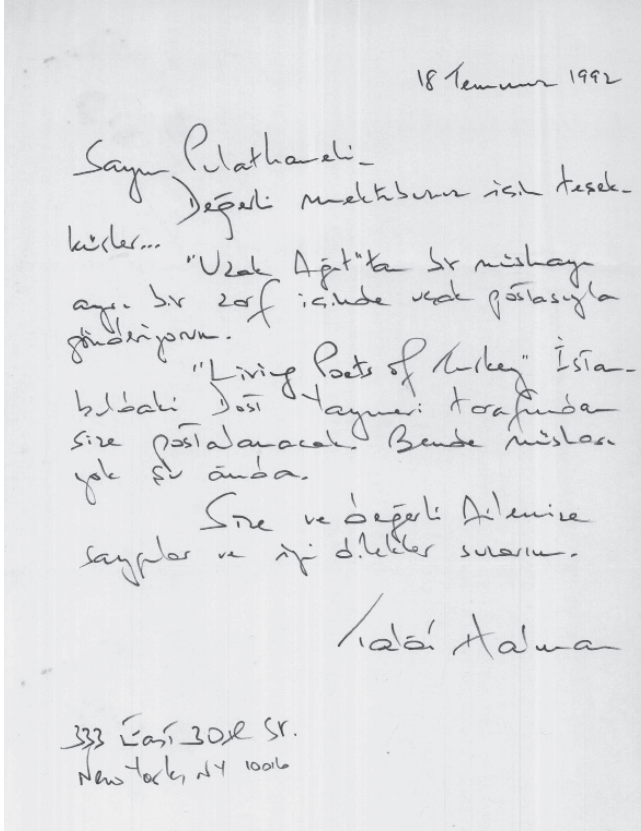
18 Temmuz 1992

Sayın Pulathaneli

Değerli mektubunuz için teşekkürler
Uzak Ağır'tan bir nüshayı ayrı bir zarf
içinde uçak postasıyla gönderiyorum.
Living Poets of Turkey İstanbul'daki
Dost Yayınevi tarafından size
postalanacak. Bende nüshaları yok şu
anda. Size ve değerli ailenize saygılar ve
iyi dilekler sunarım.

Talat Halman

333 East 30th St
New York, Ny 10016

(Kaynak: Bilim ve Sanat Vakfı Kütüphanesi Arşivi)

BİLİM VE SANAT VAKFI YAZ SEMİNERLERİ "TOPLUMSAL HAREKETLER"

21-25 HAZİRAN 2014

Değerlendirme: **Metin Demir**

21-25 Haziran 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilen Yaz Seminerlerinin konusu "Toplumsal Hareketler" oldu. 2013 ve daha önceki yıllardan kademe öğrencilerinin, şehir dışından katılan (Sakarya, Kocaeli, Maraş, Diyarbakır) yaklaşık 150 katılımcının takip ettiği programda 11 farklı oturum ve sunum yapıldı. Her oturum yaklaşık 60 dakika sunum ve yarım saat soru-cevap olacak şekilde gerçekleşti. Toplumsal Hareketler konusunu felsefi ve sosyolojik olarak ele alan sunumların ardından, dünyanın farklı bölgelerinde cereyan eden toplumsal hareketlerin nitelikleri incelendi. Ayrıca toplumların mobilizasyonunda aydınların rolü ve Türkiye'nin dört toplumsal-siyasal hareketi (Milliyetçi, İslamcı, Sol, Kürt) tarihsel ve sosyal arkaplanları ile incelendi.

Sunumların yanı sıra üç farklı başlık altında tartışma grupları oluşturuldu. Gruplar her üç konuyu üçer saatlik tartışma oturumlarında tartıştılar. Metin Demir'in koordine ettiği grupta "Toplumsal Hareketler ve Teori: Toplumsal Hareketler Akıl Tutulması mı, Akıl Dinamosu mu?" sorusu; Sabri Akgönül'ün yönettiği tartışmalarda "Toplumsal Hareketler ve Siyaset: Parlamenter Demokrasi Dışındaki Siyaset Biçimleri Mesrur mudur? Siyaset ile Sokak ve Meydanların İlişkisi Nedir?" soruları; Özgür Dikmen'in idare ettiği oturumlarda "Toplumsal Hareketler ve İktidar: Toplumsal Hareketler Yıkıcı Bir Güç müdür, İktidar İçinde Bir Pozisyon mudur?" sorusu tartışıldı. Ayrıca 24 Haziran 2014 Çarşamba günü Ali Pulcu ile birlikte, filmler bağlamında toplumsal hareketler üzerine tartışmalar yapıldı. 25 Haziran günü gerçekleşen "Değerlendirme Toplantısı" ile Yaz Seminerleri'nin 2014 ayağı da tamamlanmış oldu. Program boyunca gerçekleşen 11 oturumda yapılan sunumlar ve içerikleri özetle şu şekildedir:

Ahmet Okumuş: Sosyalin Hareketini Mümkün Kılan Tasavvurlar

Ahmet Okumuş düzen ve zaman kavramlarının dönüşümü üzerinden felsefi bir tartışma yürüterek düzen kavramı ve zaman idraklerinin modern dönemde dönüşümünü ele aldı. Nizam-ı alem fikri üzerinden kadim düzen anlayışlarının yoğun niteliksel, çoklu zaman fikrine

sehip olduğu ve buna mukabil modern zamanlarda bunların yerini boş, homojen zaman ve düzenin içinde iktidarın yerinin boş olduğu sözleşmecî teorilerin aldığı tespitini yaptı. Düzenin içindeki boşluk ile zamanın homojen boşluğunun örtüştüğü zeminin ise, modern kamusal alanı ürettiğini söyledi. Kamusal alanın modern sosyallığı mümkün kılmasının ardında bu iki tasavvurun dönüşümü yer alır. Son olarak Okumuş içinde yaşadığımız dönemde, bu boşluğun iyice berkitilmesi üzerine dayalı bir "negatif siyaset", "hayırların örgütlenmesi" tarzı bir siyaset biçimi öne çıkmıştır tespitinde bulundu.

Alim Arlı: Ağ Toplumunda Toplumsal Hareketler

Fransız devriminden başlayarak toplumsal hareketlerin dinamiklerini inceleyen Arlı, daha sonraları işçi hareketleri, hak hareketleri ve devrimlerin oluşumdaki sosyal süreçleri aktardı. Yakın dönemlerde ortaya çıkan sınıf dışı yeni kolektivitelerin oluşumlarına değin-

dikten sonra, bu yeni oluşumları ilk inceleyen sosyoloji ekollerinden biri olan Chicago Ekolünün sembolik etkileşimci yaklaşımını ve eleştirilerini izah etti. Rasyonel seçim, kaynak mobilizasyon, yapısal işlevselcilik,

rölatif mahrumiyet, Tilly'ci yaklaşım gibi farklı perspektiflerin toplumsal hareketleri açıklamadaki imkan ve zaaflarını tartıştıktan sonra, içinde bulunduğumuz çağda, Castells'in tabiri ile ağ toplumunda kolektivite, benlik ve beden stratejilerine dair tespitlerde bulundu.

Ebru Afat: Küreselleşme Karşıtı Hareketler

Ebru Afat, Soğuk savaşın bitişinin ardından Reagan ve Thatcher'in öncülüğünde neo-liberal ekonomi politikalarının Latin Amerika ve Asya'ya da genişletilmesi sonucu ortaya çıkan sosyal şartlara bir tepki olarak zuhur eden küreselleşme karşıtı hareketleri inceledi. 1999

Seattle hareketini ve 2001 Cenova'daki küreselleşme karşıtı hareketleri konu edinen Afat, bunların anti-kapitalist, çoğulcu, ekonomi temelli bir karakterlerde olduğunu vurguladı. Fakat ona göre bu hareketlerde, içerikten ziyade aktivizmin kendisi ön plana çıkmıştır. 2008 sonrasında küresel ekonomik krizin yaşam şartlarını iyice zorlaştırması sonucunda daha yerel nitelikte ve yine ekonomi talepli "Occupy (işgal et) hareketleri" baş göstermiştir. Özellikle 2011 yılında İspanya, Londra, ve New York Wall Street'te kitlesel yerel ekonomik talepler peşinde olan Occupy hareketleri dalgası dünyayı sarmaya başlamıştır. Gezi olayları ile Brezilya'daki bilet fiyatlarının artırılmasına karşı girişilen Occupy analizini karşılıklı olarak inceleyen Afat, belirli ölçüde benzelikleri olsa da, Gezi hareketinin daha kültürel temelli diğer Occupy hareketlerinin ekonomik temelli olduğunu, Türkiye'deki hareketlerin orta sınıf karakteri taşıdığı ve kültür mücadelesine dayandığını iddia etti.

Ali Erken: Türkiye'de Milliyetçi Hareket

Ali Erken milliyetçi hareketi dört grupta inceledi. Bu tasnife göre; Batıcı, ırkçı, asimilasyoncu karakteriyle,

1923-45 arasında etkili olan Seküler-Kemalist milliyetçilik birinci tür milliyetçilik olarak sayılabilir. Bunun karşısında Batıcılığı eleştiren, Misâk-ı Milli'nin dışında Orta Asya'yı da vurgulayan Nihal Atsız'ın başını çektiği Türkçü milliyetçilik ikinci tarza girer. Üçüncü

dönem olarak, 1950-1970 arasında gerçek karakterine bürünen Muhafazakar milliyetçilik sayılabilir. Muhafazakar milliyetçiliğin önde gelenlerinden biri olan Nurettin Topçu'nun da aralarında bulunduğu bir grup 1951'de Milliyetçiler Derneği'ni kurmuş ama dernek kısa zamanda kapatılmış ve 60'lı yıllara kadar bir fetret dönemi yaşanmış ve ardından da Türk Ocakları kurulmuştur. Ali Erken milliyetçi hareketin, 60'lı yıllarda asker kökenli Alparslan Türkeş önderliğinde Serdengeçti, Dündar Taşer, Osman Turan gibi isimlerle giderek dindarlaşıp, muhafazakarlaştığını vurguladı. 70'lerde ülkü ocaklarının giderek genişleyen tabanı ve dinamik yapısına değindikten sonra, 77'den sonra şiddet sarmalına giren ülkücü hareketin serüvenini aktardı. Son olarak kısaca 1980 sonrası güç yitimine değinerek sunumunu nihayete erdirdi.

Hediyetullah Aydeniz: Sosyal Mobilizasyonda Aydınların Rolü

Hediyetullah Aydeniz; 18. yüzyılda aydın, gazeteci, ve filozof figürünün doğuşunu tarihsel olarak analiz etti. Kamusal alanın kuruluşu, piyasa ve okura dayalı yeni "men of letters" tipinin ortaya çıkışını ve bunların kamuoyunun biçimlenmesinde etkilerini inceledikten sonra, gazeteci tipini doğuş süre-

cinde analiz etti. Aydeniz konuşmasına, doğruların savunmak suretiyle halkı etkileyen “entellektüel” tipinin Dreyfus olayının (1894) ertesinde doğduğu tesbitini yaptı ve son olarak, Fransız ihtilalinin ideal düşüncelerinin niyetlenilmemiş sonuçları olarak ortaya çıkan 20. Yüzyıldaki aşırılıklar üzerine kitle kültürünü analiz eden Libman, Le Bon, Gasset gibi düşünürlerin görüşlerini ve bunların bizim düşünce geleneğimizdeki etkilerini analiz etti.

Halil İbrahim Yenigün: Türkiye’de İslamcı Hareket

Halil İbrahim Yenigün, İslamcılığın 60’lardaki genç neslinin kendisini ilk başta milliyetçi olarak tanımladığını sonra aşama aşama bundan koparak kendi özgün kimliğine kavuştuğu dönüşüm sürecini jeneolojik bir yaklaşımla inceledi. İslamcı toplumsal hareketi; bir sosyal hareket olarak “İslami Hare-

ket”, siyasi iktidar talebi olarak “İslamcı Hareket” ve fikri sosyal, siyasal boyutları içeren “İslamcılık” olarak üçlü bir tasnife tabi tuttu ve Türkiye’de İslamcılığın ele alınış biçimlerinin (ekonomik, oryantalist, yeni sosyal hareketler, merkez-çevre perspektifi) zayıf noktalarını ortaya koydu. İslamcılığın bir karşı-söylem oluşturduğu yönündeki Bobby Said’in açıklamasına katılmakla birlikte, bu görüşün sosyal mobilizasyonu açıklamada yetersiz kaldığını aktardı. Bu teorik çerçeve ile İslamcılığın ilk dönemi olan Sebilürreşad dergisinden başlayarak, şehirli, eğitilmiş, maneviyatçı neslin kümelendiği MTTB çizgisi ve dönüşümünü, çevirilerin etkisini, dünya konjonktürü ile radikal fikirlerin pekişmesini tarihsel jeneolojik analize tabi tutarak inceledi.

Kasım Kopuz: Amerika’daki Müslümanların Sosyal Hareketliliği

Kasım Kopuz, Kolombus öncesi dönemden başlayarak Amerika’daki Müslümanların sosyal dinamizmi üzerine bir sunum gerçekleştirdi. 1850’ye kadar kölelik yoluyla gelen Müslümanların durumunu aktardı ve bunların tamamen pasif olmadıklarını vurguladı.

Kopuz daha sonra Amerika’daki Müslümanları inceleyen akademik çalışmaların analiz biçimlerini değerlendirdi. 1860’lardan sonra özellikle Ortadoğu’dan gelen meslek sahibi, profesyonel Müslümanların Amerika’ya yerleşmesi ile birlikte ortaya çıkan dönüşümü ve Amerika’daki yaklaşık 5 milyon Müslümanın durumdan bahsetti. 1920’lerde Müslümanların kurduğu Noble Drew Ali’nin kurduğu Moorish Science Temple isimli oluşumun özelliklerini anlattıktan sonra 1934’ten sonra en güçlü hareket olan Elijah Muhammed’in Nation of Islam hareketini, bunların siyah hareketi ile kurduğu ilişkileri ve itikadi problemlerini anlattı. Malcom X’in ayrılma sürecine değindi. Son olarak 11 Eylül sonrası tartışmaların kimlik üzerinden devam ettiğini aktararak sunumuna son verdi.

Kadir Yıldırım: Osmanlı’da İşçi Hareketleri

Kadir Yıldırım, 19 yüzyılda Osmanlı’da emek dünyasındaki değişim üzerine tespitlerini aktardı. Değişimin üç boyutu değişimin kaybedenleri (hamallar) değişimin göstergesi (kadın işçiler) değişimin getirdikleri (işçi işveren ayrımı- işçi örgütleri, grevler, ayak-

lanmalar) konuları üzerinde durdu. Uzmanların dahil olmasıyla kozmopolit işgücünün grev, sendika gibi fikirlerin yayılmasındaki etkisinden bahsetti. 1895'de kurulan ilk işçi örgütleri Ameleperver ve Amele-i Osmani Cemiyeti'nin özelliklerine değindikten sonra, ilk Osmanlı sosyalistleri olan Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Şerif Hüsnü ve İştirakçi Hilmi üzerine konuştu. II. Meşrutiyet (1908) sonrası özgürlük ortamında sendikal hareketin aşırı büyümesini, işçi örgütlenmesi ve grevlerin genel özelliklerini anlattı. Osmanlı'da sürekli devam eden işçi hareketlerini ve grevlerini kuşbakışı olarak aktaran Yıldırım, Osmanlı işçisinin grev silahını kullanmaktan hiçbir zaman kaçınmadığını altını çizdi.

Hüseyin Etil: Türkiye'de Sol Hareket

Hüseyin Etil'in sol tarihine dair panoramik bir bakış verdikten sonra, bu arkaplan üzerinden "Gezi Direnişi"nin siyasal ve sosyolojik bir analizi gerçekleştirdi. Siyasal analiz düzeyinde; sol hareketin 27 Mayıs askeri darbesi sonrasındaki oluşum sürecinden Gezi Direnişi'ne kadar uzanan öyküsünü aktörler, örgütler ve talepler üzerinden anlattı ve Gezi olayları sürecinde ortaya çıkan birçok yeni durumun, Sol'un bu tarihsel birikim çerçevesinde analiz edilmesi gerektiğini belirtildi. Sosyal hareket olarak Gezi Direnişi'ni ise; kuramsal çerçevesini E.P. Thompson, Gouldner ve Bourdieu üzerinden kurduğu "kültürel burjuvazi" kavramsallaştırmasıyla tartıştı. Gezi Direnişi sürecindeki eylemcilerin politik potansiyellerinin analizinde "orta sınıf" kavramsallaştırmasının epistemolojik açıdan verimli olup olmadığını sorunsallaştırdı. Gezi sürecindeki entelektüellerin oynadığı role dikkat çekerek, sembolik mücadelenin ilgili süreçte önem kazandığının altını çizdi. Ayrıca, önemli bir akademisyen kitlesinin, gömülü olduğu politik konumlara sıkı sıkıya kalarak, Gezi'nin bilimsel

bir çerçeveden analizinde sınıfta kaldığını belirtti. Gezi'de açığa çıkan siyasal pratiklerin analizinin, sınıf yapısı (nesnel konumlar) ve sınıf oluşumu (aile, din, mahalle, kültürel, ahlak vb.) gibi dinamiklere bakılarak ortaya koyulacağını vurguladı. "Sol" kavramının evrensel bir içeriktense, Türkiye'de kazandığı anlamın açığa çıkarılması gerektiğini belirterek Gezi'nin, "Sol"un Türkiye'de ne anlam ifade ettiğinin berrak bir örneği olarak değerlendirilmesi gerektiğini söyledi.

Nurullah Ardıç: Arap Baharında Toplumsal Dinamikler

Arap Baharı'nı liberal bir perspektiften okuyarak, onu liberal-demokratik açık bir topluma doğru küresel yürüyüşün son halkası olarak görenler ile Batılı emperyalizmin son oyunu olarak gören sosyalist perspektifin tek boyutluluğunu aşan açıklamaların gerekliliğine vurgu yapan Nurullah

Ardıç, sunumunda süreci tetikleyen toplumsal dinamikleri çok boyutlu olarak ele aldı. Ona göre, Arap Baharı bir takım dahilî (ekonomik-kültürel) ve haricî (siyasi-askeri bağlılık yapısı vs.) faktörlerin müdahil olduğu karmaşık bir toplumsal-siyasal formasyonun sonucudur. Ardıç, üç ana başlık altında dokuz farklı boyut ile konuyu analiz etmeye çalıştı. Buna göre, siyasi adalet fikri, ekonomik adaletsizlik, fakirlik, özgürlük isteği ve haysiyet mücadelesi fikri Arap Baharı sürecini tetikleyen doğrudan faktörler başlığı altında incelenebilir. Süreci hazırlayan arka plan faktörleri ise, uluslar arası siyasetin değişen konfigürasyonu ve dinin bu toplumlardaki rolü olarak zikredilebilir. Ardıç'a göre bu süreçte ortaya çıkan yeni ve ayrıştırıcı unsurlar olarak da, hareketin şehirlî ve şiddetsiz karakteri, kitle iletişim araçlarının (facebook, twitter, uydu, Al-Jazeera, cep telefonu) belirgin rolü, gençliğin hareketin üstlenicisi olarak öne çıkışı ve her

bir ülkede ordunun oynadığı dinamik ve değişken rol göze çarpmaktadır. Özetle, Arap baharı; toplumsal, siyasal, ekonomik, dini çok farklı boyutların dahil olduğu ve fikirlerin tarihin akışında aktif rol oynadığı (Weber'in ifadesi ile switchman/makasçı) çok yönlü analiz edilmesi gereken bir süreç olarak değerlendirildi.

Ahmet Yıldız: Türkiye'de Kürt Toplumsal Hareketi

Ahmet Yıldız, Kürt sosyal hareketliliğini ele aldığı konuşmasında Osmanlı modernleşmesinin millet sistemi ve Müslüman gruplar üzerindeki etkilerini anlatarak günümüz Kürt hareketinin tarihsel kökenlerine ışık tutmaya çalıştı. Tanzimat'la birlikte devletin gayrimüslim-Müslüman eşitliğini benimsemesinin Kürtler üzer-

ine olumsuz etkileri olduğuna ve devletle Kürtlerin o dönemlerde arasının açılmaya başladığını ifade eden Yıldız, Kürt milliyetçiliğinin, imparatorluğunun diğer kısımlarındaki milliyetçiliklerle bilhassa Ermeni milliyetçiliğiyle etkileşim içerisinde, 1880'lerde doğduğunu belirtti. Bu durumu önemli bir faktör olarak vurgulayan Yıldız, 19. yüzyılda imparatorluğun merkezileşme çabalarının Kürtlerin özerk durumlarını ortadan kaldırdığını ve bölgedeki tarikatlarla iç içe geçmiş aşiretlerin de buna ciddi tepkiler ortaya koyduğunu belirtti. Yine bu çerçevede aşiret ağalarının devlet tarafından güçsüzleştirilmesinin yarattığı boşluğun ve özellikle Cumhuriyet devrinde uygulanan din politikalarının sonucu olarak, sosyal otorite kaybının yaşandığına değinen Yıldız, mevcut Kürt sosyal ve siyasal hareketliliğinin kökenlerinin bu dönemde olup bitenler etrafında anlaşılabilceğini söyledi.

---

21 Haziran 2014 Cumartesi

Sosyal'in Hareketini Mümkün Kılan Tasavvurlar

Ahmet Okumuş (Yrd. Doç. Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi)

Ağ Toplumunda Toplumsal Hareketler

Alim Arlı (Yrd. Doç. Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi)

22 Haziran 2014 Pazar

Küreselleşme Karşıtı Hareketler

Ebru Afat (Editör, Al Jazeera)

Türkiye'de Milliyetçi Hareket

Ali Erken (Dr., Marmara Üniversitesi)

23 Haziran 2014 Pazartesi

Sosyal Mobilizasyonda Aydınların Rolü

Hediyetullah Aydeniz (Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi)

Türkiye de İslamcı Hareket

Halil İbrahim Yenigün (Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi)

Amerika'daki Müslümanların Sosyal Hareketliliği

Kasım Kopuz (Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi)

24 Haziran 2013 Salı

Osmanlı'da İşçi Hareketleri

Kadir Yıldırım (Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi)

Türkiye'de Sol Hareket

Hüseyin Etil (Mimar Sinan Üniversitesi)

25 Haziran 2014 Çarşamba

Popüler Kültürde Toplumsal Hareketler: Filmler Üzerinden Bir Okuma

Ali Pulcu (Bilim ve Sanat Vakfı)

Arap Baharında Toplumsal Dinamikler

Nurullah Ardıç (Doç. Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi)

Türkiye'de Kürt Hareketi

Ahmet Yıldız (Doç. Dr., TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı)

Genel Değerlendirme ve Tartışma

TEORİDEN PRATİĞE

TÜRK DİŞ POLİTİKASI ÜZERİNE KONUŞMALAR
ISBN 978-605-5383-28-2
440 sayfa

İnsanlık tarihini şekillendiren birçok medeniyet birikiminden harmanlanan tarihi ve çok boyutlu eşsiz coğrafyasıyla Türkiye, tarihi akışın seyirini belirleyebilecek ülkelerin başında gelmektedir.

Kitabı oluşturan metinler, 2002-2009 yılları arasında, Türkiye'nin, bu potansiyelini gerçekleştirmek amacıyla yürütülen gayret ve çalışmaların bir hasilasıdır. Özelliği ve özgünlüğü, tarih akarken ve süreç işlerken konuşulmuş ve yazıya dökülmüş olmalıdır.

STRATEJİK DERİNLİK

TÜRKİYE'NİN
ULUSLARARASI KONUMU

Türkiye için bir "stratejik teori" sunan ve tüm ataritelere "başyapıt" olarak nitelenen Stratejik Derinlik, Türkiye'nin kaderini tayin eden stratejik unsurları disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alıyor.

Stratejik Derinlik, aynı nehrinde akan bir neslin serüvenini yansıtan anonim bir kültür atmosferinin, anonim bir hatzazanın ürünü...

ISBN 978-975-6614-51-8
600 sayfa

BASKI
91

KÜRESEL BUNALIM

11 EYLÜL KONUŞMALARI

Berlin Duvarı'nın yıkılması ve özellikle 11 Eylül olayları sonrasında küresel dengelerde meydana gelen değişim ve bu değişimin muhtemel sonuçları üzerine stratejik bir bakış açısı...

Ve enformasyon yığını içinde farkları tanımayan önemli dönüşümlerin anlamı üzerine özgün bir çalışma...

ISBN 978-975-6614-07-5
276 sayfa

BASKI
36

Tel 0212. 520 66 41- 42
Faks 0212. 520 74 00
satis@kureyayinlari.com

www.kureyayinlari.com

facebook.com/kureyayinlari

twitter.com/kureyayinlari

HUKUK, TOPLUM VE KÜLTÜR

DAVID S. POWERS

Terçüme: İsmail Eriş
295 sayfa • ISBN 978-605-5245-25-2

Powers'in kişiler ve yaygın imajları aksine kadı ve müftülerin rasyonel düşünce ve argümanlara dayandıklarını, hukuk toplum ve kültürün karşılıklı etkileşim içinde birbirlerini şekillendirdiklerini ortaya koyduğu bu eser, girift bir alanda öğir açan bir yaklaşımı temsil etmektedir.

ORTAÇAĞ'DA BİLGİ VE SOSYAL PRATİK

MICHAEL CHAMBERLAIN

Terçüme: Büşra Kaya
248 sayfa • ISBN 978-605-5245-23-8

Chamberlain, Ortaçağ'ın kültürel ve toplumsal yapısı arasındaki ilişkiyi, toplumsal statü ve güç kazanma ve bunu nesilden nesile aktarmada kullanılan stratejileri yeni bir yaklaşımla inceliyor ve politik gücün Ortaçağ'daki yapısını Ortaçağ Avrasya'sı ile mukayeseli olarak ele alıyor.

OSMANLI DEVLETİNDE HUKUK VE ADALET

M. AKİF AYDIN

365 sayfa • ISBN 978-605-5245-26-9

Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet yazarın Osmanlı hukuk tarihi hakkında yazmış olduğu makalelerden oluşmaktadır. Birinci bölüm Osmanlı hukukunun genel yapısını, Türk ve İslami hukuk tarihi içindeki yerini ve gelişme seyirini ortaya koymayı hedefleyen makalelere, ikinci bölüm ise daha çok elle hukuku çalışmalarna ayrılmıştır.

KLASİK

Tel 0212. 520 66 41-42
Faks 0212. 520 74 00
satis@klasikyayinlari.com

facebook.com/klasikyayinlari

twitter.com/klasikyayinlari

www.klasikyayinlari.com

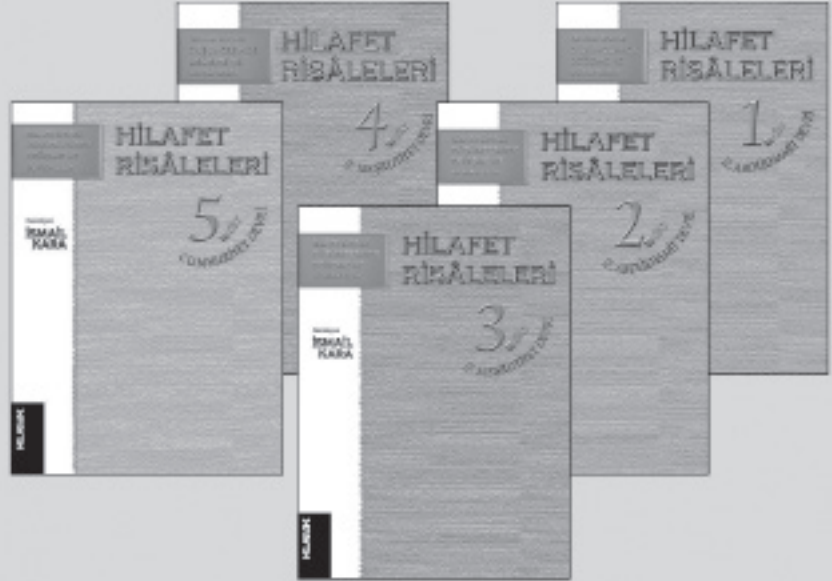

HİLAFET RİSÂLELERİ

İslam Siyasi Düşüncesinde
Değişme ve Süreklilik

Hazırlayan: İSMAIL KARA

Sadece İslam dünyasında değil, tüm dünyada hilafet tartışmalarına teorik katkıda bulunan metinlerin derlenmesiyle meydana gelen eser 7 ciltlik bir külliyet oluşturacak. Çağdaş İslam düşüncesine ilişkin çabalarıyla tanınan Prof. Dr. İsmail Kara'nın bu titiz çalışması, bugünkü tartışmaların geldiği noktayı kavramak açısından önem arz ediyor.

KLASİK

Tel 0212. 520 66 41-42
Faks 0212. 520 74 00
satis@klasikyayinlari.com

www.klasikyayinlari.com

[facebook.com/klasikyayinlari](https://www.facebook.com/klasikyayinlari)

twitter.com/klasikyayinlari

OSMANLILILARDA HUKUK VE TOPLUM

Osmanlı Şeyhülislamlarının
Fetvaları KLASİK'te...

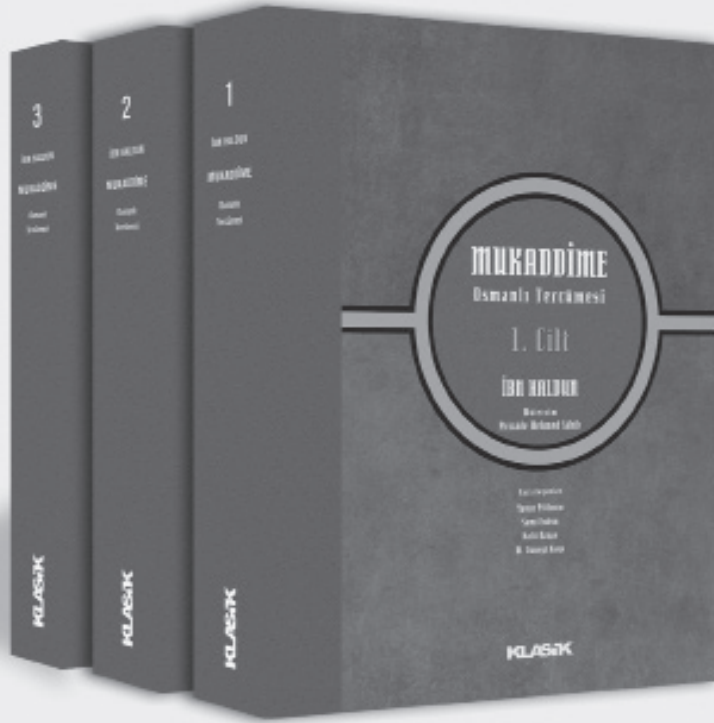
KLASİK

Tel 0212. 520 66 41-42
Faks 0212. 520 74 00
satıs@klasikyayinlari.com

www.klasikyayinlari.com

Çağları aşan İslam klasiği
İBN HALDUN
MUKADDİME
Osmanlı Tercümesi

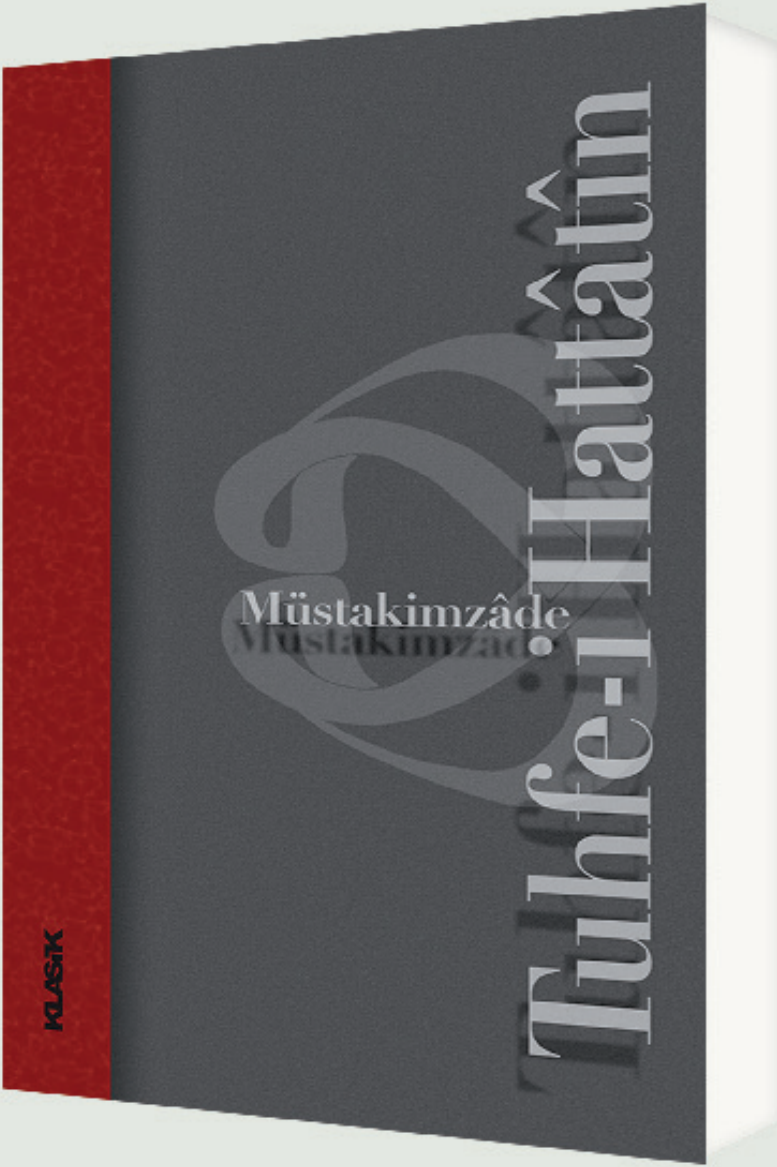

Mütercimler
PİRİZÂDE MEHMED SÂHİB
AHMED CEVDET PAŞA

Bazırlayıcılar
Yrd. Doç. Dr. **Yavuz Yıldırım**
Yrd. Doç. Dr. **Sami Erdem**
Dr. **Halit Özkan**
Dr. **M. Cüneyt Kaya**

KLASİK

Tel 0212. 520 66 41
Faks 0212. 520 74 00
satis@klasikyayinlari.com

TUHFE-İ HATTÂTİN

Müstakimzâde

Hazırlayan: Mustafa Koç

Yer verdiği 2066 hattat ve Osmanlı/Türk sanat tarihi hakkında emsalsiz malumat ile Müstakimzâde'nin şaheseri Tuhfe-i Hattâtîn 100. Klasik olarak okurlarıyla buluşuyor.

Arap alfabesi ile basılan son eser olan Tuhfe-i Hattâtîn; yazıldıktan 226, basıldıktan 86 yıl sonra Bilim ve Sanat Vakfı'nın katkıları ile ilk defa karşınızda.

KLASIK

Tel 0212. 520 66 41 - 42
Faks 0212. 520 74 00
satis@klasikyayinlari.com

www.klasikyayinlari.com

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

Vefa Cad. No. 41
34134 Vefa İstanbul
Tel 0212. 528 22 22 pbx
Faks 0212. 513 32 20
bsv@bisav.org.tr
twitter.com/BSV_BilimSanat
facebook.com/BilimVeSanatVakfi

www.bisav.org.tr